ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕЂУЈЕ

А. ХАЏИЋ.

КЊИГА 152.

1887. СВЕСКА ЧЕТВРТА.

У НОВОМЕ САДУ,

СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТ. МИЛЕТИЋА.

1887.

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

НА

ЛЕТОПИС „МАТИЦЕ СРПСКЕ“.

Као што ће нашем читалачком свету познато бити, „Летопис“ је поникао из одушевљене тежње за напретком народне просвете, из ватрене жеље, да се књижевност наша подигне, и да се шири изображење у нашем народу.

Да је „Летопис“ том задатку своме одговарао савесно, показује најбоље садржина, која се налази прикупљена у „Летописима“, од којих су до сада 152 књиге изашле на свет.

А да би „Летопис“ могао постати још више будиоником народне просвете, да би могао народу нашем што чешће лепо казивати све, што му ваља знати: раширен је досадањи програм „Летопису“, те тако и опет доноси забаву и поуку, а излази и чешће — четири пута у години, у свескама у величини од 8—10 табака.

Обилати садржај од тридесет и две свеске, које су до данас изашле по овом новом програму, показује најбоље, да је „Летопис“ својски прегао да одговори тешком задатку свом: да постане књигом народном.

Како пак књижевност заузима главно место међу потребама народног живота, и како књижев-

Рјп 600
1887

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕЂУЈЕ

А. ХАЏИЋ.

КЊИГА 152.

1887. СВЕСКА ЧЕТВРТА.

У НОВОМЕ САДУ,

СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТ. МИЛЕТИЋА

1887.

Инв.бр. 35577

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ВРАЊЕ
ЗБИРКА СЕЛУ
9

ПРЕГЛЕД.

СТРАНА

I. Монах. Спев Милорада П. Шапчанина 1

II. Говори у свечаним седницама књижевног одељења „Матице Српске“:

У спомен дру Димитрију Матићу о св. Сави 1886. г. говорио Миша Димитријевић . . . 38

III. Хамлет, краљевић дански. Написао Виљем Шекспир, с енглеског превео др. Лаза Костић 54

IV. Српске народне приповијетке из Горње Крајине. Скупио Владимир Красић. (Свршетак.)

15. К врагу по три длаке 80
16. Посестримин дар 82
17. Ваљаћу ти кад будеш висио о концу . . 83
18. Дјевојка дала голубици воде 86
19. Чизме, кабаница и кеса 88
20. Ко је грјешник, а ко није 91

V. Опет неколико народних игара. Прибрао проф. Мојо Медић. (Наставак.) 93

VI. Књижевност:

О механизму у школској настави. Предавање дра В. Бакића. Оцена М. Нешковића. . . . 98

VII. Гласник из српског и словенског света:

Свечана прослава 75-годишњице српске учитељске школе у Сомбору. Од Николе Ђ. Вукићевића 112

VIII. Читуља:

Никанор Грујић 126

IX. Матица Српска:

Изводи из записника књижевног одбора и одељења г. 1886. и 1887. 136

МОНАХ.

СПЕВ

МИЛОРАДА П. ШАПЧАНИНА.

I.

Планина се к небу вије,
У дубрави свечан мир,
Из камена вода бије,
А код воде манастир.

Ћелије су старе, мале —
Ту борави црни клир.
На прозору млађан кале
Гледа стену, дубок вир.

За брдом су црни дуси,
Бурно море, лукав свет,
Паклен-страсти лом и труси,
Отрован је сваки цвет.

Како покој душу крепи,
Па како је сладак хлад!
Од преласти, оче лепи,
Заклања те тврди град.

И опет ти сузно око;
За што плачеш, не знаш сам?
Поглед блуди на широко,
А у срцу букти плам!

Мраци слазе, сунце седа,
Затворио прозор свој,
У господа Спаса гледа:.
„Твој сам војник, Боже мој!“

II.

Шта ли би срце хтело,
Шта ли му души годи?
Жарко је сунце село,
По врту кале ходи.

Грање је топло, мирно;
Захладак цвеће њише,
Прстом га није дирн'о,
Ал' сузу с ока брише.

Не бриши капље мале,
Тај неба дарак леши,
Росицу божју, кале,
Што цветак-душу крепи.

Не чини дело верно
Ко из се Бога гони:
Приклони главу смерно,
Вечерња ено звони!

III.

Иноци [1]) скромно ходе,
Блажен им свео лик;
Пред њима отац стари,
Игуман Калиник.

Кампана с пирга звони,
Поздравља свети збор;
Срдит игуман пита:
А камо Никанор?

„Прости му, оче свети!“ —
Иконом стари моли —
„Он братство цело љуби
„И цркву свету воли.

„Велења твоја слуша;
„С подвига, скрушен, свен'о;

„У врту срце куша
„И крха тело „брепо“.[2])

„„Послушност, од искони,
„„Монаштва канон први!
„„Монашки легиони
„„Пред њим су тлепи[3]) црви!

„„Казнит' упорство дрско
„„Дужност је жезла мога
„„У име оца Саве
„„И Мироточивога![4])

„„Доста ми греха свога,
„„На што и бреме туђе?...““
Тако игуман строги,
Па у храм свети уђе.

IV.

Сјај вечерњи на врх брега гори,
Поветарац мирно завијори,
Са вечерњом, с калуђерски гласи,
И последња румен се угаси.

Над манастир надвила се тама.
Ни вечерњих не чујеш песама.
И птице су већ код својих гнезда.
А на небу тек по која звезда.

И јекнуше чудновати крици
По сводов'ма, по дуги ходници;
Иноцима лица се облаче:
У клепала ударало ђаче.

Сву обитељ[5]) такну страва нека.
Саборница отворена чека.
Судбина је човекова уда,
Чак ни црква не може без суда!

И дођоше еуфори [6]) седи,
Руку сухих а образа бледи',
Сумњаш да л' су икад млади били —
У црни се манторос [7]) увили.

Мрке слике, које само дишу
Како типик, како књиге пишу;
Свето Писмо цело им је знање
И Крмчија [8]) и свето Предање.

Игуман је у врх стола сео.
А ко би га погледати смео?
Та страшно је и кад грешни људи
А камо ли када црква суди!

Сагрешење казнити се мора.
Изведоше оца Никанора
Косе вране а пораста вита,
Лика лепа, чела поносита.

Млади брате, шта те амо гања?
Да ли дође од воље ил' страха?
Колико је лаврâ у Немањâ
Не видесте лепшега монаха.

Пресуду је саслушао строгу:
„Целу ноћцу молићеш се Богу,
„А по нашем обичају старом
„Клечећ' смерно пред светим олтаром!"

Калиник је тако својим правом,
Еуфори климали су главом.
Осуђени своје боле скрива,
Па судије у руке целива.

V.

У великој цркви сутон је и тама,
У њој Никанора оставише сама,
У руку му свећу воштаницу дали
Па духа крепости на њега призвали.

„Моли се, и путу праведном се врати;
„Сотона ли дође, ти лице одврати;
„А ако те најзад не пусти на миру,
„Крсти се и клањај и певај стихиру!
„Мучеником небо снисходи и прашта —
„Та човек је рођен, да грехе испашта!“
„И сâм сам ти тако, мој брате и сине...“
Рече сакеларије,[9]) п' оде да почине.

Ваистину тешка дужност му је дата.
Еклисијарх[10]) за њим забравио врата,
Молитву је шапп'о за свог брата кривог.
И умукну жубор — нигде никог живог.

Да страшне самоће! Али нема страха
У рањену срцу несретна монаха;
Души му је лакше кад болује сама,
А тако је мирно у сред света храма!
Оборио главу, па мисли и мисли,
А јади су стари, што су душу стисли,
Заптију му груди, не може да да'не.
А кад кап од свеће доле на тле па'не,
Тајанственим шумом папертом[11]) одјекне,
У дубини душе нови бол га текпе,
Ишчилела нада у нов понор тоне,
Из мутног се ока вреле сузе роне.
Лиле се и лиле, више га не боли:
Подигао главу, па се Богу моли.

VI.

Да л' да дигнем главу, ил' да кријем лице,
Наша добра мајко, света Троручице![12])
Ево сам преда те осуђени клек'о —
Црква тако хоће, игуман је рек'о.

У души ми тешко, облачно и црно.
На сломљена плећа расу сам огрн'о,
А питаш ли, мајко, за то срце меко —
Грешне су преласти од њега далеко;

Молитвом и постом небу сам га врн'о,
Последњи пламичак у њему утрн'о,
У грудима студи као парче кама:
Нит' га греје нада, нити јад прелама.

Чему да се надам? Зар од грешних људи?
Та човечја душа помрчином блуди,
Љубав му је цвеће на живота стази,
Успут га откида, па га одмах згази.
Љубио сам, мајко, младачким животом
(Опрости, што дрзнух говорити о том!)
Веровах да души другарица треба,
Па је примих, мајко, као милост неба...
Ти видиш у душу и у срце моје,
Ох, реци, има ли, као она што је?
Господ јој је дивну у Едему бир'о,
У устих јој даси као свето миро,
Сјајна као сунце на ускршњем дану,
А лепа к'о кедар на гори Ливану.

Јурио сам млађан планином и лугом
Са сивим соколом, мојим верним другом;
Хитао сам стрелу за птичицом многом
И плашио зверад са ловачким рогом;
Газио сам реке, пео се на висе
И гутао горе етирне мирисе,
И у бујној сили жељах крила орја,
Да полетим доле низ стрма подгорја...
Беше вече ти'о, кад сам доле био;
На бедему лепа у даљину гледа,
Како румен-сунце на заходу седа,
Видех је, а душом слатко миље мину —
Ту ми, света мајко, ново сунце сијну.
И ја је љубљах као љиљан-цвет,
А на нас потеже цео, цео свет;
Пред тобом сам сада и мој цео јад:
Ти си ми блаженство, а живот ми — ад!

VII.

Ту од већег бола, ил' светога страха,
Умукнуше речи млађана монаха;
Једва држи главу скрушену, уморну
И предано гледа слику чудотворну.
Па час дише бурно, час му уздах стане,
А из црног ока крупна суза кане,
И докле му суза тле мраморно роси
Душа се ка „свету невечерњем“ носи,
У пределе топле, где ружице мирс,
На му с' чини чује умилне стихире,
Што анђели поје у небесном вису,
Или у паперти, ил' у параклису.[13])

Дневна светлост душу и диже и креши —
У тишини ноћној свак' по мало стрепи,
Ни сâм не зна зашто подилази страва,
Па се скорим кроком у људе спасава.
Ал' наш млади кале још клонуо није,
Не моли се више, нити сузе лије,
„Млекопитателној“ песме би да поје,
Ал' се грло стегло, па тамо и стоје.
И не сећа с' више своје душе боне —
Гледа у кандила, иконе престоне,
Чак му поглед миран к сводовима леће
И кроз сумрак види христово распеће,
И јабуку рајску и проклету змију
И аждахе, што му с' испод ногу вију;
Види Саваота у кубетном своду
И анђеле, разне по чину и роду,
Истом да заусти, да се тужи Богу,
Уздахне дубоко: „Не могу, не могу!“
Кроз олтарски прозор ноћни ветар пирне
И разнесе мирис од свете измирне,
К'о да са небеса невидљиво слети
Обитељски анђ'о у „светаја светих“.[14])
И полелеј већи као да се њише —
Дотичу га даси, којим црква дише,

Из свију углова к'о да дуси ничу —
И на обртаљкам' клироси[15]) се мичу,
Као из дубина чује крупне гласе,
Пој у: „Васкресење твоје, Христе спасе!“
И псалме и химне, и све песме старе:
Величања светих, егзапостиларе.[16])
У својим избама, пркосећи „плоти“,
Да л' то навечерје поје ћелиоти?[17])
Ил' су ноћне песме тајанствени клици,
Што је поје смерно горски испосници?[18])

Око Никанора све затрепта живо.
(Да л' доиста виде, ил' је само снив'о?)
Пред њиме се двери отворише часне,
Види замке, куле и пределе јасне,
Огрејана брда и долове водне,
Маслину мирисну, лимунове родне,
Модролисне смокве, ћипариско горје —
А под брдом пукло далеко приморје.
Погле оне стене, оне куле старе!
С највиших зидова оре се фанфаре,
Застава се вије, шимшир се зелени,
Фењери под градом, ено, пободени.
Велико весеље овладало градом —
Велики властелин стигао је с младом . . .

Ту Никанор рикну, на тле хладно паде.
Да л' с бола, ил' страха Богу душу даде?
Бадава би слуш'о, не чују се даси —
У руци му свећа лагано се гаси.

VIII.

Не знам, духовниче, шта се с тобом збива?
Нађосмо те јутрос ни мртва ни жива;
Збунише се браћа, свак' у помоћ хит'о;
Отац Агатанђ'о молитву је чит'о,
Да ти Господ младом исцељења даде, —
Ако још милости за тебе имаде.

Ил' још своје „илоти“ укротио неси?
Ил' те много тиште какви стари греси?
Ил' те жеља каква не може да мине?
Било што му драго, реци мени, сине.

Метаниса кале, па игумну поче:
„Ни греси, ни жеље, преподобни оче!
„У оваком граду шта ли згрешит' могу?
„Теби с' исповедам као вишњем Богу.“

Бог крепост улива у најмањег „раба“ —
Што л' је твоја душа тако „зјело“ слаба?
Истрајни подвизи — то тек грешну краси —
Треба да си узор међ' јеромонаси!
Ниси худи себар из дома „забвена,“ [19])
Већи си властелин колена чувена;
Ти кад клонеш, сине, двогуба срамота!
Или ти је жао дворскога живота?
До душе уз краља многа ташта срећа.
Ал' је црква јача, ал' је црква већа;
И злочинац дође л' у зидове њене
Мазде се лишава, ту му је спасење.

„Ја поштујем краља, господине стари,
Ал' за дворску сјајност душа ми не мари;
Не дивљах се никад ни сили, ни моћи,
Најрадије живљах у својој самоћи.
Брат беше на двору, ја дома у граду,
Учаху ме књизи још у добу младу,
Читах Соломуна и приче Сираха
И све што улива божијега страха;
„Биће први слуга у крилу Сиона“ —
Чух зборити мајци оца кир [20]) Тихона.

Ето видиш, синко, није случај само —
Прст вишег промисла довео те амо
А у лавру доћи није дело лако . . .

„Прости, кир игумне, али није тако.
„Ваистину, ја сам љубио и штов'о

„Нашу матер цркву и „писано слово“;
„Са оцем Тихоном, о вечери зимски,
„Читао сам, чит'о и грчки и римски,
„И који тропарац уз даскала[21]) певн'о,
„А у дворску цркву ишли „катадневно“.[22])

Спомен кир Тихона благословен буди!..

„Говорите тако, јер сте у заблуди.
„Још вам нисам каз'о намере му скрите;
„Говорићу даље, ако дозволите.“

Игуман ће на то зловољно: Говори!

„Неваљалац беше од сотоне гори,
„У божијој њиви главничаво семе,
„Јуда Искариот, Каиново племе!
„Чујте само како родитеље моје
„Уловио беше у вигове своје:
„Мој брат старијʼ, Гојко, — та ви већ га знате,
„Игумански жезал од њега имате;
„Леш, додуше, прилог, али душа није...

Црква не одбија „дародајаније“.[23])

„Најзад и јест тако; им'о је на дао,
„Само што је, знате, туђе отимао.
„Што очиње узе, не могу се тући,
„Алʼ што оте моје — грех је вапијући!

Ништета је, сине, красота монахом.

„Алʼ титратʼ се није са божијим страхом...
„Чудим се и данас — није крађа мала —
„Како да им душа није задрхтала!
„Злоковарство гнусно евʼ како је сков'о:
„(Игумане, прости, исповест је ово!)
„Властелинство наше броји многе „веси“,[24])
„Трговe и млине, дубраве и леси,
„Где сунчана зрака никада не пече,
„А Топлица река по сред среди тече.

„У Топлици доњој, у питомој равни,
„Успела се стена, на њој замак славни,
„И у њему кула господска и царска,
„Да је лепше нема лавра хилендарска.[25])
„То ј' баштина стара велможе Прибака;
„Сад је само сенка негдашњег јунака,
„Обронули старац, добричина права,
„Али му се жене сваки ужасава,
„У пакосно срце све се беси збиле —
„Процвил'о је многи са њезине силе."

Игуман ће на то: Па слаби смо људи,
Не судимо строго, да нам се не суди.

„Бог нека ми суди, ако није тако!
„И старо и младо, клоњаше се свако,
„Али у ње ћерка као цвет румени,
„А стари је Прибак поклонио мени.
„Благослов нам даше и моји и њени
„И чекасмо само да се ојесени.
„И кад дође време, да ме жени млада,
„Дозвао је Гојка из краљева града;
„Кад нас виде оба, подмлади се, плану —
„Па одосмо с њиме у вел'ку дворану.
„У злаћене столе поседасмо редом,
„А до њега мајка с веселим погледом.
„Да л' је још'те жива, ох, да ми је знати...

Игуман ће на то: Црква ти је мати!

„Јест, црква је мајка, ја сам њено чедо.
„Дуго нас је отац сакупљене глед'о,
„Кад му Бог у душу већу снагу ули,
„Поче слабим гласом, једва смо га чули:
„„Већ, дечице драга, ни ходит' не могу,
„„Примакло се време да се иде Богу.
„„Благо сваком оном, кога Господ штити!
„„Док њега слушате, добро ће вам бити;
„„Ко је њега слуш'о, смрти се не плаши.
„„Сад слушајте вољу родитеља ваши'!.."

„Потресена мајка светитељски бледа,
„А брат Гојко дрми, мрко је погле́да.
„Погледам Тихона, на жезал се наг'о,
„Журно броји зрна, а главу је саг'о.

„„Вас двоје сте, децо, сва обитељ наша,
„„И замак и жупа баштина је ваша,
„„Имајући ћерку, не имајућ' сина,
„„Молили су Прибак и ћира[26]) Деспина
„„Да теби, Недељко, пре нег' јесен мине,
„„Своју ћерку даду и да те усине.
„„Ти си наше дете, к'о и Гојко што је,
„„Ништа бити не ће против воље твоје.
„„Ако љубиш Анђу, отворено кажи!
„„Не љубиш ли, нека другу срећу тражи!““
„Ја преблажен, оче, шта ли рећи знадох —
„Пред оцем и мајком на колена падох,
„Од радости веље као птица кликнух:
„Ох, љубим је, оче! весело узвикнух.“

Озбиљну игумну крупна суза кану,
Из старачких груди дубоко уздану.
И њему је, ко зна, можда на ум дошло,
Што је већ одавно било па и прошло.
И ма како, мудар, да стишава, толи,
Мешкољи се ипак, малчице заболи.

„Ал' сад истом, оче, олујина стиже,
„Са столице своје кир Тихон се диже:
„„Господине светли, дозволите мени;
„„Господин Недељко није рођен жени!
„„Он не ће онамо, куда њему гове,
„„Већ небесним путем, куд' га Господ зове!
„„Божијему гласу ко с' противит' може?
„„Кротости је образ, право јагње боже;
„„Изучио књигу и учења многа,
„„А речит словослов најлепшега слога.
„„У њему се слази нови борац с неба, —
„„Наша српска црква бранилаца треба;

„„Ради ваше славе у небесном „миру“
„„Жртвујте га цркви, поклоните клиру!
„„Одбијете л' цркву, затрће вам племе,
„„Место благослова бацит' анатеме.
„„Ако ли га узмеш, боље себе уби —
„„Ко ратује с црквом, оба света губи!““
„Тако Тихон грмну одлучно и дрско,
„Светим плаштом покри дело богомрско,
„А још тад незнани сакривени трази,
„Па оца и мајку беседа порази.
„Срце да ми прсне од стида и гњева.
„Погледам на Гојка, лукаво с' осмева.
„Дотакох се мача; безобразном калу
„Да запушим уста, да одшалим шалу!
„Ту ће опет демон у монашком руху —
(„Чисто нисам своме веровао уху!
(„И сад, оче, жалим, што га нисам смак'о)
„„Част цркве и дома налаже овако:
„„Недељка посветит' монашкоме чину,
„„А имање Гојку, старијему сину;
„„Њему ћемо дати и невесту чедну,
„„А имања спојит' у државу једну.
„„Гојко ће порастит' без крша и лома,
„„На двору узвисит' славу твога дома.
„„А невеста ј' роса, ил' пролетња ружа,
„„Привић' ће се брзо уз велика мужа.
„„А господин Прибак задаје л' вам бригу?
„„Госпођа Деспина послала ми књигу,
„„Имајте доброту саслушати само —
„„Дозволите овде да је прочитамо.““
„Ту рикнух из гласа, па с гњевом и плачем
„Полетим на кала с истргнутим мачем.
„Докопа ме Гојко, рукама ме стеже.
„Да ме ниси так'о, кађави витеже!
„Мајка врисну, паде, па заклопи очи.
„Разјарени отац, посрћући, скочи.
„Начини се метеж! Вика: „Држи!“ „Стани!“
„Највећа саблазан у вел'кој дворани!...

„Шта је даље било? Нисам за се знао.
„У старог сам оца у немилост пао.
„Две године дана мојих младих лета
„Проведох у кули, одсечен од света.
„Измучену душу љубављу сам згрев'о,
„Целе дуге ноћи о њојзи сам снев'о;
„Зором и вечером поздраве јој слао
„И све јаде своје овде испевао."

Ту Никанор узе из некаква свића
И пружи игумну гомилу листића:
„То су, оче, јади душе, која вене;
„Видим и сам да су недостојни мене.
„Ето ти их, па их од мене удали —
„Ил' у паранпарче, или их запали!
„Уз'о си ми младост, постригао власи, —
„Снисходи бар тузи док се не угаси!
„Ако ли је греха, — то су тако хтели
„Који су ме амо на силу довели."

Ту игуман поче, али богме муцну.
Еклисијарх, срећом, у клепало куцну.
Никанор, понизно као црвак мали,
Поклони се старцу и тихо удали.

IX.

На манастир пали месечеви зраци.
Братија поспала, заспали и ђаци.
Не чујеш ни стада у оближној луци,
Још се чују само зрикавци и ћуци
И из избе горње Светогорац дуја,
Што га ту недавно нанесе олуја,
Па сваке вечери цео псалтир чита,
Код последњег псалма већ и зора свита.
Проигуман стаде, прислушну на врати:
„Гле, овај се још'те са Давидом млати!
„Видео сам многих наших матадора
„С Атона, Овчара и из Метеора,

„Ал' житије овог „отшелника“ [27]) дује
„Коп'ко сам и коп'ко, ал', на жалост, „всује.“
Па ходником тихо, као стара лија,
На прстима граби до старих ћелија,
А кад би код врати, тихо, к'о да с' плаши,
Шапну: „Молитвама светих отац' наших!“ [28])
Пригну оштро ухо па слушати стане,
А изнутра „амин!“ рече игумане.
Проигуман 'нутра тако вешто ћипну,
Нити реза шкљоцну, нити шарка шкрипну.
Манастирац само уме тако ући. —
Игуман га прими благосиљајући.

„Звао сам те, оче... Ходи ближе мало!..
„Сазнао сам данас, што се није знало.
„Никанор је жртва дела гадна, ружна,
„Судбина, јаднику, и тешка и тужна.
„И сувише бех му строг по своме звању. —
„Бог ће ми опростит', чиних у незнању. —
„Исповешћу својом јако ме је дирн'о“ . . .
Па игуман повест исприча опширно.

„Па то ме, игумне, и боли мори
„Што ј' свет с дана на дан све црњи и гори.
„Толики подвизи, толика мољења,
„Најстрожији пости, а он се не мења.“

„То ће тако бити, док је божја воља.
„Наступиће, оче, и времена боља.
„Онај озго грмне л', ето други данци,
„Хијене ће постат' питоми јагањци . . .
„Кад исприча тако своје тајне јаде,
„Завежљај ми овај са песмама даде.
„Певао је самац, да га јади мину,
„Подобно светоме оцу Дамаскину
„Пре него их, грешне, светом огњу дамо,
„Звао сам те, оче, да их прочитамо.
„Вид ме давно изд'о; окрени, обрни,
„Видим само листом да се нешто црни.“

У ћелији тесној, да је више зрака,
Запалише свећу и четир провлака.
Дуго су, ћутећи, у завежљај глали,
Па засели за сто и песме читали:

1. Привиђење.

Затворен у кули, проливам сузе
И кунем судбу, која ми те узе
Забрављена врата, завеса спуштена,
Преда мном трепери свећица снуждена.
У тужној самоћи само за те дишем,
Проливам сузе и песме пишем.
У стиху свакоме к'о зора се блиста
Твој поглед небесни, твоја душа чиста;
Светли ми блаженством у тамнини ноћној,
Удахњива нада души слабомоћној,
И као да видим пружене ти руке
И чујем кроз поноћ очајничке звуке.

2. Пред сликом богомајке.

К'о што ране росе
Цвећу живот носе,
Исусова мати
Утеху ће дати
Души, која моли
Кад је тешко боли,
Па да се оснажи
У њој спаса тражи.

И ја јој се молим,
И ти јој се моли:
Она мене чува,
Она тебе воли;
Кад малакше душа
И моја и твоја,
Клонуле ће примит'
У наручја своја.

Кад се пред њом молим,
Дух ми теби лети;
Кад се пред њом молиш,
Ти се мене сети.
А она ће на нас
Благослове слати:
Та она је, душо,
Наша добра мати.

3. Облацима.

Ви путници, ви облаци,
Куда тако хитро, журно?
Ако југу путујете,
Понес'те ми срце бурно!
Овде свет ме не разуме,
Сав је хладан, празан, нем:
Пустите ме хитра, смела,
Да са вама у свет грем!

Осећања угашена,
А и мисли̑ полет клон'о, —
Леже као сухо лишће
Што ј' од некуд ветар дон'о.
Зрак у кулу не продире,
И звезда ми мутан сјај —
Ох, како бих к вама горе
У етирни миришљај!

За сетну се лиру машам,
Да самоћу песмом гоним,
Жице ћуте и ја ћутим
И, уздишућ', сузе роним;
Спопадну ме, оборе ме
Мисли црне, мисли зле;
Скочим њојзи да полетим,
Лиру треснем дол' о тле!

Да, облаци моји журни,
Вас ће њезин поглед срести;

Питаће вас с чежњом, болом:
Када ћете мен' довести?
Поздрав'те је, кажите јој:
Од туге је престо пет',
Свет је његов кула влажна,
Дух је његов згажен цвет.

4. Молитва вечерња.

Твоје сунце, Боже, на западу седа,
Руменим погледом на нас двоје гледа,
Ми га испраћамо на колени тужно —
Срце нам је болно, око нам је сузно.
Молитва је наша давно теби знана
Праћена уздахом, сузом окупана.

У срцима нашим један живот дише,
Један пламен гори, један мир мирише.
Ти нас тако сродне и слубљене створи:
Најнежније песме слатки разговори;
У свакоме зрачку једно другом сјамо,
У свакоме даху ми се поздрављамо.

Ох, ми ћемо бити светији и већи
У љубави нашој када будеш трећи.
Ох, чувај нас с твоји анђеоски лици;
Ми смо чеда твоја, твоји праведници.
Кад нам срца чиста теби, Боже, оду,
Трептаће ка' ово сунце на заходу.

5.

Манастирским вртом самац шећем,
К'о цвет свенут моја душа ћути,
Гледам црно, оголело грање
И лист што се по стазама жути.
Гледам руже давно прецветане,
А из ока врела суза лије:
Цео свет вас мирис'о и глед'о,
Ваш ме мирис окадио није.

Гледам тамо на њезину страну,
Над замком јој облаци се вију
Тешки, плачни, суморни и црни,
К'о болови што ми срце рију.
Видим кишу, где к'о бисер сипи,
Око срца свија ми се туга.
Ох, како је шетати се тешко
Хладним вртом без својега друга.

Болна душа повлачи се у се,
Тражећ' спаса од тих хладних слика,
Ал' и у њој, гле! читаво гробље
Очајничких таких споменика.
Па куда ћу, милостиво небо?
Куд год гледнем свуда пелен роди,
Само твоја још моћна је рука:
Ох, узми ме, па ме себи води!

6. В е ч е.

Над манастир сутон пао,
Охол ветар прозор бије:
Ја у мисли утонуо,
Мислим, душо, како ти је.

Врх кубета облак јури,
И дан и ноћ киша лије:
И мени се сузе лију
Мислећ', душо, како ти је.

Библије се залуд лаћам
Кад за тобом срце уди:
Што у кожу више гледам,
Мисао ми даље блуди.

Тамо, тамо иза гора
Где ти болно срце вене,
Моја душа свуд' те прати,
Ти си вазда поред мене.

*

7. Ноћ.

С клонулом главом, болима својим,
На росном брегу усамљен стојим
И сузним оком молим се теби
Господе: господе, прими ме к себи!

Ох, свет је овај пун миља био,
Ја сам га, Боже, страсно љубио:
Гору и птицу, извор бисерни,
Рађање сунца, мирис вечерни.

И људе љубих невино, чисто,
Цео ми живот чистотом блист'о;
Видех ли бедна да вене, уди —
Бол је потрес'о и моје груди.

И сав драж уви манторос црни,
Хаос у мисли, у срцу трни,
И ни чим, Боже, да боле блажим,
За то те вичем, за то те тражим.

Хај, мојој души, што много пати,
Утешног нада можеш ли дати,
К'о овај мирис вечерњој роси
Што га ветарац с Мораве носи?

Ево и месец на небо лази,
Јато га звезда поздравља, мази:
Је л' то твој весник утехе, нада,
Новога живота ил' мога — пада?

Сјаји месече, мој знанче врли!,
Мени су света дражи помрли,
Ал' меком зраком двори и служи
Анђелу оном, што тамо тужи.

Одавде далеко уди и вене;
Носи му поздраве од самца мене,

Око и недро чисто му озари
Најлепшим зраком, мој знанче стари!

Сад с Богом небо тихо и мирно!
И ти лахоре што с' сада пирн'о!
Због ом, месече, и тиха ноћи!
Клон'о сам, клон'о, издале моћи.

Ко зна, хоће л' се још једном дати
Да могу мирно овако стати,
И гледећ' небо молит' се теби
Господе: Господе, прими ме к себи!

8. У цркви.

С братијом сам у храм иш'о,
Молио се много, много;
Али нисам болној души
Олакшања наћи мог'о.

Кад молитвом небо тражих,
Твој се дворац небом ствара,
А у њему рај мирише:
Твоја душа, пуна жара.

Душа ми се као мирис
Око тебе жељне свије,
Теби служим — хај! па за то
Света црква за ме није.

Грешни нисмо; та чистота
Анђеоска тебе краси,
А у мени љубав букти,
Чиста као божји даси.

Ја, окајан, идућ' цркви,
Грешим само вишњем Богу,
Јер без тебе, чиста душо,
Ни молит' се ја не могу.

У оба чатача срце поста меко;
Проигуман ту би још к'о нешто рек'о,
Ал' од чудна чуда реч заста у гуши —
Тутањ, вика, рек'о б' манастир се руши.
Једни оздо вичу: „Да не падне, глајте!“
Други запомажу: „Држите, не дајте!“
„Стегните му добро коноп око паса!“
А махнит се дуја дере иза гласа:
„Цар Давид је втори, ја сам Давид први,
„Ја сам псалмопевац — на колена црви!
„Много вас се слегло, али мало званих —
„Сагни твоју главу, сасуде избрани,
„Цео сам Израиљ ево теби дао, —
„И ту ме је Господ уљем помазао.
„На плашт ми не стајте, ви малени мрави,
„Овим царским жезлом све ћу вас по глави!
„Радујте се звезди моје круне јасне,
„Удрите у струне и кимваље гласне!
„Глете, већ у порти пљуском пада мана,
„Купина се пуши . . . вичите: осана! . . .

Као дивље звери глас портом одлеже,
Игуман, престрављен, на врата потеже,
Проигуман за њим, и за часак тили
Обадва су старца на доксату били.
Светогорац клон'о, тек што није зен'о,
У самоћи својој памећу је шен'о;
Клонио се браће, бегао од шума —
И ето је најзад остао без ума;
Као свака биљка што без сунца клоне,
Тако човек-одљуд у мрак умпи тоне.

„Затвор'те га доле, под дебелим сводом,
„Па лечите старца молитвом и водом!
„Већ је слабоуман овамо и дош'о
„Кол'ко се затвар'о добро је и прош'о,
„Бог зна јад колики на њега нагрн'о“ . . .
То игуман рече, па се натраг врн'о,

Једва с' види ићи кроз ходнике мраком:
Проигуман за њим смотреним кораком.

Кад ћелији дошли, пред врата су стали
Некол'ко листића по прагу су пали,
Проигуман дигну, па ће рећи ти'о:
„Та овде је, брате, неки ђаво био.
„Да их није само све однео собом —
„Ово су листићи, што их читах с тобом".

И прићоше столу, у хартије вире —
Воштаница гори, а провлаци жмире.
Претрнуше оба од силна ужаса —
Од многих песама ни трага, ни гласа!
Игумну се језик везао од страха;
Већ је пред њим ђаво, гонитељ монаха,
Осећа му воњу, види рога оба,
Кој'ма ће га бости до самога гроба.

„Прођ' се, игумане!", другар ће му рећи,
„Има од ђаволâ и врагова већи',
„Трага им се свуда појевима множи —
„Биће ово неки у монашкој кожи.
„Сад већ шта је ту је; ћутаћу и ћути!
„Па кад нам се опет вода позамути,
„Удици ћу мојој скривен хитац дати —
„Нашег песмотатца врашки упецати.

„Опрости нам, Боже!", игуман се моли,
„Згрешио сам много, па ме срце боли.
„Ваљало је спалит', нисам треб'о штити —
„Ружно је монаху радозналу бити.
„Шта ће онда млађи, кад игуман тако?
„О, мене ће старца осудити свако".

„Лези, одмори се, да ти душа дане!
„Мали су то греси, оче игумане.
„Ја ћу већ, ослон'се, учинит' откриће,
„Па проклете песме у паранпарчиће!"

Тако проигуман, поклони се, оде,
А игуман клече: „Смилуј се, Господе!“
Чаташе вечерњу и читаво бдење,
Испаштајућ’ своје прво сагрешење.

У великој кули, где никога није,
У ћелији тесној отац Аверкије;
Скитао по свету, к’о витез крсташки,
Па дође да куша и живот монашки.
С молитвом и постом ишло како тако,
Ал’ живет’ у граду било му је пак’о!
Неки пут му дође, зажели се људи,
Па не зна шта ради, просто да полуди!
Покуша да чита, играју му слова,
А не знаде наћи занимања нова.
Време му је дуго, па у прозор гледа,
Мува се к’о махнит, устаје и седа,
До игумна сви му и прни и криви —
Милијун му бува под кожом оживи.
Да избегне свакој парници и вражди
Све га нешто копка да на врата зажди;
Отима се, бори, од те мисли бега,
Ал’ мис’о о путу јача је од њега.
Нико својој судби умакао није,
За палицу дрзај, оче Аверкије!

И кад осу граја, кад завика дуја,
Подузе га просто некаква олуја,
Антерију сави, камилавку наби,
Скиде торбу с клина, а палицу зграби,
Па, у име божје, тајанственим ником . . .
А кад био тамо великим ходником,
Игуманску собу оставио б’ с миром,
Ал’ је виде празну, отворену широм.
Па к’о што с’ у свету то дешава кашто,
Ускочи унутра, сам не знаде зашто.
„Мучно је одлучит’ кад овако хитам,
„Да бар ово макнем, да у путу читам.

„Добро је опљенит' овог старог врага . . .
Листиће у торбу, па оде без трага.

Још јутрос у цркви разговор је био:
Отац Аверкије „чуства очистио“.
„Но та уља није баш имала стида,
„Или је кроз прозор, или преко зида;
„Кључеви у мене и капијска брава, —
„Глед'о сам и глед'о, — здрава и читава.
Мрмља сакеларић', па за резу хвата,
Да разгледа собу одбеглога брата.

X.

Ни на небу лепшег сјаја
Од сунчаног божјег зрака,
Ни на земљи лепших кула
Него што су у Прибака!
Па господски вељи двори
Од тесана бела кама,
На капије с мрамор-луци,
На зидови с мазгалама!

У дворима свила, злато;
По зидовма оков, шара,
А по тлима скупе коже
Од лавова и тигара.
Перивоји к'о рајеви;
Кроз шипразје речни тоци;
На језерак у мрамору,
У језеру водоскоци!

Давно Прибак вечни санак снива.
Поред њега Деспина почива.
Неправду су учинили многу,
Кајали се, молили се Богу;
Делили су и класту и слепу
И подигли задужбину лепу,
Белу цркву у зеленој гори,
А око ње калуђерски двори.

Клир се моли за ктиторе своје,
Чате бдења, литургије поје.
Бог грешнима крчи к небу стазе,
Ал' не оним', који љубав газе.

Боже мили, дивна јутра!
Росан ваздух, луг се ори,
По речици плашт маглени
Припужа се брчној гори.
По врховма смрч и борје,
А по њима каплье сјале,
У дворскоме перивоју
Ђулружице мирисале.
Брда тамо, брда амо,
А небесни лук их спаја:
У том мирном божјем рају
Нема суза, уздисаја!

Па што плаче лепа госпа
На доксату куле веље?
Та тек није сузу врелу
Сазд'о Господ на весеље?
Поглед блуди небом, зраком,
Из ока се сузе роне —
Какве ли је успомене
У даљине мутне гоне?

„Утешите с', бар вас срећа
„Светлим прстом једном таче;
„Тешко оном, који нема
„Да се за њом бар заплаче!
„Ком' двер среће закључаше,
„У дну мора вргли кључе"...
Дворска госпа властелинци
То изусти, па умуче.

„Опрости ми, добра Маро,
„Плакати је тако драго!
„Пуста ј' сила и господство —
„Суза ми је цело благо.

„Што имадох, мило беше,
„Отргоше, одузеше.“

„Онда, шта да кажем, драго моје дете?
„Боље молити се, него да плачете.“
„Молити се свётом, што не може бити,
„То је, добра Маро, молитву хулити.“

„Бог разгали, госпо, и најцрње дане,
„Покаже нам путе и оне незнане.“

„Свет је овај, Маро, утрн'о за мене,
„Све су моје паде давно заривене.“

„У најцрњој ноћи човек звезду спази . .
„Гле, некога, госпо, са планине слази!
„Собом робе нема, Дубровчанин није,
„А ни Светогорац ради писаније.
„Не знам, да ли жупом тек пролази само,
„Или је кастиле потег'о овамо“...

Чудан човек низа страну слази:
На глави му шубара голема,
А долама од мркога сукна
Привила се уз мршаво тело;
Око паса појас тврдокоран,
А низ бедро пожић у рожини;
По листов'ма бели пеленгири,
А на ногу рутави опанци;
О рамену торба од кострети;
У десници сапутник му верни
Од најтврђе, сухе дреновине.
Као коза низа стрмен плаза с',
Кад с' отисне камење одлеће,
Па са шумом у потоке рине.
А кад сиђе до речнога моста,
Стресну са се росицу јутарњу,
Заошину брчиће упорне,
Гладну браду рехаву и риђу,

Правце наже ка великој кули,
Дрско чукну алком на вратима:
„Помоз' Бог вам јутру на уранку!
„Јесу л' ово градови и двори
„Великога господин' Прибака?
„Отворите путнику уморну!
„Далеко је Скопље и Косово,
„Трудне кости да одморим само!
„Док прегазим равну Дубочицу,
„Ваља ми се још на Рашку пети!
„Глухе слуге одговора дајте!
„Отворите, ил' ме одагнајте!
„Па да причам од жупе до жупе,
„Како сте ме с двора отерали!"

Лењи вратар кости крену,
На железна врата шири.
Чудан путник у двор паде,
Мрку торбу на тле хитну,
На мраморну клупу седа.

Стари вратар скромно пита:
„Твоје име смемо л' знати?"

„Ја сам човек, што се пати,
„Коме ноге светом блуде
„Са његове главе луде."

На то вратар полагано:
„Није ни то сваком дано;
„Тешко ј' данас памет крити,
„А још теже луда бити."

„Луд баш нисам тако, стари,
„Штошта и мој мозак свари,
„Ал' да га је срећом више,
„Све би ишло мало тише.
„Овако се као вихор млатим,
„Докле, најзад, и главом не платим."

„Е, шта ћете, ви јој ниште криви;
„Бог нек' вам је још дуго поживи!
„Кончина ће доћи свакој тварци —
„А сад одох јавит' господарци.“

С веље куле властелинка сађе,
На мраморно двориште изађе,
Крупним оком у путника циља,
А још више госпоћа дадиља.
Госпоћа га запитала млада:
Од куда је, од кога ли града?

„Путник, госпо, што га усуд вија,
„Рођен да се по свету пребија.
„Избачен сам к'о на води пена,
„Свуд пасторак, тиква без корена.
„Ето данас гледам, госпо, у те,
„А већ сутра ко зна моје путе?
„Науман сам на Рашку се пети —
„Бог зна ноге куд' ће ме однети?
„Ја вечером скројим путе харне,
„А мисли их разгоне јутарње“.

„Можда сретни тек долазе дани;
„Знаш ли књигу, путниче незнани?“

„Књиге, госпо, читао сам мало;
„А шта ми је и до тога стало?
„Ситној књизи пут и жубор смета,
„А ја волим широкога света,
„Куд' год крочим, свуд' живота нова,
„Волим небо него мртва слова;
„Нема књиге, која тако пише
„Као што се на планини дише.“

„А, мој драги, књига је од Бога,
„У њој знања и утеха многа.“

„Већа госпо, нека је и тако —
„Од мене јој поштовање свако.

„Којом срећом да је нисам знао
„Не б' у канце манастирцем пао . . .
„Отац ми је у црквама бив'о,
„Шио капе и књиге везив'о;
„Црквењаци несташног ме били,
„А попови књизи научили.
„Умре отац, сврши дане старе,
„Спечаљене докопам динаре,
„У Приморју све за робу дао,
„По селима широм трговао,
„Мили Боже, жестока трговца!
„Једно јутро ни робе ни новца.
„Ал' како сам мало књиге знао,
„У манастир тад сам прибегао.
„Чим сам уш'о, већ ми било жао,
„У мал' с јадâ нисам пресвискао,
„Жив сам трун'о у досадном миру —
„Једног јутра: Због манастиру!
„И све 'вако скитаћу се, знате,
„Манастирци док ме не ухвате,
„Судит' стану у свом страшном збору,
„К'о ту скоро оцу Никанору."

Госпа с' трже, па бледети поче:
„Из које си обитељи, оче?"

„Монах, к'о ја, обитељи мења —
„Сад сам, госпо, из Светог Успења."

„Има л' у њем' калуђера много?"

„А ко би их пребројати мог'о?
„Пуна црква, све брада до браде,
„Кад сабереш и старе и младе,
„Метожане и старце у гори
„И путнике браћу, с еуфори,
„Сабрао се, богме, многи синак —
„Имаће их до један стотинак!"

„Па, кажи ми, из тог целог збора,
„Познајеш ли оца Никанора?“

„Како не бих то светило ново,
„Понос чина, јагње Господово,
„Пун светости, божијега страха,
„Анђ'о — човек, красота монаха!
„Вас истина, а ни налик није
„К'о ја, путник — отац Аверкије . . .
„Једном цркви не дође са оци,
„Судише га матори иноци;
„Помислите, за ту грешку саму
„Целу ноћцу клеч'о је у храму,
„А кад сутра, а та браћа врла
„Нађоше га хладна, обамрла!
„Од монаха нема нижег црва,
„Лавра ј' кућа по тамници прва!
„Луч радости никоме не сене
„Кога згњече међ' зидове њене.“

„А зна ли се зашто у манастир дође?
„Има л' кога свога, има л' своје роће?“

„Гласови о њему ни мало с' не слажу.
„По роду властелин, тако неки кажу,
„А већ друга браћа друго нешто зборе,
„Што старије дује све црње и горе.
„С нама напоредо метанија бије,
„Молитвен и постан да му равна није!
„Целе божје ноћи у ћелији чита,
„Чим клепало — први на молитву хита;
„По молитви вртом доле горе шеће,
„Док га не запиташ, прословити не ће.
„Мрзим жагор, вреву и све што је бујно,
„Па из лавре нагнем тихо и нечујно;
„Излазећи, крадом, из велика трема,
„У ћелији, видим, игумана нема,
„Шта сам онда знао ја, размонах слаби?
„С игуманског стола ове листке зграби'.

„Ал' немојте, госпо, осудити мене,
„Понесох их само ради успомене.
„Ево их, читајте; ја их читах доста;
„А сад, молим, рец'те: примате ли госта?"

Пружене листиће властелинка узе;
Кад опази слова, грунуше јој сузе.
Задрхта јој рука, срце куцну јаче,
Па се у двор склони да чита и плаче.

Сводови суморни, од тесана кама,
Под њима, за софром, њих двојица сама;
Отац Аверкије халапљиво ије,
Па помало прича, па по много пије.
А старина вратар зажмири, зашкиљи,
Подлакти се о сто, па у њега пиљи;
Мисли: „Та овај се с ђаволима вијо,
„Куд се није скитo, куд није пребијo.
„Такав свети путник, са далека краја,
„За цело ће знати: да ли има раја."
П' онда поистиха запитаће кала:
„Ти си човек учен, моја памет мала,
„Па ми реци, дујо (дед' то вино точи!)
„Да л' још има света кад стиснемо очи?"

На то ће Аверкиј', пехаре пијући:
„Ако га и има, нећеш тамоући.
„Шта је калуђера, мој ћелави брате,
„Да Бог дâ и они да се тамо спрате!
„Па та госпоштина, што с' по цркви млати,
„За нас двоје, старче, места ни на врати!
„Него држ' се плећке и овога вина:
„Па у име божје и божјега сина!
„Пијмо док смо живи! Шта ће после бити?
„Ту тајну не знамо, брате, ни ја ни ти!"

„Тако је, тако је," вратар ће му рећи;
„На што се за вечност још на земљи пећи?

„Истина да нисмо госпоштина били,
„Ал' смо се бар вина подобро напили.
„Кад с' налијем, брате, као стена стојим,
„Каква господара — ни Бога с' не бојим!“

Ал' баш ту, за пакост, рог ловачки дуну,
А наш стари јунак, ка вратима суну;
Подузе му ноге нека снага нова,
Излете да прими господу из лова.
Аверкије седи, своју душу пои,
Поругљиво зуцну: „ала се не боји!“

Напред су хајкачи, што звериње плаше,
А за њима Гојко на пастуху јаше;
Са њиме витези, да им не знаш броја,
Међ' њима на коњу и по госпа која;
Пуначке им руке до лаката голе,
О ланчићу држе кићене соколе.
Соколари млади око њих се вију,
Погледају с чежњом, а погледе крију.
Скидоше се ловци, за напитак орни;
Обедница спремна, столови мраморни,
Сребрно посуђе, ђаконија свака,
А пехаре пуни момчадија лака.
До Гојка најлепша ловачица села,
Дуж софре остала велика властела.
Гојко сретан, вес'о, сред господског пира —
Гојковица где је? Он и не разбира.
Таку су јој судбу родитељи сплели:
Она горе плаче, а он се весели.
Над њом Недељкова света слика сија,
Доле бес и разврат, пак'о и оргија;
Чита мирис-песме свога светог друга,
Ијаначка певанка оздо јој се руга.

XI.

Тако теку дани, тако теку лета;
Неком живот вене, а некоме цвета.
У толикој жупи, сред силе и моћи,
Гојковица копни у својој самоћи;

Ишчупали оно, што јој срце воли,
Остало јој само да се Богу моли.
Жива рана, јаох! још кључа у души,
Упиње се да је молитвом угуши.
Муж, већи властелин, вазда је уз краља,
А она се, јадна, никуд не помаља;
Везе твари свете, и одежде шије,
Свете књиге чита, слуша литургије,
Целу лепу душу Господу је дала,
Анђелском чистотом блажено сијала.

Велико тржанство сред престоног града.
Нов владика дош'о да над црквом влада,
Владичански жезал примио у Пећи,
Од њега је само патријарах већи.
Изишли пред цркву, иконе изнели,
Ту свештени сабор и црни и бели,
Окићена војска васколика рода,
Челници[29]) државни, сва дворска господа.

Ето се у народ прах и жубор диг'о,
На господском коњу млади јерарх[30]) стиг'о,
Ил' му лепше лице, или мрке власи,
А груди му златна панагија краси.
По коњу прострто злато и кадива,
Прелива се скрлет као ватра жива!
Ђакони, синђели, игумани стари,
За њима краљеви јаше поклисари;[31])
Сјаје се и трепте у сунчани зраци:
Крстови, шлемови, сабље и миздраци.
Пред црквом му митру, плашт и жезал дали,
„Слава оцу! громко клирици појали,
Напред протопопе, Велики Иконом,[32])
(Душа му одавна већ на свету оном).

Свечаним кораком архијерej ступа
Пун божјега страха, па му срце лупа;

Из младости сену успомена многа;
Ту иконе глед'о, ту молио Бога,
О анђели, небу, о лепоти снив'о;
Ту се с децом малом некад причешћив'о;
Ту владику глед'о, попове и ђаке,
Велика кандила, рипиде, чираке.

Окађена црква на измирну мири.
У великом столу краљ је у порфири,
Краљица до њега, још лепа и млада,
И најлепше госпе из престона града.
Па челници моћни, па властела многа,
Па војводе лика озбиљна и строга,
И властела многа из далеких гора.
А пред њоме Гојко, енохијар[33]) двора.
До њег' Анђелина осамљена, бледа,
У молитви Богу јаде исповеда;
Хтела б' дићи главу да владику гледне,
Свога милог друга из младости медне,
Та негда му, негда и невеста била —
Толико је суза за њиме пролила!
Измучена душа и сад за њим уди,
Чист и млађан живи у њезиних груди.
Добри је Недељко Никанором пост'о,
Ал' мирисан дах му још у њојзи ост'о.

Велики је јерарх већ на амвон[34]) стао,
Стари му иконом[35]) трикиријон[36]) дао,
Погледао паству, свој виноград нови,
Поздрави је смерно, па је благослови.
Ту опази Анђу, где се Богу моли,
И сузу радости нехотице проли;
У души му чистој сјај раздраган сену
И у томе блеску виде слику њену.
Трикиријон пружи иконому стару,
Па лагано ступи к светоме олтару,
И умуче црква, и звук песме гласне —
За њиме се двери затворише часне.

*

Објашњења.

[1]) Инок: значи самац, калуђер.
[2]) Брено: значи трошно, пропадљиво, ништаво.
[3]) Тлено: трошно, пропадљиво, ништаво.
[4]) Мироточиви: који даје од себе мирис, који миром мирише.
[5]) Обитељ: манастири се зову и обитељи, а обитељ значи заједничку, задружну кућу.
[6]) Еуфори: најстарији калуђери, који имају уз игумана управу и суђење.
[7]) Манторос: горња, црна, пространа хаљина калуђерска, са врло широким рукавима и без петаља на прсима и струку.
[8]) Крмчија: књига правила и наређења црквених у српској цркви. Држи се, да је пореклом од светога Саве.
[9]) Сакеларије: онај свештеник у манастиру или при епископу, којега је дужност затварати осуђена свештена лица и над њима водити надзор.
[10]) Еклисијарх: црквар, онај брат у манастиру, који има засебну дужност да пази цркву.
[11]) Паперта: део цркве одмах при уласку.
[12]) Троручица: мати божја, која има две десне руке. Ову је икону, по предању, моловао свети Дамаскин. Пореклом је из Синаја, а налази се сад у Светој Гори. Била је у дворовима Немањића, а после је калуђери склонише у Атон.
[13]) Параклис: мање црквице поред великих манастирских цркава.
[14]) Светаја светих: значи олтар. Овај је назив дошао из старозаветнога храма. Место, где се храни „ковчег завета", зове се тамо светаја светих.
[15]) Клироси: певнице на обрталькама са четири стране. На свакој раширена по једна црквена књига, па кад која треба, дрмне се само обрталька.
[16]) Екаапостилари: једна врста певања на јутрењој.
[17]) Келијоти: калуђери, који живе око цркве у засебним собама.
[18]) Испосници: калуђери, који живе сваки за се, у планини, у пећини, у кућици. О годовима слазе на службу у манастир.
[19]) Забвена: заборављена.
[20]) Кир: господин.
[21]) Даскало: у старо време звали су се учитељи овим грчким именом.
[22]) Катадневно: сваки дан, из дана у дан.
[23]) Дародајаније: прилози мананастиру. Ту улази и приход од писаније.
[24]) Вес, или боље вас, у множини веси или васи, значи село.
[25]) Лавра: у Светој Гори има манастир Лавра, најстарији манастир. Обично је лавра међу манастирима, што и црква Саборна међу црквама једнога места.
[26]) Кира, или ћира: госпоја.
[27]) Отшелник: одметник, отумарали, који је тумарнуо некуда у свет.

[28]) „Молитвама светих отац' наших," то су речи, које су стари калуђери употребљавали место куцања у врата. Ако на ово одговори из собе калуђер са „амин" приступ је дозвољен, иначе не.

[29]) Челник, Велики челник: велики управници царских, краљевских послова.

[30]) Јерарх: велики управитељ цркве, а то су владике, митрополити, патријарси.

[31]) Поклисар: посланик, изасланик.

[32]) Велики Икоком: најстарији међу протама при великој, владичанској цркви. Стари прота нишки, кад смо заузели Ниш, звао се иконом. Покојни шабачки прота Јован Павловић добио је од цариградскога патријарха титулу: Иконом велике цркве константинопољске.

[33]) Енохијар: виночрьпий, пехарник. Вукашин је био енохијар Душанов. — Дабижив био је енохијар цара Уроша, 1362.

[34]) Амвон: узвишено место пред олтаром, испод кубета, на ком ђакон чита ектенија.

[35]) Иконом: зове се најстарији протопоп при великим црквама у местима, где седе јерарси.

[36]) Трикирион: светњак са три свеће, символ тросличнога божанства. Њиме владика благосиља. У новија хришћанска времена уведен је и Дикирион: светњак са две свеће, символ двоприродности Христове. И њиме владика благосиља.

ГОВОРИ

У СВЕЧАНИМ СЕДНИЦАМА КЊИЖЕВНОГ ОДЕЉЕЊА „МАТИЦЕ СРПСКЕ“.

У СПОМЕН Дру ДИМИТРИЈУ МАТИЋУ

О СВ. САВИ 1886. ГОД.

ГОВОРИО МИША ДИМИТРИЈЕВИЋ.

Где се год српска реч чује и српско име спомиње, слави се данас спомен књиге и просвете.

У свакој српској цркви отпојала се данас света литурђија. А ко ће да наброји оне многе светковине, што их је данас српска школа прославила? Ко да наређа све беседе и села, што се вечерас у славу данашњега дана приређују?

Данас је у правоме смислу народна светковина. И ако је слављеник данашњега дана светац целе православне цркве, то је ипак једини српски народ, који га на овако свечан начин прослављује. Спомен, што га данас православна црква чини, то је спомен на једну културну епоху српскога народа.

Заједница народна нигде се ваљда тако не огледа, као у светковинама и славама народним, јер су ове слободан израз воље народне.

Кад славимо велике успомене хришћанства, спомене његовог постанка и развитка, кад светкујемо божић и ускрс, кад узносимо и величамо поборнике и мученике за велику мисао хришћанства, ми знамо, да се та слава у исто доба шири по целоме православном свету, и при тој помисли обузима нас неко пријатно узвишено чуство

велике заједнице православља. Кад навађујемо бадњак на ватру и уносимо сламу о божићу, кад палимо божићњу свећу и прекрштавамо собу орасима, кад кусамо варе-ник и режемо колач, ми се одушевљавамо кад помислимо, да то чини свака српска кућа, од прве до последње. Нас обузима онда још врелије осећање оне тешње, крвне за-једнице. Ми се у тај мах осетимо као браћа, као деца једне велике породице, што се зове српски народ.

Велики су и драги ово спомени, али ми их славимо само у цркви и на дому. Спомен данашњега дана пак славимо ми јавно и у цркви и у школи, и у друштву мушке збиље и на забави живог и веселог подмлатка нам. Славимо га јавно и отворено, славимо га сви у заједници, кличемо му с љубављу из пуна, весела срца, јер је то спомен наших лепших дана, јер је то један важан део нашег културног живота народног.

При данашњој слави одводи нас мисао у прошлост. Данашња светковина износи нам пред очи културне под-виге нашег народа и подсећа нас на културни позив, који имамо у будућности да вршимо.

То је оно, што данашњој светковини узвишени зна-чај даје.

И кад цео народ уочава значај и важност данаш-њега спомена, ко је онда у српском народу на овој страни више позван да прослави један културни моменат у животу народа, него његов овострани умни представ-ник, књижевно друштво »Матица Српска«.

Светковина оваква, како ју народ данас слави, није врло давнашња, али је спомен на данашњег слављеника живио од ваикада у народу. И кад је нестало сваког вид-љивог средишта, око кога би се народ српски прикуп-љао, заостао је још само свети Њивот светитеља Саве, око кога се народ савијао, над којим је нарицао и уз кога се крепио.

Али су наступили тешки дани. Дошао је жалостан тренутак, где се и ова светиња у прах и пепео претво-рила. Нестало је великог видљивог споменика срећног доба. Пепео светитеља расуо се по народу, па и народ се по-

чео расипати. Није било више ни најмањег видљивог средишта око кога би се народ окретао. Остала је само мисао, остао је чист спомен, који је у народу живио, и куд је год народ ногом крочио, мисао је у њему живила, а он је опет њоме живио.

Та мисао била је толико снажна, да га је покретала на велика дела. С том мисли и са тим споменом у срцу прешли су нам наши прадедови овамо, да прво с оружјем, а затим с књигом у руци тамо преко на темељу старом створе ново огњиште, на коме ће се народна срца разгревати.

Јели овострани српски народ испуњавао као што треба своју мисију, то ће временом историја пресудити. Али је тек непобитни факт, да је овострани српски народ пун један век грудима својим сузбијао силу азијатску, и пошто ју је сломио и зауставио, морала је још пун један век половина народа на стражи пребдити. За то време радила је друга половина с књигом у руци. Тек ако је прошло сто година, од како се код нас негује књига народна, и данас је она стекла себи јаче и снажније средиште, него што је ово, око кога се ми овде прикупљамо. Али су и на томе пуна по века радили људи из редова овостраног народа.

Јели овим довршена велика народна мисија овостраног народа, — тешко је у овај мах пресудити. Али оним, што је досад чињено, изражавала се врло јасно мисао духовне заједнице, што је покидане делове уједно везивала. Прах првога просветитеља одушевљавао је српска срца на све стране. Спомен старих времена спајао је нас.

Тим споменом разгрејана, лађала се многа овострана мишица убојног оружја, прелазила је многа умна снага преко, да крчи необрађено поље просвете народне.

Струја, што је за пуну половину века умне снаге одавде одводила, данас је већ јако малаксала, јер су данас на слободном и независном земљишту српском редови интелигентне војске пунији и снажнији но у овостраном народу српском. Старих прегалаца, који су на препороћају српске просвете радили, скоро је нестало.

И што има још данас овостраних синова у слободној краљевини Србији, — ти спадају већином у ред ветерана. А те редове свака година све више прорећује.

И прошла, или управо година 1884. уклонила је једну знамениту слику испред наших очију, саранила нам је Димитрија Матића државника и књижевника, о коме ћу да говорим.

Држао сам да ћу најбоље одговорити идеји оне духовне заједнице, којом нас успомена данашњега дана спаја, ако подигнем данас своју реч у славу и спомен човека, који је можда више него ико за том заједницом тежио, и у коме је она у неколико и оличена била.

И тако приступам своме предмету.

*

Пре свега да се упознамо са животом Димитрија Матића.

Димитрије Матић угледао је света у овостраним крајевима, родио се у Руми 18. августа 1821. год. Основне школе свршио је у месту свога рођења. Затим оде у гимназију у Карловце, но не довврши је овде, него пређе у Србију у Крагујевац, где је и гимназију и филозофски и правни факултет на тамошњем лицеју свршио. Кад је свршио школе постао је адвокатом. Каријеру ову није он изабрао из какве особите наклоности, него с обзиром на своје даље образовање, које му је пред очима лебдило. Та какве му је огромне умне ране и могла пружити ондашња гимназија и лицеј у Крагујевцу? Зато је наумио да пође у свет и да образовање своје на чувеним европским универзитетима допуни. Али за овај посао требало му је средстава, којих он није имао. Морао их је дакле најпре заслужити и заштедити, па да може поћи за истакнутом цели. На каквој је идеалној, племенитој основи почивала душевна природа Димитрија Матића, — карактерише га најбоље овај корак. Он не нагиње оној општој, материјалистичкој тежњи, која немилице баца млад свет међу таласе практичног живота. Он се, истина по невољи, баца у тај вртлог, али њега не заноси ни

мамац добитка ни сласт рахатлука. Он из тога живота изилази неокужен, чист, онако, како је и ступио у њега. Кад је дакле себи толико заслужио, да може поћи на страну и себе тамо извесно време издржавати, обеси он своју адвокатску праксу о клин, и оде на берлински, а затим на хајдлбершки универзитет, где је филозофске и правне науке довршио. После ових студија проглашен је у Липисци за доктора филозофије.

Кад је получио докторат филозофије оде ради даљег усавршења још и у Париз. Ту га затече и година 1848. Био је сведоком и очевидцем револуције. Одушевљен новим полетом напреднога духа пожури се са својим друговима дома, да се у таквом одсудном добу нађе у свом народу. Пролазећи кроз Немачку био је и ту сведоком великог револуционарног одушевљења. Са великим интересом причао ми је о догађајима, који су се онда ту пред његовим очима развијали. Радо се сећао Струвеа и његових ватрених говора.

У револуцији год. 1848. тежиште српских ствари било је у Карловцима. И Матић дође тамо, и буде изабран у главни народни одбор за члана. Мало затим постане професором на највишем учевном заводу у Србији, на београдском лицеју, и то на факултету правних наука. Као професор пробавио је три године дана. Одавде буде премештен за секретара апелационог суда, а после постане секретарем и касније начальником у министарству спољних послова.

Године 1858. постане чланом касације, а при измаку године 1859. ступи у министарство као министар просвете и црквених послова. Кад је дао оставку као министар, био је неко време без звања. Но кад је покојни кнез Михаило на престо ступио, буде постављен најпре за председника великог суда за кривична дела, а касније буде премештен у државни савет за главног секретара. На том месту затекла га је тошчидерска катастрофа од године 1868. Под намесништвом ступи опет у кабинет као министар просвете и црквених послова, на коме је месту био све до преустројства кабинета, наиме до вре-

мена пунолетства садањег краља, а ондашњег кнеза Милана, а то је до августа 1872. Кад је иступио из кабинета, наименован је за члана државног савета, на коме је месту био све до знаменитог херцеговачког покрета од 1875., који је таласима својим чак и државни брод кнежевине Србије запљускивати почео. Кад је те године, усљед наступивше ратне струје, наступила министарска криза, и кад је кнез Јовану Ристићу поверио, да састави нов кабинет, буде покојни Димитрије Матић и по трећи пут позван у кабинет за министра просвете и црквених дела. Но како је овај кабинет уопште кратка века био, то је и Матић са овим кабинетом пао, и отишао је опет на своје старо место у савет, где је и остао до своје смрти, до 17. октобра 1884. године.

То је кратак животопис дра Димитрија Матића.

Већ из овог кратког нацрта може се изводити сигуран закључак о способностима Матићевим. Његова научна спрема била је обилата. На домаћем највишем учевном заводу свршује он и философске и правне науке. Затим ступа у практичан живот, и тек одавде као потпуно савршен, зрео и озбиљан човек похађа најчувеније универзитете у Берлину, Хајдлбергу, Лајпцигу и Паризу. На њима довршује своје филозофске и правне студије и постаје доктором филозофије. За тим три године дана проводи као професор на правном факултету београдског лицеја, и за то време ради и у књижевности: и на филозофији права, и на јавном и на приватном праву. Као практичан радник пак огледао се скоро на сваком пољу, на коме правник може за себе анликације наћи. У најмлађем добу своме улази у највећу практичну радњу, у адвокатски посао. Други корак у практичан живот такође је необичан. Он га уводи у револуционаран одбор, у привремену народну владу. Затим ступа на катедру и узима перо у руку, да теоретички обрађује правне и државне науке. После тога ради практично као члан суда и у грађанској и у кривичној сфери. Са поља судства баца се на поље администрације радећи као секретар и начелник у министарству спољашњих послова и каспије

у два маха као министар просвете. Међутим је био и члан законодавнога тела, државнога савета. А као нескадањег начелника у министарству спољашњих послова употребљивали су га и касније у дипломатским мисијама. У Риму је преговарао са Ватиканом о односајима католичке цркве у Србији, а за време српско-турског рата водио је у друштву са Филипом Христићем у Цариграду преговоре о миру између Србије и Турске. Тако се Димитрије Матић огледао и на клизавом пољу дипломације. Да ли је ово игра судбине, да је Србија и у стари и у нови Рим, на оба класична земљишта старог века за дипломатску мисију изабрала баш par excellence класично образована човека, као што је био пок. Димитрије Матић?

Колико је Матић као ђак, професор и писац прибавио себи теоретског знања о праву и држави, толико је још више вештине и окретности на томе пољу прибавио себи као адвокат и судија, као државник и дипломата.

Имамо дакле пред собом слику теоретски и практички образованог човека и државника.

И кад кажемо, да је Димитрије Матић много путовао по страним земљама и народима, онда нам та слика још округлијом постаје.

Но друго је нешто, са чега ми данас овде у овом књижевном друштву покојнику спомен чинимо. Др. Димитрије Матић био је и књижевник.

Димитрије Матић појавио се у српској књижевности већ г. 1844. Те године издао је књигу: »Марко Аврелије најдобродетелнији цар римски« с немачког по дру И. А. Феслеру. Ово дело изишло је после и у другом поправљеном издању г. 1863. у две свеске. Исте 1844. године издао је и другу књигу под насловом: »Похвала Марку Аврелију најдобродетелнијем цару римском,« с француског по Томасу, члану француске академије. Дакле Матић појављује се у књижевности једне године одмах са два дела. Колико ово показује већ онда јаку књижевничку жицу

у њему, толико је још карактеристичније, што се оба дела баве једним истим предметом. Из овога се може судити, да се Матић у сам предмет заљубио. Марко Аврелије морао је младоме Матићу бити идеал владаоца. А по овоме се и то види, коме је правцу Матићева природа нагињала.

Ова књижевна радња пала је у доба, пре него што је Матић пошао у Немачку и Француску на науке. За време својих студија на страни није ништа писао. Но чим се вратио дома и чим је заузео катедру на лицеју, отпочео је књижевну радњу. Г. 1850. написао је: »Јавно право кнежества Србије.« Познати публициста И. И. Ткалац, који је год. 1858. у Бечу издао на немачком језику опширну књигу о државном праву Србије позива се на Матићеву ову књигу, као на једини приватан извор за државно право Србије, и вели за њу, да је »књига, која пружа скоро цео материјал за српско уставно право и у којој су од речи до речи трактати о миру, хатишерифи и конкордати у автентичном српском преводу са историјским и критичким примедбама и погледима.« И заиста је Димитрије Матић био први, који је српско државно право обрадио. Ова његова књига била је уједно и учебник на правном факултету српскога лицеја. Одмах затим, још исте 1850. год. почео је издавати: »Објашњење грађанскога законика за кнежество српско.« Ово огромно дело, које је обухватило преко 80 табака, и које је у три књиге и четири свеске подељено било, довршио је он већ одмах идуће 1851. године. И ако је пре Матића адвокат Шероглић о српском грађанском законику писао, ово Матићево дело је први прави коментар тога законика, јер Шероглићеви »Прегледи« су само критика, каквих је по правничким и по политичним листовима од тога доба много било. Те исте год. 1851. написао је Историју филозофије права, која је штампана у »Гласнику друштва српске словесности« (св. III.) под насловом »Кратки преглед историчног-развитка, начела права, морала и државе од најстаријих

времена до наших дана.« И одмах затим опет те исте године изда књигу под насловом: »Начела умног државног права.« Ове две године биле су најобилатије у књижевничком животу Димитрија Матића. Мора управо човек стати, па се чудити, како је и могао тако огроман материјал за тако кратко време савладати. Кључ овој, тако рећи, загонетци, мора се једино тражити у оној огромној спреми, коју је себи на европским универзитетима прибавио.

Кад је одступио са катедре ухватио га је практични живот са његовим дневним потребама и стоструким заплетима. Матић је и препреке тога живота мушки савлађивао и многобројним му потребама савестно одговарао, ал' књижевничко перо није никад из руке бацао.

Кад се указала потреба за учебник француског језика, он је на позив школске комисије написао г. 1854. књигу: »Машатова мала француска граматика за српску младеж, која почиње учити француски језик.« Г. 1865. написао је две књиге »Историје филозофије« по дру Швеглеру. Повод постанку овога дела био је план издавања енциклопедије наука, који је план Матић у српском ученом друштву покренуо. Онда је Матић мислио, да за ту енциклопедију напише историју филозофије, и одабере за тај посао по једној стручњачкој препоруци дело Швеглерово као најзгодније. Но од намере издавања енциклопедије наука није било ништа, али је зато Швеглерова »Историја филозофије« угледала света на српском језику. У год. 1866. 1867. и 1868. издао је: »Науку о васпитању« по професору Рику и још неким писцима у три свеске. Сваке година изишла је по једна свеска. Год. 1866. I. део: »Преглед историје васпитања.« Год. 1867. II. део: »Васпитање мале деце.« Год. 1868. III. део: »Васпитање одрасле деце и омладине, и разне школе.« Ова Рикова дела су саставни део једне немачке енциклопедије наука. Види се дакле, да је Матић у српску књижевност преносио ствари, које су се за најбоље сматрале. Ово су му уједно и последња велика дела. Она

су плод двоструког занимања Матићевог. »Историја филозофије« је резултат његових научних студија, а »Наука о васпитању« резултат његове практичне радње као професора, министра просвете и дугогодишњег члана школске комисије.

Побројао сам све редом веће књижевне радове Матићеве, но са овим није још исцрпљена сва књижевна радња његова.

Као члан некадањег »Друштва српске словесности«, а касније »Српског ученог друштва« и као члан »школске комисије« радио је много. Сведочба ономе првоме су чланци у друштвеном органу »Гласнику«. У III. свесци »Гласника« штампан је осим горе споменуте историје филозофије права још и »Говор Д. Матића о заведењу читалишта по селима.« У XV. свесци: »Кратки поглед у каквој свези стоје међу собом поједине науке и како једна из друге истиче«, и »Шта чини индустрија и цивилизација« по Пелтану. У XVI. свесци: »Беседа коју је говорио потпредседник друштва српске словесности Димитрије Матић у Београду 11. маја 1863. године приликом хиљадугодишње светковине за спомен словенских апостола св. Ћирила и Методија«. У XVII. свесци: »О вештинама«, по Молинару. Своје научно путовање по Италији г. 1865. описао је у расправи: »О лепим вештинама«. Осим тога написао је неколико расправа немачким језиком у органу берлинског филозофског друштва. »Школској комисији« припадао је од њенога постанка па све до год. 1870., док као министар просвете није другога на своје место поставио.

У ученом друштву био је двапут потпредседник. Осим књижевне радње радио је и у ученом друштву као агитатор и организатор на просветном пољу. Писао је и радио је у ученом друштву, да се по селима, бар где су школе, поред сваке школе или у општинској кући подигну читаонице. За изведење тога поднео је друштву образложен план. На његов предлог покренуто је у друштву и питање, да се изради: »Енциклопедија наука.«

Уважавајући овај књижевни рад и његове књижев-

ничке заслуге, »Матица Српска« сматрала је г. 1867. за своју дужност, да га за свога почасног члана изабере.

Али са књижевним радом Димитрија Матића није још исцрпљен цео рад његов око просвете српске.

Он није само пером у руци ширио просвету у своме народу, него и живом речи и самим делом: са катедре и са министарске столице, у приватном друштву и разговору, и у скупштини народној, као заступник народни, у ученоме друштву и у школској комисији. Радио је на просвети и око ње једнако као државник српски и мандатар кнежев, и радио је исто тако и толико и као приватан човек, јер цео рад његовог живота, кад се сведе уједно, није ништа друго, него рад и заузимање за просвету.

Као професор на лицеју васпитао је једно коло синова српских. У многе је он улио вољу за науком, многима је он дао правац за будући живот. Међу данашњим одличним књижевницима и јавним радницима српским много је Матићевих ученика. А утицао је и касније на развитак и васпитање српског подмлатка својим књигама, јер многа његова дела употребљавала се као учебници у школама. Овај уплив, што га је он имао на развитак културе српске, неда се промерити ни оценити.

Он је још као професор лицеја био први, који је истакао потребу оснивања српског свеучилишта. Ту мисао изнео је у једном свом говору баш о данашњем дану, о св. Сави. И ма да је он сам после тога у три маха био министар просвете, ипак му је ова замисао остала неостварена. Саветник А. Васиљевић, некадањи ученик његов, који му је над мртвим телом говорио, згодно примећује на ову ствар, да »ма ко основао српски универзитет, и ма кад се он основао, прва мисао о српском универзитету припада Димитрију Матићу.«

Најобилатија пак његова радња за просвету српску спада у доба његовог министровања. Под њим је устројено српско учено друштво. Под њим је донесен закон о народном позоришту, и, што је најглавније, под њиме је створен расадник за општу основну наставу, поди-

гнута је учитељска школа. Ово као да му је било најмилије, а без сумње је оно и најзамашније дело његовог организаторског државничког рада. Да није ништа друго урадио Димитрије Матић, само са подизањем учитељске школе овековечио би себи име на листовима српске просвете. Учитељска је школа плод његовог многогодишњег размишљања. Пре него што је поднео законски предлог о учитељској школи, док још није био ни члан кабинета, писао је он, као што смо видели, три књиге о васпитању. Колико му је васпитање деце на срцу лежало, види се из предговора једне од тих књига.

Цитирајући народну пословицу: »На млађима свет остаје«, вели он даље: »Наша је пословица тиме казала велику истину. Какав нам је млад нараштај, онакви ће нам бити и народ и потомство . . . Деца су крв од наше крви, кост од наше кости, па можемо ли бити равнодушни према дужностима, које имамо по самој природи, да се старамо о напретку и срећи свога порода . . . Наша деца, ако их на добро упутимо, ако им праву срећу добрим васпитањем оснујемо, ако им чисту душу испунимо врлинама, које човека красе, благосиљаће своје родитеље . . . Таквом нараштају можемо се радовати, од њега ће бити ваљано потомство, које ће створити славну будућност.«

У то доба његовог министровања укинута је цензура и донесен је закон о штампи. Ствар ова није спадала у његов ресор, али нема сумње, да је Матић и у овакој ствари, која је такођер једна полуга просвете, у слободоумном правцу упливисао. И ако српска штампа има нека преимућства, на којима јој многи просвећени народи могу позавидети, биће зацело да је ту нешто и Матићеве заслуге.

Рекао сам, да је Матић без сумње у слободоумном правцу упливисао, јер Матић је био заиста по својим политичним начелима слободоуман, напредан у сваком погледу. У Србији, дабогме, није политичан живот тако развијен, као у другим уставним земљама. Односаји су тамо сасвим други. Србија скоро да нема своје само-

сталне интелигенције. Интелигенција је тамо у државној служби. И Матић је скоро цео век провео у тој служби. У таквом положају није му се, дакако, реч по јавним зборовима и скупштинама разлегала, нити си могао читати по јавним листовима ватрене чланке његове, али су за то ипак политична начела, која је он исповедао, била слободоумна, и та начела руководила су радњу целог живота његовог. Ко га је познавао, и ко је имао прилике с њиме се о том разговарати, мора потврдити, да је тако. А имаде томе и јавних доказа. Матић је члан народног одбора у добу народног покрета. Он у доба св. Андрејске скупштине у Србији припада народној странци, која је онда господарила ситуацијом. Он као члан те странке улази први пут у кабинет као министар просвете. У последње време, при страначком преображају, он се приљубио либералној странци, којој је све до своје смрти припадао.

Колико је Матић био примчив за нове идеје, колико се дух његов за напредном струјом отимао, најбоље се види отуда, што је он био један између оних ретких људи из старије интелигенције српске, који је покрет уједињене омладине српске свесрдно поздравио. Кад је српска омладина, која се године 1866. у Новом Саду ујединила, идућу своју скупштину на српском земљишту, у Београду хтела да држи, Димитрије Матић ступио је на чело великог београдског одбора, који ће да дочека уједињену омладину српску. Њему је онда као таквом у део пала и улога, да у дворишту велике школе, лицем на Преображење, отвори ту најпосећенију и најимпозантнију омладинску скупштину.

Како га је тај призор раздрагао! Како се осећао срећан и задовољан! — то ја знадем из сопственог посматрања, јер ми је онда као члану скупштинском та част у део пала, да будем гост у дому честитог Димитрија Матића. »Браћо!« — тако је говорио то вече за вечером — »ово, што сам данас видео, не би дао ни по које благо на свету. Ја сам данас видео уједињено Српство на једној гомили. За мене је ово такво ужи-

ване, да га не могу описати. За овакав призор, ја овако стар, као што сам, не би жалио и осам дана пешице ходати, само да га могу видети и у њему уживати.« Сваки појединн говорник био је за њега особита појава, у скупштини овој гледао је он подмлађени народ српски.

А какво је онда стање у Србији било? Над Србијом владала је онда капларска палица Николе Христића. Што је било слободоумније и честитије, то није смело дићи главе. На површини јавног живота појављивали се само шпијони и провокатери. Скупштина уједињене омладине није добро дошла била званичној Србији. Није јој добро дошла већ по њеном слободоумљу, а још мање по особама, које су покрет омладински руководиле. Познато је, да је мисао омладинског уједињења покренуо Владимир Јовановић, који је онда био у емиграцији и у најжешћој опозицији према тадашњој влади. Ко је дакле хтео, да на њега не падне сумња, тај се морао клонити свезе и додира са омладином. А Матић је онда био још главни секретар државног савета. И то све није га задржавало, да омладини са својим симпатијама отворено на сусрет изиђе.

Но и Матић је том приликом искусио неприлике. Овострани чланови, који су само мало зазорни били, прогањани су. Кад је кога полиција на око узела, а није могла да га пронађе и да га се дочепа, тражила је рачуна од Матића, као председника местног одбора. Због тога му се досађивало непрестано. Жандари су му били сваки час у кући. »Та шта ми толико досађујете? Шта тражите? Шта хоћете? Хоћете ли ми главу? Ево вам је, носите је, али ми поштедите кућу и оставите је на миру!« Тако је једном оних дана озлојеђени Матић довикнуо органима полиције.

Било је једно доба, где се и за Матића рекло, да је ударио у реакционарну страну. И заиста је он у једно доба под намесништвом затегнуо жице. И после тога сам се састао с њиме, па сам му замерао, но он ми се извињаваше: »У ђачкој омладини овладао је неки разврат. Она не познаје више никаквог ауторитета. Је-

*

дини је ауторитет шешир са широким ободом. Тај обод је привилегија знања. Он је знак највише учености. Испод њега могу се без зазора највеће погрде на најзаслужније људе просипати. Та ја већ не могу да се браним од прекора. Нема дана, кад ми не стижу тужбе. »»Матићу! Не ваљају ти ђаци.«« То је песма, што је сваки дан чујем. Стари људи, који су у државној служби оседели, и који имају заслуге по ову земљу, не могу већ поред велике школе да прођу, а да не буду од гомиле ђака нагрђени. Многи, које пут онуда води, не смеду већ опуда ни да иду, већ радије обилазе.« Тако се извињавао Матић, а је ли имао право, — нећу овом свечаном приликом да изричем.

Изнео сам, ето, неколико црта, да обележим Матића као јавну личност.

А какав је био као приватан човек? Какав као муж и отац? Какав као друг и пријатељ? Мислим, да сам доста рекао, кад кажем, да је био човек добра срца и благе нарави, оличена нежност и доброта.

Кад сведемо све уједно, морамо рећи, да је Матић био човек од велике интелигенције, човек широка и отворена погледа. Са једнаком бригом и са истом љубављу стара се он за процветање основне школе као и за универзитет. Његов ум силази чак у растурена села, да оснива читаонице у њима и да тим путем шири књигу и просвету у народу, и узлеће опет на висину замисли о издавању енциклопедије наука. Оснивајући учитељску школу, у којој ће се образовати учитељи српској деци, утврђује он у исто доба велику школу за одрасле, стварајући закон о народном позоришту. Његов дух обухватио је све, од највећег до најмањег.

Такав је био Димитрије Матић!

Ја сам вам, ево довршио слику. Сада је имате целу пред собом, целу, али не потпуну.

Потпуна биографија д-ра Димитрија Матића, који је знатно утицао на развитак просвете у данашњој краљевини Србији, може се написати само на оном земљишту, на коме је покојник радио. А најбоље ће моћи

написати они, који су били непрестани сведоци његовог дугог трудног рада.

Ја то нисам био у стању учинити, све да ми је и време и прилика овог свечаног састанка допустила била, да се могу подуже позабавити са човеком, кога и овострани и оностранн народ српски с правом својим назвати може.

А ако сам вам без података, без икаквога градива, и оволико могао насликати, није моја заслуга. Заграбио сам у један пун живот, па сам вам имао шта и изнети.

Greift nur hinein in's volle Menschenleben!

— — — — — — — — — —

Und wo ihr 's packt da ist 's interessant.

Ово је био само акт пијетета, јер »Матица Српска« као просветно друштво требала је да проговори над затвореним гробом свога почасног члана, који је оволико за српску просвету радио.

Чином овим засведочава «Матица« и ону духовну заједницу, којом нас спомен данашњега дана спаја и везује, јер губитак, што га је Србија смрћу Димитрија Матића претрпела, и наш је губитак; не само зато, што је Матић по пореклу и рођењу своме нама припадао, већ и зато, што је по целоме своме животу и раду припадао књизи српској и просвети, а ова нам је општа, заједничка.

Нехотице споменух губитак. Бар се тако држи и рачуна, да је смрт знаменитих људи губитак за дотични народ. Но ако ћемо правити прави рачун, ако ћемо узети на перо суму целог рада једног заслужног живота, онда билансија тога рачуна показује само добитак за нас. И то је чист добитак, јер велики људи и не умиру. Они и после смрти живе. Живе у делима својим, у нагомилапом раду своме. А наш велики песник вели:

„Благо томе, ко довијек живи!
Имао се рашта и родити.“

И Димитрије Матић живи. Доказ је томе и данашња светковина. Живи, ето, у спомену међу нама, а живи и живеће још дуже с оне стране Саве и Дунава.

Зато нека је: Слава Димитрију Матићу!

ХАМЛЕТ

КРАЉЕВИЋ ДАНСКИ.

НАПИСАО ВИЉЕМ ШЕКСПИР,

С ЕНГЛЕСКОГ ПРЕВЕО ДР. ЛАЗА КОСТИЋ.

ОСОБЕ:

Клаудије, краљ дански.
Хамлет, син претђашњег а синовац садашњег краља.
Полоније, велики челник (надвор.).
Хорације, пријатељ Хамлетов.
Лаерте, Полонијев син.
Волтиманд, **Корнелије,** **Розенкранц,** **Гилденстери,** дворани.
Озрик, дворанин.
Други дворанин.
Свештеник.
Марцело, **Бернардо,** часници.
Франја, војник.
Риналдо, слуга Полонијев.
Један капетан.
Један коњаник.
Дух оца Хамлетовог.
Фортинбрас, краљевић норвешки.
Гертруда, краљица данска, мати Хамлетова.
Офелија, Полонијева кћи.

Господа, госпође, часници, војници, глумци, гробари, морнари, гласници и друга пратња.

Збива се у Елсинору.

ПРВИ ЧИН.

ПОЈАВА ПРВА.

Елсинор. Придворје.

Франја на стражи. Прилази му **Бернардо.**

Бернардо. Ко је?
Франја. Ти мени реци ко си? Стој!
Бернардо. Да дуго живи краљ!
Франја. Бернардо?

Бернардо. Да.
Франьа. Врло си тачно дош'о на твој час.
Бернардо. Баш куцну дванаест! Иди, Франьо, спат'!
Франьа. Велика хвала на тој одмени,
Та цича зима, а у срцу бол.
Бернардо. Да л' беше мирна стража.
Франьа. Не шушну ни миш.
Бернардо. Па лепо, лаку ноћ!
Сретнеш ли два другара бдења ми,
Хорација и Марцела, пожури их!

(Долази **Хорације** и **Марцело.**)

Франьа. Чини ми се, као да их чујем. Стој, хеј!
Ко је то?
Хорације. Пријатељи ове земље.
Марцело. И клетвеници Данске.
Франьа. Желим вам лаку ноћ!
Марцело. Због ом, верни војниче! Ко ти је замена?
Франьа. На мом је месту Бернардо. Желим вам лаку ноћ!

(Оде **Франьа.**)

Марцело. Хој-Хој! Бернардо!
Бернардо. Ево! Шта, је л' то Хорације?
Хорације. Један део њега.
Бернардо. Здрав Хорације! Здраво, добри Марцело!
Хорације. Ма, је л' се ноћас опет видео?
Бернардо. Ја ништа не видех.
Марцело. Хорац'је вели, наш је привиђај,
те никако не мож' да верује
у страшни вид, што двапед видесмо:
За то га позвах, с нама заједно
да пребди вољан ову тамну ноћ;
па, дође л' опет она појава,
наш призна вид и њој проговори.
Хорације. Шуњ-Муњ! Појавити се не ће.
Бернардо. Седи де;
још једном да ти уши опколим
утврђене од приче наше те
што гледасмо две ноћи.
Хорације. Седимо,

Бернардо да нам прича о томе!
Бернардо. Све, све, ал' ноћас иста звезда та,
са запада што пôлу тамо сја
на истом беше месту, кад, ал' ја
и Марцело — баш куцну један час —
Марцело. Умукни, стој, гле, ево г' опет, гле!

(Улази **дух**.)

Бернардо. У истом лику к'о покојни краљ!
Марцело. Хорације, ти с' учен, збори му!
Бернардо. Хорац'је, је ли, није л' исти краљ?
Хорације. Ма сушт'! — Обузима ме чудо, страх.
Бернардо. Чека нам реч.
Марцело. Хорац'је, збори му!
Хорације. Ко с' ти, што у тај глухе ноћи час
тај дивни носиш облик јуначки,
у ком покојни светли дански краљ
иђаше кад кад? Ко си, бога ти?!
Марцело. Увређено је.
Бернардо. Гле га! Одлази!
Хорације. Говори! Стој! Говори, бога ти!

(Одлази **дух**.)

Марцело. Тај оде, не ће да одговара.
Бернардо. Шта сад, Хорац'је? Дршћеш, сав си блед:
Је л' то зар пуки, пусти привиђај?
Шта велиш на то?
Хорације. Тако ми бога, не бих веровао
без истините чулне сведоџбе
очију рођених.
Марцело. Зар није исти краљ?
Хорације. Ко ти исто исти ти:
Тај исти оклоп носио је оп
у војни против бесног Норвега;
мргодом тим у љутој завади
Пољака саопог о лед удари.
Чудновато!
Марцело. И двапут већ баш у тај мртви час
јуначким кроком прође стражу нам.
Хорације. Шта хоће тим управо, не знам ја;

но кол'ко се домишљам, слути то
чудноват преврат нашој држави.
Марцело. Сад сед', па реци ми ко зна,
што стражом овом тачном, пажљивом,
толико море поданички свет?
Што дневно лију тол'ки тучев топ,
што страни трг за спрему убојну?
Грађари лађа што се тол'ки тру
те тежатником граде недељу?
Шта може бити повод журби тој,
што сарадницом дана чини ноћ;
Ко може да ме обавести?
Хорације. Ја;
бар то је глас! Покојног краља нам
што м' овај час тек угледасмо лик,
Норвешки, знате, зовну Фортимбрас,
гордељивом покренут завишћу,
на бој; у ком наш Хамлет витешки
(тако га звао бар сав наш овај свет)
тог Фортимбраса уби. Уговор
под печатом и јемством закона
победиоцу даде земље све,
што м' онај беше некад одузео:
И краљ наш исту залогу је дао,
наследио би тол'ко Фортимбрас,
да беше јачи, кол'ко придоби
од њега Хамлет истом погодбом.
Сад, побратиме, млади Фортимбрас,
жестином сиров, сваке страсти пун,
по забрдина негде норвешких
чету је смелих битанага збрао,
за добар што су спремни залагај
на сваки смели, прегалачки рад;
повратит' смера тиме једино
(види се јасно у држави нам)
речене земље силом сад од нас,
што његов отац некад изгуби.
Па то је, велим, узрок спреми нам,

стражарства повод нам и главни смер
гунгуле те и журбе државне.

Бернардо. И ја бих рек'о, није друкчије;
за то ли се тај светли шета лик
кроз нашу стражу оружан, ка' краљ,
покретач навек ратовима тим.

Хорације. Ко трун је то, да збуни умни вид.
У моћног Рима слави највишој,
у очи пада силног Јулија,
опусте гробље, мрци нагоше
опстењујућ' у покровима Рим,
. . . . . .
па, звезде пламног репа, крваве,
у сунцу чини; месец влажни тај,
што влада царством бога морскога,
к'о суђен-даном болан помрча.
Злих догађаја исте претече,
судбинини к'о неки чауши
и уводници зла што долази,
по небу се и земљи вргоше
у завичају постојбини нам.

(Враћа се **Дух.**)

Ал' муч'! Гле-гле! Ев', опет долази!
Ма погин'о, ја пођох. — Машто, стој!
Имаш ли звука, служи ли те глас,
прозбори ми:
Је л' добро дело да се учини
за олакшај ти, а мени за спас,
прозбори ми:
Ако л' си судби земље своје вешт,
уклонит' што је може провиђај,
ох, реци је!
Ил' ако си животом скупио
отето благо земљи у недра,
рад ког ви дуси, веле, ходате, —

(Петао кукурекне.)

казуј га! Стој! Не дај му, Марцеле!

Марцело. Да ударим зар копљем својим у њ?

Хорације. Учини, пође л'.
Бернардо. Ево!
Хорације. Ево га!

(**Дух** оде).

Марцело. Већ оде!
Увредили смо величанство му
размећући се силом неком на њ;
јер њега мач, ко ваздух, не бије,
наш пусти мах је злобна поруга.
Бернардо. Кад пето крекну хтеде зборит' баш.
Хорације. А на то стругну као залац крив
на претњу суда. Чух где говоре,
да будни пет'о, зорин гласилац,
продерном својом песмом грлатом
пробуди дан: те опоменом том,
из огња, мора, земље, ваздуха
сваки се блудни дома жури дух.
Тој истини сто нам сведоџбе.
Марцело. Баш утече на петлов кукурек.
Кад дође, веле, доба године,
рођење кад се слави Спаса нам,
живина сву ноћ пева зорина,
те вампир не сме ићи на поље;
ноћи су здраве, звезде не бију,
нит' вила ту, ни чина вештици,
тако је време свето, милосно.
Хорације. Тако сам чуо и нешто верујем.
Ал', гле, где зора с плаштом руменим
уз опај росни хода исток-вис.
Прекрат'мо стражу; ја вам светујем,
да саопштимо ноћашњи нам вид
млад-Хамлету: јер, тако био жив,
тај дух ће њему проговорити:
Мислите л' да га с тим познамо ми,
по љубави, по нашој дужности?
Марцело. Нек буде, молим; а јутрос ја знам
најбоље наћи где ћемо га ми.

ПОЈАВА ДРУГА.

Свечана дворана у двору.

Улази **Краљ, Краљица, Хамлет, Полоније, Лаерте, Волтиманд. Корнелије, господа, пратња.**

Краљ. И ако је Хамлет, наш драги брат,
у гробу цео још, те нам приличи
у срцу јад, а краљевини свој
грчевит лицем показиват' бол;
ал' природу је тол'ко свлад'о ум,
да ми о њему мудро у-брзи,
заборавит' ни себе не можем'!
За то смо снаху своју некада,
сад краљицу нам, за се венчали,
јуначког царства намесницу нам;
весеље градећ' невесело то,
у једном оку смех, у другом плач,
веселећ' смрт, весеље јадујућ',
једнаком мером мереће сласт и бол:
Вашу смо мудрост у том слушали,
одобрили сте ствар: и хвала свим!
Сад иде, знате, млади Фортинбрас,
не ценећ' нашу вредност ни у што,
ил' мислећ', смрћу драгог брата нам
да држава нам сва се распада,
занесен сном те згодне прилике,
досађује нам порукама већ,
земаља свих захтева повратак,
што законом отац му изгуби
прем' витешком нам брату. — Њега дост'!
О себи сад и овом састанку.
Посла је много: ево писасмо
Норвегу, стрицу Фортинбрасову,
што, немоћан и болан, једва зна
шта хоће његов братић, — не би л' тим
заступ'ли пут му; јер је диг'о већ
војнике, готов бојни распоред; —
шаљемо за то старом Норвегу,
Корнел'ја и Волтиманда нам,

посланике и поздравнике му;
не дајућ' за то више моћи вам
за преговоре с краљем него што
допушта речен поруке ми смер.
Срећан вам пут; нек дужност жури вас.

Корнелије и Волтиманд. У том и свему дужност нада све!

Краљ. Не сумњамо се, због ом, сретан пут!

(Одлазе **Волтиманд** и **Корнелије**.)

Па сад, Лаерте, шта је, како ти?
Ти рече неку молбу. Шта је то?
Споменут' не мож' правде краљу свом
у заман ти; шта молиш, Лаерте?
Твој захтев је већ моја понуда.
Нит' глава срцу ти рођенија,
нит' уст'ма рука служит' вољнија,
но дански престо што је оцу твом.
Шта би, Лаерте?

Лаерте. Господару мој,
у Француску допуст' ми повратак;
оданде радо, боме, дођох ја,
твом крунисању дужан гледалац;
но сад, признајем, одужен је дуг,
к Француској опет лете жеље ми
милости ваше просећ' допуштај.

Краљ. Је л' отац прист'о твој? Полон'је, је л'?

Полоније. Мучно ми, краљу, оте пристанак
молбом непрестаном; на послетку
запечатих му жељу допустом;
одобрите му, просим, одлазак.

Краљ. Избери час, Лаерте, доба ти
и добру ћуд, па навек сретан пут.
Но сад, синовче, сине Хамлете, — —

Хамлет. (За се) Колики род, па ни помози Бог!

Краљ. Непрестано наоблачен, а што?

Хамлет. Не, господару, одвећ на сунцу.

Краљица. Мој Хамлете, разведри лицу ноћ,
те вољним оком Данску погледај.
Не тражи навек врлог оца ти

под земљом црном оком спужденим;
ти знаш, обична ствар: што живи, мре,
кроз природу у вечност пролазећ'.
Хамлет. Обична, госпо, да!
Краљица. Па кад је то,
што теби да се чини вапредно?
Хамлет. Зар чини, госпо? Не, не чини, јест!
Не, драга мајко, тек мој мрки плашт,
ни обичај црнине свечане,
ни усиљен, ветровит уздисај,
ни очију ми поток неисцрп,
ни жалостиво удешени лик,
ни начин сав што жалост износи,
не каза верноме: то, збиља, чини се,
јер сав тај посао мож' се глумити:
Унутри ту је, није за углед,
све друго тек је болу накит блед.
Краљ. Добра је, лепа нарав, Хамлете,
одужит' оцу жалости ти дуг.
Ал' знаш, отац ти оца изгуби,
тај отац опет свог; а наследник,
синовљим дужан дугом донекле,
задушну жали жалост; ал' увек
упорно јадиковат': то је грех,
небожни пркос, није мушки бол:
то каже вољу Богу немилу;
нејако срце и нетрпив ум,
и каже разбор нешколован, прост:
што мора бити, што је обично,
најпростиј' што ј' у свету догађај,
па што би то у лудом пркосу
да примиш к срцу? Стид! Од Бога грех,
од покојника, грех од природе,
несмисао уму, што је свикао већ
отаца смрт узвикујућ' навек,
од прве смрти до те јутрошње:
то мора бити. Остав', молим те,
ту жалост немоћну, па помисли

сад ја сам т' отац; нек знаде свет,
најближи да си престолу нам ти.
А немаш у нас мање милости
но што ј' у правог оца има син.
Јер противно је јако жељи нам
што хоћеш да се вратиш на школе
у Витенберг; молим те остај ту,
пред очима нам драг и негован,
доглавник нам, синовац наш и син.

Краљица. Не одби мајци молбе, Хамлете,
молим т' остај, не ид' у Витенберг.

Хамлет. Што могу, госпо, бићу послушан.

Краљ. Е, то је лепо, красан одговор;
у Данској си ка' и ми. — Госпођо:
тим драговољним лепим пристанком
срцу нам свану; у милини тој
све здравице напија данас краљ,
а топ ће да их носи у небо,
одјекнут' што ће на краљев ми шир,
одгрмнут' земни гром. Хајдемо сад!

(Оду **краљ, краљица, господа** и т. д.)

Полоније и **Лаерте.**

Хамлет. Ох, што се ово месо пречврсто
не растопи у росну једну кап!?
Ил' законом што вечни нама бог
заповеда: не убиј се! Ох, боже мој!
Што ј' овај мени сав дотуж'о свет,
свуд отуж, мора, чама, нелагод!
Гад, гад! Ух, гад! Неплевљен врт,
све у семе, сам коров има власт
над отим светом. Тако, тако зар?
Два месеца од смрти! Не — ни два;
онаки краљ, што беше према том
Аполон — сатиру; па мајци како благ,
и ветар би одбиј'о небесни
од лица њена. Је л' то вид'о свет?
Сећам ли се? Та био би јој драг,
к'о да се храном пене милости

понављ'о прохтев: Та за месец тек, —
што мислим ја! — Слабости жена си! —
Месечак тек; још нове ципеле
за мртвим телом што је носила,
ко Нијоба, сам плач; — па иста та —
Ох, боже мој! та дуже б' жалила
бездушна звер, — за стрица пође мог,
мог оца брата, налик што је на њ
ко ја на Херкула; за месец тек;
још није сишла лажних суза со
с црвенила растртог ока јој, —
удаје се, да гадне журбе, зар
у срамну тако трком постељу?
На добро то изаћи не мож', не;
ал' пукни срце, морам стегнут' реч!

Долази **Хорације**, **Бернардо** и **Марцело.**

Хорације. Здрав господару!
Хамлет. Здраво да сте ми:
Хорације — ил' ово нисам ја.
Хорације. Јест, господару, вазда слуга ваш.
Хамлет. Мој добри, реци, друг; ја слуга твој.
Од Витенберга, шта ми радиш ти?
Марцеле, је л'?
Марцело. Јест, господару мој!
Хамлет. Добра вам срећа и добар вечер, —
од растанка нам, збиља, који рад?
Хорације. Беспослен стојим, господару мој!
Хамлет. Ни душманин ти не сме рећи то!
Немој да упи моје присилиш
да желе што се њима тужиш ти
на себе сам; ја знам, ти ниси лењ.
Ал' који ти у Елсинору рад?
Искапићемо коју, док си ту.
Хорације Ја дођох видет' погреб оца вам.
Хамлет. Молим те, друже, не ругај ми се;
ти дође видет' свадбу мајке ми.
Хорације. Да, господару, беше наскоро,
Хамлет. Из пуке штедње, брате, за свадбу

остатак даће покрио је сто.
Крвника мог у рају да сам срео,
тек дана тог да не доживех ја! —
Мој отац! Ја га видим, чини ми с'.
Хорације. Где, господару?
Хамлет. Види, брате, ум.
Хорације. Некад га гледах, беше диван краљ.
Хамлет. Узми га свог, то беше човек, муж;
такога никад више не видех.
Хорације. Ја мислим, кнеже, синоћ видех га.
Хамлет. Ти виде! Кога?
Хорације. Краља, оца вам.
Хамлет. Зар краља, оца ми?
Хорације. Умир'те се,
па саслушајте с пажњом причу ми,
сведоци беху дивном чуду том
господа ова — —
Хамлет. Причај, за Бога!
Хорације. Две ноћи се господи овој нам,
Бернарду и Марцелу на стражи,
у глухо доба мртве поноћи
привиђало. Сасвим оца вам лик,
до зуба им се јави оружан,
свечано, тихо, пролазећ' крај њих:
и тако тријед застраши им вид
у руци скиптар бојни: ови су
претрнули од страха, ни писнути.
У страху мени тајну рекоше,
те ја стражарих с њима трећу ноћ:
и тада, сасвим као што рекоше,
посведочи ми и облик и час,
појавило се: оца вашег знам,
ни ове руке тако налик две.
Хамлет. Где?
Где беше то?
Хорације. На лонци стражисмо.
Хамлет. Ословисте л' га?
Хорације. Јесам, кнеже, ја;

ал' он ни речи; једном, чини ми с',
к'о диже руку, хтеде, рекао бих
по покрету му, да проговори;
ал' кукурекну пет'о у тај час
и на тај глас га журно не стаде
испред нас.

Хамлет. Веома чудновато.

Хорације. Живота м', кнеже, жива истина.
Мишљасмо да смо дужни вама ми
пријавити вам то.

Хамлет. Ваистину!
Ал' буни ме. Стражар'те л' ноћас ви?

Сви. Ми, господару.

Хамлет. Велиш оружан?

Сви. Оружан!

Хамлет. До зуба?

Сви. Сасвим, сав.

Хамлет. Па тад му лице не видесте зар?

Хорације. Ох, видесмо, визир је подигао.

Хамлет. Изгледа л' љут?

Хорације. К'о више забрнут.

Хамлет. Да л' блед ил' црвен?

Хорације. Није, врло блед.

Хамлет. И гледаше вас?

Хорације. Ал' непрестано.

Хамлет. Волео бих да сам с вама био там'.

Хорације. Задивило б' вас јако.

Хамлет. Јамачно,
за јамачно. Је л' стој'о за дуго?

Хорације. Док избројиш не одвећ брзо сто.

Марцело и Бернардо. Дуже, дуже.

Хорације. Ја гледах тол'ко.

Хамлет. Брада проседа?

Хорације. Јест, за живота видео сам је,
седина смеђа.

Хамлет. Ноћас бдићу ја;
шат опет дође.

Хорације. Хоће јамачно.

Хамлет. Буде л' му лице врлог оца мог,
прозборих му ма пак'о зин'о сав
да стојим с миром. Ја вас молим све
прећутасте ли до селе тај вид,
сачувајте га муком својим још,
што било да се ноћас догоди,
разумите, ал' не говорите;
наградићу вам љубав. Због сад!
На стражи вам у очи поноћи
походићу вас.

Сви. Господар си наш.

Хамлет. Ваш пријатељ, ви моји. У здрављу!

(Оду **Хорацвје, Марцело** и **Бернардо.**)

Мог оца дух зар? Не свиди ми се;
да није подвала? Бар да ј' већ ноћ!
Ал' доста стрп' се, срце! Има ли зла,
ни целе земље не сакри га пра'!

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Соба у кући Полонијевој.

Улази **Лаерте** и **Офелија.**

Лаерте. Мој пртљаг укрцан је; због сад!
Па, сестро, кад год једра набрекну
те пође која лађа, не спавај,
но јави ми се.

Офелија. Зар се сумњаш ти?

Лаерте. Што мислиш да те Хамлет милује,
тек навика је, лаке крви ћуд;
к'о љубичице младог пролећа,
милином раном брзо нестане,
мирисав зачин једне тренути;
ништ' више.

Офелија. Ништа више?

Лаерте. Више ништ'!
Не расти човеку тек месо, кост;
док расти храм тај, с њиме растиње
у њему што је душа му и ум.
Он за сад можда љуби тебе још,

*

не каља му још мукла превара
чистоте воље; ал' се, селе, бој
госпоства му, он воље нема сам,
господари над њиме његов род.
Он не може, к'о људи обични,
изабрат' сам, јер на том избору
судбина стоји целе државе;
за то му скучен избор мора бит'
у глас и тежњу тела онога
ком главари; па каже л', љуби те,
ваља га разумети паметно,
то значи дотле, док му положај
допушта рећи; није даље то,
нег' целе Данске што му даје глас.
Сад измери поштења штету твог,
узмеш ли реч ту одвећ верљиво;
ил' срцу зло, ил' девичку ти част
отвори му жестини похоте.
Офел'јо, бој се, бој се, сестрице;
не пуштај маха својој милости,
опасне жеље не занеле те.
Девојка стидна милосна је дост'
откривајућ' се бледом месецу.
Врлину саму оговара свет,
пролетњи пород често згризе црв
док пупољак још није расцветан;
у росној тако зори младости
заразит' може сваки кужњи дир,
па за то паз': најбољи чувар страх,
наглина млада даљом губи мах.

Офелија. Тај добри савет биће навек ми
к'о чувар срцу; али, брате мој,
немој, к'о какав несвет свештеник,
показат' к небу трновни ми пут;
а сам је пош'о цветном стазицом
уживања, несташко разуздан,
заборављајућ' своју проповед.

Лаерте. Не бој ми се! Ал' ево оца нам.

(Улази **Полоније**.)

Два благослова две су милости;
случај ми даје други опроштај.
Полоније. Још ту, Лаерте? На брод, на брод, срам!
У једра ти се ветар одупрьо,
а ти још стојиш: на, мој благослов!

(Положив руку на главу **Лаерту**.)

Прописе ове дубље у памет
ужљеби. Мисли, али чувај реч,
незгодне мисли делу не пуштај.
Буд' увек својски, простак никада,
а пријатеље праве стечеш ли,
притеж' их к срцу кваком челичном,
ал' не трцај ми руке, дружећ' се
с дерлади којекаквом. Чувај се
задеват' кавгу, снађе ли те пак,
ти гледај да те твој запамти враг.
Отвори сваком ухо, мање глас:
мишљење сваког чуј, свој чувај суд.
Скупоцено се носи, по кеси,
ал' смерно, не шарено, разметно;
јер често рухо каже човека;
Французи су, још најотменији,
баш у том одабрани, вићени.
Нит' узимај, нит' зајма дај ком,
јер може с новцем пропасти и друг,
а газдинству је главни крвник дуг.
Пре свега то, — буд' искрен себи сам;
па мора доћи, к'о за даном ноћ,
да не ћеш бити лукав никоме.
Сад, због ом, тај ти завет благослов!

Лаерте. Покорно с' праштам, родитељу мој!

Полоније. Гони те време, пратња чека, хајд'!

Лаерте, Офел'јо, због ом! Туби сваку реч.

Офелија. У души ми је забрављено све,
к'о да си сам у руци пон'о кључ.

(Оде **Лаерте.**)

Полоније. Шта беше, ћерко, што ти рече брат?
Офелија. Да простиш, пешт'о о кнезу Хамлету.
Полоније. Имао је, боме, рашта. Кажу ми,
од неко доба радо пробавља
потајно с тобом често многи час;
а ти га примаш вољно сувише.
Ако је тако (као што та вест
поверљиво ми каже), онда знај,
понашање ми то се не свиди
за моју ћер, па ни за твоју част.
Шта имаш с њим? Говори истину.
Офелија. Од неко доба, бабо нуди ми
милину своју.
Полоније. Милину? Ху! К'о дете зборш ти,
не познајеш опасне прилике.
Ти велиш нуди; верујеш ли му?
Офелија. Ја не знам, оче, шта ћу мислити.
Полоније. Научићу те: мисли, дете си,
за готов новац што му примаш реч,
а није збиља: узми се на ум,
иначе ћу ти (прости јадна реч
мом извртању!) с ума сићи ја.
Офелија. Приступ'о ми је, бабо, с љубављу,
поштеним чином.
Полоније. Да, чином, реци, тако, тако, да.
Офелија. Ујемчио је, бабо, своју реч
свим светим скоро божјим клетвама.
Полоније. Тим замкама се шљуке хватају.
Узавре л' крв, срце је готово,
да уста пуни клетвом, знам ја то:
не згрева, ћерко, сева пламен тај;
у постанку му обећању крај,
то није огањ, знај. Ја од сада
показуј му се ређе, девојко!
Зацени скупље твоју милошту,
но да си ту на сваку заповест.
Кнез Хамлету тек веруј, да је млад,
а припон му је мало подужи

но теби што је; ћерко, у кратко,
не веруј клетвама му! Оне су
тек прерушене подводнице ти,
нечасних жеља препоруке тек,
миришући к'о свети завети,
да само лакше преваре. То знај, —
од сад, запамти, да ми ниси ти
срамотила доколан који час,
говорећи са кнезом Хамлетом.
Ја рекох, пази се! Сад одлази!

Офелија. Послушна бићу, господару мој!

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Придворје.

Улазе: **Хамлет, Хорације** и **Марцело.**

Хамлет. Уједа зима; мраз је врло љут.
Хорације. Жестоко сече, као да је рекрут.
Хамлет. Које је доба?
Хорације. Није дванајст још.
Марцело. Е, прошло је.
Хорације. Зар? Нисам чуо, па онда ту је час
кад овуда обично хода дух.

(Чују се из нутра трубе и пуцњава.)

Шта значи, кнеже, то?
Хамлет. Краљ ноћас бди, чашама тражи дно,
п'јан посрће разметљив наметник;
док рајнско вино сипа у грло
разглашују му одздравица част
и топ и труба.
Хорације. Је л' то обичај?
Хамлет. Јест, обичај:
Ал' рекао бих — ма да сам никао ту
и томе вичан — тај наш обичај
баталит' лепше је но пазити.
С тих пијанака пустих пада срам
на народ наш пред светом осталим.
Зову нас посвуд пијаницама
са свињским надимком; и заиста

сваку нам славу тај окаља глас.
Тако се деси каквом човеку,
да брадавица гадна падне на њ,
ил' рођајем (ком нико није крив,
не бира свог постанка природа),
сувишком каквим пресили се крв,
ломећ' разуму тврде ограде;
ил' навиком што одвећ окужи
пристојност сву; — да, рекох, људи ти, —
срамоте носећ' таке једне жиг,
рођења маст ил' среће белегу —
ма какве му врлине иначе,
ко сунце чисте, тол'ко да их је,
врлинâ кол'ко човек подноси,
осудиће га ипак светски суд
због оне једне само погрешке.
Срамоте драм затрпа славу сву
саблажњу својом.

(Долази **Дух**.)

Хорације. Кнеже, ево га!
Хамлет. Сви анђели, сви свети, у помоћ!
Ил' вампир био, или блажен дух,
доносио рај ил' задах паклени,
ил' добро хтео ил' зло, ти долазиш
у тако разговорном лицу ми,
да морам да те зовем, Хамлете,
мој оче, краљу! Одговори ми!
Освести ми незнање! Реци ми,
што мошти твоје мртве погребом
разбуцаше свој покров? За што гроб,
у ком те мирно лежат' видесмо,
расклама тешке мрамор-чељусти,
избацујућ' те опет ван? Ох, за шт',
мртавче, сад под бојним оклопом
на месечев изађе опет сјај,
страшећи ноћ; те живим лудама
ужасно нама тако цепаш' свест

недомашним нам души мислима?
Говори, за шт'? Рад чега? Што ћемо?
Хорације. Намигује вам поћи за њим, као
да има неку особиту реч
на само с вам'.
Марцело. Гле, како пристојно
себи вас маше даље одавде;
ал' не идите с њим.
Хорације. Не, никако!
Хамлет. Да збори, не ће; онда идем с њим.
Хорације. Немојте, кнеже!
Хамлет. За што? Какав страх?
Мој живот ми не вреди иглице;
а душа моја, шта јој може он,
јер бесмртна је, као што је и сам?
Опет ми маше; — ево, пођох с њим!
Хорације. Ал' намами л' вас, кнеже, на воду,
ил' оној стени на страховит врх,
што на дно мора стрмо пропада?
Па тамо да се страшно прометне
те ума вашег тим занесе власт
у лудило? Немојте, пазите;
и месту самом очајан је вид,
без ичег другог, мозгу свакоме,
тонућ' у бездан мора дебелог,
што под њим бучи.
Хамлет. Опет маше, гле: —
Хајд' пођох с тобом.
Марцело. Ви не ћ'те, кнеже.
Хамлет. Себи руке, ви!
Хорације. Не смете поћ'.
Хамлет. Мој усуд виче хој,
чврстећи телу сваку жилицу
силом живаца лава немејског.
(**Дух** маше).
Опет ме зове; — пуст'те, господо; —
(Откине се од њих.)
Међ духове га послах, Бога ми,

ко с' усуди заступити ми пут.
Ја рекох, даље! — Напред, ево ме!

(Оде **Дух** с **Хамлетом**.)

Хорације. Страховито га машта заноси.
Марцело. За њим! Не ваља слушати га ту.
Хорације. Хајд' за њим! Шта ће томе бити крај?
Марцело. Труло је нешто у данској држави.
Хорације. Помози Боже!
Марцело. Хајд'мо за њим, хајд'! (Оду.)

ПОЈАВА ПЕТА.

Даљи крај придворја.

(Враћа се **Дух** и **Хамлет.**)

Хамлет. Куда ме водиш? Збори, даље не.
Дух. Слушај ме.
Хамлет. Хоћу.
Дух. Дође скоро час
кад морам да се вратим у муке
пакленог огња.
Хамлет. Јадни душе, јао!
Дух. Немој ме жалит', само пази, чуј,
што будем казао.
Хамлет. Збори, слушам рад.
Дух. Освети тако кад ме будеш чуо.
Хамлет. Шта?
Дух. Ја сам оца твога дух:
осуђен ићи ноћу донекле,
а дању чамит' постом огњеним
док сва на чисто не изгоре зла
што жив починих. Али кад бих смео
да кажем тајне моје тамнице,
најлакша би те приповести реч
расцеп'ла ум ти, смрзла б' младу крв;
к'о звезде би ти очи испале,
одскочили б' од главе увојци,
а свака длака усправила б' се,
к'о бодље морског јежа кад је љут.
Ал' та се вечна не открива вест

од меса ушима. — Чуј, чуј, о чуј!
Ако ти икад отац беше драг — —
Хамлет. О Боже!
Дух. Освети му убијства ружни срам.
Хамлет. Убијства?
Дух. Убијства, да, најцрњег, правог зла,
најчуднијег, најнеприроднијег.
Хамлет. Говори брзо; да ми освета
полети живо к'о молитве реч,
ил' мис'о љубавника.
Дух. Вољан си;
и био б' лењи него масни жбун
што мирно жме на води летиној,
кад не би план'о ту. Сад, сине, чуј:
У врту, вели, змија м' ујела
у сну: тако се дански вара свет
о мојој смрти причу слушајућ'
преварницу; ал', драго дете, знај,
та змија, што ти оца уједе
носи му круну сад.
Хамлет. О, пророчка ми душо! Зар мој стриц!
Дух. Да — да, та гадна, та прељубна звер,
приволела је срамном блуду свом,
преварном снагом, умним чинима
(О проклет ум и чини што им моћ
запесе дотле!) краљице ми свест,
најверније, бајаги, љубе ми.
О, Хамлете, какав то беше пад!
Од мене што је љубљах вером том,
којом се назвах њеним пред Богом,
на уштву таку спасти што је слаб
уз мене сваком снагом природном!
врлине праве не мож' свладат' блуд,
анђелским видом нек' се преруши,
а похота у рајској постељи,
и анђела се божјег насити
те тражи гној.
Ал' стан'! Бојим се, чујем зорин цик;

да свршим сад: — У врту спавах свом,
по ручку мој свакидањ обичај;
докраде ми се у зао час твој стриц
стакленце носећ' клете бунике,
у завијутке уха сасу мог
заразни ток, што сатре људску крв
пролетив брз к'о жива, тело све,
те невидовно танку здраву, крв,
к'о кисац кад у млеко укапаш,
угруша сву: и мојој тако би;
од једном губа обузе ме свог,
к'о бони Лазар глатким телом се
у крастав створих гад.
Братовља тако рука у пô сна
узе ми живот, круну, краљицу.
У цвету мојих греха окинут,
без причести, незват, непомазан,
без покаје на страшни послан суд
на глави моје недостатке све.
О, страшно, страшно! Ништа страшније!
Има л' у теби крви, не дај то;
не дај краљевској данској постељи,
да буде легло блудној саблазни.
Ал' како било да то свршиш ти,
не греши душе; штеди мајку ти,
њој суди Бог и оног трња бод,
у груд'ма што је мучи вечито.
Остај ми због ом! Свица бледи зрак
близину јутра тиме казујућ'!
Сад, због ом, због ом због ом! Памти ме! (Оде.)

Хамлет. Сви свеци неба! Земљо! И шта још?
И пакле зар? — О гад! — Стан', срце стан'!
Ох, снаго моја часком не стари,
но држ' ме чврсто! — Тебе памтити?
Ох, да! С листова своје памети
све успомене таште збрисаћу
сва правила, све књиге, сваки траг,
што, мотрећ' у њих, младост уреза

у књизи чистој свега мозга мог
да живи само твоја заповест
без друге смесе. Да, тако ме Бог!
О жено, несрећо!
О нитков', смеши с', проклет ниткове!
Писаљку дај — записат' морам ја,
да мож' к'о смепит' се и смепит' се,
па бити нитков, бар у Данској, да!
Е, чико, ту си. Сад на одзив мој;
мој одзив: Због ом, због ом! памти ме.
Заклех се.

Хорације (с поља). Кнеже, господару мој — —
Марцело (с поља). Кнез — Хамлете!
Хорације. Бог с њиме.
Хамлет. Тако буд.
Марцело (с поља). Хој! Хој! Хој! Хој! Хој! Хој, кнеже, кнеже мој!
Хамлет. Хој, момче, хој! Ход' амо, тићу, ход'!

(Улазе **Хорације и Марцело.**)

Марцело. На како, часни кнеже?
Хорације. Шта је, како би?
Хамлет. Чудновато!
Хорације. Ма каж'те, кнеже мој!
Хамлет. Не, издаћете.
Хорације. Не ћу, Бога ми!
Марцело. Па ни ја, кнеже!
Хамлет. Шта велиш?
Ко би икад рекао то?
Ал' ћутаћете.
Хорације, Марцело. Бог ме, хоћемо!
Хамлет. У Данској нема таквог ниткова,
да не би био сушти зликовац.
Хорације. Зар треба да из гроба дође дух
да каже то?
Хамлет. Да, имаш право, да;
те тако мислим, ни пет ни девет,
но рукујмо се па с' опростимо:
ви, куд вас пос'о зове или ћуд,
јер сваки има ћуд ил' посо свој,

ма какав; ја сиромах, сâм
на молитву.
Хорације. Да чудних речи, кнеже, збуњених!
Хамлет. Увреди л' вас, у души ми је жао,
вере м', у души.
Хорације. Нема увреде.
Хамлет. Светог ми Петра, има, Хорац'је,
те какве још. Јер овај привиђај,
велим вам, то је поштен био дух:
но не питајте шта је међу нам'.
А сад, војници, браћо, другови,
малену молбу.
Хорације. Што би, кнеже, на.
Хамлет. Не казујте што ноћас видесте.
Хорације и Марцело. Не бојте с', кнеже.
Хамлет. Ал' закун'те се.
Хорације. Вере ми, не ћу.
Марцело. Ни ја.
Хамлет. На мој мач.
Марцело. Заклелисмо се, господару, већ.
Хамлет. Озбиљски, на мач, одиста.
Дух. (Оздо). На мач!
Хамлет. Ха, момче, ту ли с'? Је л', добричино?
Овам' — чујете л' тог у подруму —
Закуните се!
Хорације. Рец'те заклетву.
Хамлет. Да не ћете, што ноћас видесте,
проказати ником, на мој мач.
Дух. (Оздо). На мач!
Хамлет. Hic et ubique. Хајд'мо даље, хајд'!
Овамо, господо,
метните опет руке на мој мач:
Да не ћете, што ноћас видесте,
проказат' ником, — на мој мач.
Дух. (Оздо). На мач!
Хамлет. Кртино стара тако ли је, да?
Да брзо ријеш, врстан лагумар!
Још мало даље, добри другови.

Хорације. Да страна чуда, сунца, мрака ми!
Хамлет. К'о странца за то поздрави га ти.
Мој Хорације,
што има све од земље до неба,
не слути ваша философија.
Овамо; ту к'о там, да никада,
тако вам спаса, издат' не ћете,
ма како се понаш'о чудно ја,
— јер може ми се кадгод свидети
претварати се чудно, махнито, —
да ви, видећ' ме тада, никада,
скрстивши руке ев' овако, ил'
овако машућ' главом сумњиво
навијајућ' не изустит' што
к'о: „Да, да, знамо"; — „Кад би човек хтео": —
ил' каквим било мигом издати
да знате што о мени: — никада,
тако вам спаса крајњој невољи,
закуните се на мој мач!
Дух. (Оздо). На мач!
Хамлет. Умир' се, блудни душе! — Господо,
Свом љубављу се препоручујем:
узмогне л' пита сиромах Хамлет вам
учинити, к'о пријатељ и друг,
ако Бог да. Сад хајд'мо заједно,
ал' увек прст на уста, молићу.
Раскламитано време! О проклети час,
што мене роди, да му склопим јаз.
Ал' хајд'мо, хајд'мо заједно. (Оду.)

СРПСКЕ НАРОДНЕ ПРИПОВИЈЕТКЕ

ИЗ ГОРЊЕ КРАЈИНЕ.

СКУПИО ВЛАДИМИР КРАСИЋ.

---

15. К врагу по три длаке.

Тако се један пут погоди један сиромах с једнијем капитаном, да га служи за сваки мјесец пет воринаta. Кад се намирило девет година, рече слуга капитану: „Господине, плати ти мени моју заслугу, па ја идем кући својој.“ Али он вели њему: „Мој синко, ја то не могу срачунати; него ти хајде прије мени донеси од врага три длаке, па ћемо онда рачун начинити.“ Слуга се дигне, па хајде. Идући тако цио дан, дође к једној кући и ту упита за конак. Они га приме и даду му лијепо вечеру; а кад је вечерао, питају га: „Камо идеш?“ Слуга им одговори: „Идем к врагу по три длаке.“ Онда му реку они: „Лијепи брате, кад идеш тамо, деде питај врага, што би то могло бити: У нас има јабука, па сваке године цвјета, а нигда не рађа; а кад се вратиш, онда ћеш нам казати.“ Слуга се дигне отален, па хајде опет цио дан. Кад је опет у вече дошао к једној кући на конак, питају га, камо иде. Он им каже, да иде к врагу по три длаке. Тад му они реку: „Дај ти питај врага, кад дођеш тамо, што би то било: Нас је, ево, девет браће, а имамо једну сестру, већ је од седамнаест година, треба да се удава, а она се још љуља; па кад се вратиш, онда ћеш нам казати. Слуга отиде; а кад је дошао на трећи конак, ту нађе доста мало друштво, али ипак треба му свако вече за вечеру девет пећи крува и један во. Сад и они прикриче слузи, да пита врага, што би то било. Кад буде у јутру, дигне се слуга па хајде. По што је већ четврти дан путовао, намјери се на једну пећину и у њој нађе вражју матер. Она га пита, што је дошао, а он јој каже све

од краја до конца. „Добро“, рече она њему, „враг је сад на Клеку; ми ћемо знати кад он дође; али се ти ништа немој бојати“. Сад она њега чврсто закључа, па отиде опет у кућу. Кад на једном, али враг са гвозденом батином трес пред кућу, а слуга се раскриви: „А јаој!“ „Не бој се сад више“, рече му вражја мати, „не ће бити никаке невоље“. Умири се слуга. Кад ал' ето ти врага, доскака; како уђе у кућу, одмах вели: „Мати, мени овђе мирише крст“. Мати му рече: „Мучи! Какав крст? Ваљда си негђе мимо њега прошао“. Он рече: „Ваљда и јесам“, па више нит' не пита. Онда му стара даде вечеру, и он леже спавати. Кад је заспао, привуче се мати, па му ишчупа једну длаку из главе. Он се тргне па рече: „Шта је теби, мати, што ме чупаш?“ Тада рече она: „Сањала сам нешто“. „Ша шта си сањала?“ запита он. „Сањала сам“, настави она, „па тамо негђе у свијету има једна кућа и код те куће јабука; сваке године цвјета, а нигда не роди“. Враг рече: „А ништа ..... да онај чоек знаде, па да ископа ту јабуку, под њом би нашао пуна кола поваца, па би му онда рађала вавијек“. Опет се враг примири и заспи, а стара се привуче, па ишчупа другу длаку. Враг се опет тргне, па рече: „Мати, што ме чупаш ноћас?“ Тада рече она: „Сањала сам, синко, па негђе у свијету има девет браће и једна сестра већ од седамнаест година, треба да се уда, а она се још љуља“. „Бјежи, мати“, рече он, „они имају жабу под подумијентом,*) да ту жабу ископају, па да је сваре, те да са оном водом оперу ту ђевојку, не би било љепше ђевојке од ње за једну ноћ негђе у свијету“. Враг се опет примири и заспи, а стара се привуче, па ишчупа и трећу длаку. Он се тргне и скочи, па рече матери својој: „Што је теби, мати, ноћас? Што ми не даш спавати?“ Мати му рече: „Опет сам нешто сањала, па тамо негђе у свијету има једна кућа и у њој доста мало дружине; али свако вече за вечеру закољу вола и испеку девет пећки крува, и још право сити нијесу“. Враг рече: „Право им буди! Да је господар паметан, па да плати мајсторима, што им је отео кад су му делали, па би им доста било, да један пут једу на двадесет и четири уре, и сви би сити били“.

*) Најдоња греда под кућом, на којој стоји цијела грађа.

Сад стара отиде и каже слузи све, што је враг њој рекао, и даде му три длаке, па га отправи нека иде. Слуга закаса па хајде. Кад је дошао првом, каже, како је враг рекао, па хајде даље. Тако каже и другом. А кад је дошао к оној јабуци, ископа новце, па купи кочију и два вранца, те се довезе кући и даде капитану три длаке. „На“, рече му, „пак ми сад сачунај“. А капитан рече њему: „Е, сад си ти капитан, нијесам ја; ван ми кажи, гђе си то добио, да и ја идем тамо?“ „Све код врага“, рече он њему. За тијем се капитан дигне, па хајде. Али он не треви онијем путем, куда је мали ишао, него окрене другијем. Идући тако дуго, дође до рајскијех врата. Стражар му викне: „Стој! Ко је то?“ „Ја сам, капитан“, одговори он. „Па нека си; прихвати овај топ, што га ја држим, да ти покажем пут“. Он не хтједе, ван пође опет даље. Опет стражар викне: „Стој! Ко си?“ Он рече: „Ја сам капитан“. Стражар рече: „Ма да си и сам цар, не можеш тако проћи; него ходи прихвати овај топ, док ја не дођем“; и он му га метне на раме, па му рече: „Сад држи ти, ја сам га држао од кад сам постануо, а ти га држи до вијека“. Па тако му и сад стоји, ако му већ није спао.

16. Посестримин дар.

Био један чоек, који није скоро никаква живљења имао, осим што је дрва цијепао и продавао. Један пут рече он својој жени, да иде у планину. А она му рече: „Немој! Како би ишао данас, кад је млада нєђеља?“ Али он не хтједе своје жене послушати, него отиде. Кад је дошао у планину, иде преко једнога јарка, и не може наћи добријех дрва; иде преко другог, али опет не може ништа наћи; кад је већ прешао и трећи јарак, али се пред њим задрма једно велико брдо; он се мало препадне; али опет ништа. Пође даље, ал' се опет задрма велико брдо, и с њега се помоли велика змија од шест крила, а од четири главе. Кад он то види, стане бјежати. Али му она довикне: „Немој бјежати; не ћеш ми утећи!“ Он сав премре од страха и викне: „Не, по Богу, сестро!“ Она полети за њим, а он опет викне: „Не Богом те сестримим!“ Кад он то рече, она се усправи и каже: „Врати се натраг! Не бој се, кад си ме посестрио, па ћу те даровати.“ Он се мало осло-

боди, па се врати натраг. Кад је дошао к њој, рече му она: „Ево ти, видиш, ово злато и сребро, узми колико гођ хоћеш, узми па уживај, ти и свако твој, само немој ником казивати!“ Он натрпа пуне бисаге дуката, па однесе кући. По што је дошао кући, упита га жена: „Што је теби? Што си таки, као да си пред змијама бјежао? Ти нијеси таки јуче био.“ Он јој се брани, да му није ништа. Али је она на њега сваки дан већма наваљивала, а кад је видјела новце — онда ни у Турке од ње! Кад већ није било куд камо, најпослије јој каже. Рекавши јој све по реду, отиде опет на оно брдо. Кад тамо, ал' што је било? — злато све постало угљевље, а змија лежи на њем. Кад је он пришао близо, рече му она: „Не иди амо! Немаш више по што! Ван хајде кући, па донеси и оно, што си однеса', кад нијеси био паметан уживати!“ Он се врати назад, онако жалостан, па узме новце и однесе, па просне, а они се створе у угљевље. Па је опет био сиромах, као и прије.

17. Ваљаћу ти кад будеш висио о концу.

Био је тако један чоек, а имао је неколико крмака; он је сваки дан те крмке гонио у пашу на једну луку, али му се увијек једно крмче некако укради, а у вече дођи опет сито. Он се томе чудио: шта би то могло бити. Кад је тако један пут опет одагнао крмке, рече: „Ма сад ћу пазити добро, куда ће.“ Крмче збиља закала па хајде, а он за њим. Идући тако дуго, дође оно до једне шуме, па кроз шикару, те у некакву јаму. Кад он то види, он брже за њим, па хајде тако, хајде; кад на један пут, али он дође на доњи свијет. Иде мало напрво, кад али сједи један старац и пред њим стоје три рпе пшенице, а његово крмче узело па зобље. Он га стане ћерати. Али му старац рече: „Немој га ћерати, мој синко! Нека зобље; видиш да имам доста пшенице.“ Сад се стану они разговарати које о чем. Тада му старац рече: „Видиш, мој синко, ја имам три кћери, и оне не могу без хране бити; а ја сада морам ићи на војску и тамо ћу бити годину дана; него слушај ти мене: ти њих лијепо одведи горе на онај свијет, па их држи годину дана; свакој подај сваки дан за грош крува — то јој је доста. А кад се сврши година, онда их доведи к мени; само пази, да се којој што не догоди, јер онда зло по тебе; а по-

ваца ево ти колико гођ хоћеш. По што су се тако договорили, отвори старац једну собу и из ње дођу три лијепе ћевојке: тако су лијепе, да их под сунцем љепшијех нема. Сад му старац рече: „Видиш ли их? Оне кад тамо изиђу, постаће змије; али се њих не треба ништа бојати; оне неће никога ујести.“ Иза тога се они лијепо растану. Наш јунак одведе ћери старчеве, а он остане. Кад су изишли на горњи свијет, створе се лијепе ћевојке у три змије. А кад их је чоек довео кући, одведе их под амбар, па им начини јамицу, ђе ће лежати. Али како су биле велике работе и којешта, он је увијек морао за себе плаћати — а богме ту су се и новци трошили! Кад се канила свршити година, дође њему заповијед, да мора на работу некуда; а сад већ није имао чим да плати. Онда рече жени: „Жено, ја сад морам ићи, а ти испеци колач крува, па подај онијем змијама, да не буду гладне.“ Кад је он њој тако наручио, отиде; али је свакако имао бригу за кућом. Али његова жена не уради, како је он рекао — није могла тако брзо крува сигурати, ван га пекла већ касно. Кад су змије већ биле изгладнеле и кад им замириса крув, дигну се па у кућу. Жена се препадне, па једној некако одбије реп. Дошавши кући, види чоек шта је учињено и препадне се; али му змије реку, да се ништа не боји. Сјутра дан он њих води ка староме, јер се година била намирила. Сад оне њега стану путити: „Ништа ти“, веле оне њему, „немој узети; он ће теби давати новаца, колико гођ хоћеш; али ти само реци, да ти даде ону стару узду, и онда што гођ помислиш, само гледни кроза њу, намах ће ти бити.“ Кад су доље дошли, стари се обвесели кћерима; а кад види, да једној вали мали прст, рече: „Како се ово догодило?“ А она рече: „То смо се ми међу се играле, па сам га некако откинула.“ За тијем пита он нашега јуначину: „Шта ти хоћеш, да ти платим, што си ми кћери хранио годину дана?“ А он му рече: „Ако ћеш ми дати ту стару узду, ја ћу њу узети; ако ли не даш, ја друго ништа не тражим.“ „Ма шта ће ти узда? Ја ћу теби дати новаца, што је теби боље од узде“, рече старац. „Е, ја онда не ћу ништа“, рече он. Тада реку кћери старчеве: „Подај му, ћаћа; ми ћемо теби бољу узду направити.“ Кад не би друкчије, он му је даде, па га испрате кући. Идући тако кући, види он једну лијепу

гровију, па помисли: „Да и ја имам онаку гровију док дођем кући.“ И гровија постане. Кад је дошао кући, а то дворови, Боже мој, ка' и цареви, а његова жена иде сва у свили. Сад његова жена по мало стане испитивати, да откуд је он то добио, и како је то све тако постало. Али се он одапираше и не хтједе јој казати. Он је своју узду увијек држао у скрињи, а кључ је носио уз себе. Кад је један пут некуда пошао, преобуче се у нову робу, а кључ заборави у старом капуту. По што је он отишао, жена нађе кључ, па отвори скрињу и узме узду, па погледа кроза њу и рече: „До сад био мој чоек, а од сад црн пас!“ И он се одмах створи у пса. Кад је дошао кући, опази га она, па викне на слугане: „Ето бијесна ћене, удрите га!“ Они за њим кође; али, срећом, он утече. Идући тако, дође к једном стану; чобани му даду крува, и он се припитоми уза њих. Ту се вук био намечио, па сваку ноћ однеси по једну овцу. Сад њега гаров дочека и задави. Кад буде у јутру, чуде се чобани ђе ноћас није било вука; кад за плот, али вук лежи мртав, а гаров код њега. Чобани онда њему сваки дан подај крува и меса, колико је гођ могао појести. А био је један краљ, па није имао никаква ђетета. Жена му сваке године роди, а нешто попани па однеси. Сад му је жена била опет носећа. А он чује за тога пса, да он може сваку утвору удавити. Он пише чобанима, да му пошаљу тога ћену. Али је њима било жао дати га коме; но друга није, краљу се мора. Они га спреме, те га однесу. А кад је било вријеме да се роди дијете, затворе га краљици у собу. Истом она роди, а враг допадне, па ћапи дијете, а гаров њега за врат. Враг се препадне, па рече: „Немој ме, молим те, ваљаћу ти, кад будеш висио о концу; а ја више нигда не ћу доћи!“ Гаров га пусти. А кад краљ види дијете, даде гарова свега златом накитити. Кад је он већ ту доста био, рече сам себи: „Шта ћу ја овђе; идем ја лијепо кући својој, те закала па хајде. По што је дошао близо куће, види га жена, па рече: „До сад био пас, а одселе вребац“. И он намах постане вребац, па прне међу врепце у стрвницу*). А како су ђеца била наметнула ошца, треви се он ухватити у њих. Дођу ђеца, па га узму, те свежу концем, да ће га клати; а мати

*) Пшенична слама.

им рече: „Немојте га сад клати, ван хајте ручати, па онда, кад једете, закољите га.“ Они га објесе у соби о клину, па сједну јести. А враг онај био је на греди, па му рече: „Ти добро умјери кроз окно, ја ћу конац прегристи“, па прегризе конац, а вребац пррр... ван. По што се ослободио, пита он врага: „Што ћу сад? Како бих се ја дочепао мога добра опет?“ Враг му рече: „Мучи ти, ја ћу теби дати жута миша, па нека он прогриза подове, а ти за њим одгрћи.“ Но том он отиде кући, а миш зађе, па глођи, а он одгрћи. Кад је миш прогризао, уђе вребац унутра, па гледне кроз узду и рече: „До сад био вребац, а од сад чоек, (а жена му је имала попа за „пвогора“, па рече њој): а моја жена — до сад била жена, а од сада куја, а поп био зец и њих се двоје вавијек ћерали, и једно друго не могло ухватити.“ И тако се на мах догоди: поп се створи у зеца, па бјежи, а она за њим: „Ав, ав, ав!“ Па ако их ко није убио, и сад се ћерају.

19. Дјевојка дала голубици воде.

Био је тако један старац и имао три кћери. Сад дође један господин, па запроси најстарију кћер. Старац му је даде, а није га ни познавао. Тај господин метне ђевојку у кочију, па хајде с њом. Кад су дошли к једноме врелу, она ижедни, па рече њему: „Драги мој, устави ти коње, ја сам јако жедна, да се напијем воде.“ Он устави коње, а она сађе. Кад се напила, долети к њој бијела голубица, па је моли, да јој даде воде. Она јој рече: „То ти је вода, па пиј! Ваљда ћу ти ја још дворкиња бити?!“ Врати се патраг и сједе у кочију и отиде кући. По што су дошли кући, рече њојзи господин, кад је некамо канио поћи: „Ево ти кључа од девет комара: у осам хајде, али у девету не, ни по што, јер ћу те објесити!“ И с тијем отиде. Кад је он отишао, отвори она једну комару, ал' у њој све сребро и злато; отвори другу, — друга још љепша; и тако отвори све осам. Кад је дошла пред девету, рече: „Боже мој, јêр ја не бих ишла у девету комару, та он не ће знати, да сам ја била, а нема му ко казати. И она отвори врата. Кад она унутра, али то све сама крв, и њој испадне јабука из њедара, што јој је био дао господин, кад е пошао од куће. Јабука се искрвави. Она је брже попане,

стане је трти, али се не дâ; она је метне у њедра, па изиђе ван. Кад јој је господин дошао, иште јабуку, а кад види, да је крвава, рече јој: „Јесам ти рекао, да ћеш умријети, ако уђеш у девету комару; а ти ме нијеси хтјела послушати.“ Узме је за руку, па је одведе у девету комару, извади јој језик, па је објеси за њ. Сад опет отиде к староме, па проси и другу кћер. Стари га није познао, па му је даде; он је метне у кочију, па је одвезе. Кад су дошли до онога врела, рече и она, да је жедна; он је пусти, да се напије; а кад се напила, долети к њој она голубица, па је моли, да јој даде воде. Она јој рече као и прва: нека се и сама напије. По том отиде к господину, сједе у кола, па оде кући. Дошавши кући опет јој чоек морао некуда да отиде, а њој даде кључе од комара, па јој рече, да у осам соба слободно иде, али у девету ни по што. Истом што је он отишао, узме она кључе од комара, па отвара све једна по једна врата. А кад је дошла пред девету комару, рече сама себи: „Па што ја не бих ишла и у ову комару, та он ме не ће затећи“, и отвори врата. Али што види?! Комара пуна крви и њезина сестра виси за језик обешена и још пуно људи. Она се препане, па брже бјежи ван; али јој јабука испане и окрвави се; она је таре, али се не да отрти. Метне је онако у њедра, па брже затвори врата. У том јој и чоек дође. Одмах је пита за јабуку. Она му је даде. А кад он види да је крвава, рече јој: „Нијесам ли ти рекао, да не идеш у девету комару, јер да ћеш умријети?“ Узме је за руку, одведе је у комару, па је објеси за језик. Кад је пасало неко вријеме, оде он опет ка староме, па проси и трећу кћер. Он га опет није познао, па му је даде. Метне је у кола, па одвезе. Дошавши до онога врела, рече она, да је жедна. Он је пусти да се напије воде; а кад се напила, долети к њој она голубица, па је моли, да јој даде воде; она узме па је напоји, те дође к мужу, па хајде кући. Кад су дошли кући, рече господин њој: „Ја морам ићи по послу, а теби ево кључа од комара: у осам хајде, али у деветy не, ни по што“, и с тијем отиде. Она узме кључе, па отварај све једну по једну комару. А кад је дошла пред деветy комару, рече: „Боже мој, што ја не бих смјела унутра ући, та он ме не ће наћи.“ И отвори врата. Чим стуши уну-

тра, падне јој јабука, па се окрвави; она је стане трти, али се не да. У том долети она голубица, па јој рече: „Не бој се, не ће ти ништа бити. Дај мени јабуку, да отарем.“ Она јој даде, а голубица је лијепо опере, па јој рече: „Сад узми брашна, па замијеси тијеста велики комад, па начини слику своју, те је прислони уза зид, и то одмах, па ћу ти и ја помоћи. Видиш, и твоје сестре, да су ми хтјеле дати воде на студенцу, па би их била бранила, те се се не би с њима оно догодило. Али ти ћеш све ово ослободити, и то оди у комару, па их све скини, па ћеш им наћи под језиком црну иглицу, извади је, па ће одмах оживљети; јер ни једно није умрло, само имаду ка 'но један сан. Кад их оживиш, реци им, нека бјеже брже, да их не би господин затекао; а ти узми у мужевљој комари новаца за трошак, па бјежи са сестрама.“ Голубица сада одлети, а она учини све онако, како ју је голубица напутила, и побјегне са сестрама. Кад јој је муж дошао, зове је: „Жено, жено! Што спаваш?“ А кад види, што је, рече: „Хм! То ми је учинила! Знао сам ја, да ће то тако бити, док је она дала оној голубици воде.“

19. Чизме, кабаница и кеса.

Био тако брат и сестра. Они су били тако сиромашни, да нијесу могли никако живјети. Сад се брат одлучи, да иде по свијету, да што добије и сестри донесе. Кад је рекао сестри, да иде по свијету, спреми му она нешто крува, метне у торбу, коју он упрти на се, па отиде. Кад је већ тако пуно времена ишао, и нигђе куће ни кућишта, зачује на један пут неки мрмор близо шуме. Он помисли у себи: „Боже мој, шта би то било!“ и почне се страшити; али најпослије одлучи, да иде вићети шта је. Дошавши на мјесто, од куд је глас чуо, опази међеда, вука и крагуља, ђе се разговарају. Он их лијепо поздрави, па их запита: шта се разговарају. Они му реку: „Баш сад смо се разговарали о стварима, које имамо.“ Тада их он упита: „Па какве то ствари имате? Кажите ми.“ Они му стану приповиједати. Међед вели, да има кабаницу, коју кад обуче, не може га нико вићети. Вук говори, да има једне чизме, па кад их назује, може у њима начинити један корак, који је триста миља велик. Он се томе чуди, и скоро да му

није хтјео вјеровати, те запита крагуља: „А шта ти имаш?“ „Ја имам“, рече он, „једну кесу, из које могу увијек узимати новаца, а опет остане увијек пуна.“ Сад почне сиромах младић мислити, како би до тога дошао, па рече сам себи: „Да дођем до тога, ето ме срећна!“ Мисли, мисли, шта ће рећи, и најпосле домисли се, па рече: „Моји драги, преварите ви кога другога, а не ћете мене; нијесам ја толико бенаст, да бих то могао вјеровати.“ Они му почели говорити, да је то права истина. Тад он рече: „Ама ја вам то никако не могу вјеровати, барем док се не бих освједочио на моје очи. Ако је тако, како ви велите, дајте да пробам.“ И они се договоре, па му даду. Најпрво се обује у чизме, па онда се загрне кабаницом, узме кесу, те их запита: „Да ли ме сад видите?“ „А не, ми те не видимо“, реку они. Он сад начини један корак, и већ је био триста миља од њих далеко. Сад је тако ишао по свијету и дође у један краљевски град, и ту он почне лијепо живјети ка 'но један краљ, па му падне на ум и женити се. Отиде краљу и проси његову кћер за жену. Кћи краљева била је одавна удата, па јој није било чоека већ чудо времена код куће. Мислили су да је већ и умрьо негђе. Кћи краљева даде њему руку и они се вјенчају. Сад га запита жена, откуда је и како је дошао до толикога богатства, и куда је кани одвести. Он њој почне све приповиједати: како је сиромашан код куће, како је ишао по свијету, како се намјерио на међеда, вука и крагуља, како су му они приповиједали, какве ствари имаду и како их је он преварио. Од сад није она ништа друго мислила, него како би му те ствари украла. Мислила је и чекала прилику. Најпосле му их украде и побјегне од њега, да тражи по свијету првога свога мужа, и кад га је нашла, доведе га кући. А овај је први, небог, остао сиромашан, како је и прво био, тако, да је опет морао ићи по свијету. Тако он иде, иде по свијету и не може нигђе конака и куће да нађе. Већ је био тако гладан, да није могао стајати на ногу. Најпослије дође он у један лијепи врт и у њему бјеше свакаквога воћа. Он приђе у њега, те дође до једне крушке, убере и поједе. И, гле, нарасте му одмах један рог на челу. Поједе и другу и трећу, и нарасту му три рога на челу. Али још се није био право најео, за то рече, кад је до-

шао до једне јабуке: „Ма појешћу још једну јабуку, макар ми и четврти рог нарастао.“ А кад је појео јабуку, спадне му један рог; сад поједе другу, спадне му и други рог; поједе трећу, и трећи му рог спадне. Сад почне он мислити: „Са овијем би добро било трговати!“ и напуни једну страну од бисага јабукама, а другу крушкама и отиде у град, ђе се био оженио. Тамо метне на тргу крушке, па сједе код њих. Туда је пролазила куварица његове прве жене, па га пита: „Пошто крушке?“ Он јој рече, да свака стоји педесет воринаta. Кад је она дошла кући, рече својој госпоји, да има на тргу крушака јако лијепијех, али да су скупе: свака педесет воринаta. Млада краљица даде њој новце и рече, нека купи за стару краљицу двије, за њу три, а за себе једну. Тако је и било. Али кад су појели те крушке, нарасту им рози на глави: старој два, младој три, а куварици један; и сад су почеле с розима зид разваљивати. Кад су то вићели краљ и зет му, пошаљу по љекара, који би их могао оздравити; али тога није било. Долазили су љекари од свију страна свијета, али ни један није могао ништа учинити. Најпослије се јави онај, који им је продао крушке (а послије се преоправио, да га не познаду), те се понуди, да ће их он оздравити. Најпрво рече им он: „Морате к мени доћи на исповијед, пак ћу вас онда сигурно оздравити.“ Они му реку, да ће све учинити, шта год рече, само нека их оздрави, Најпрво дође куварица, па му се исповеди; он јој да јабуку и њој спадне рог. Сада дође стара краљица, исповеди се, а он јој даде двије јабуке, и спадну јој рози. Најпослије дође и млада краљица и почне се исповиједати; а кад је била замукла, рече јој он: „Дакле више немаш ни једнога?“ А она рече, да нема. „Али не падају ти рози; ваљда имаш још нешто; јер знај, докле год не кажеш право, не ће ти рози спасти.“ Сад почне она приповиједати, како се она била удала за једнога младића по други пут, како јој је он казао, на који се начин обогатио, па како му је она украла ствари његове и одмах од њега побјегла. Сад он њој рече, да ће јој рози онда отпасти, кад сазида једну црквицу на врх брда, за коју ће она сама на себи камен носити, а он њу гонити као какво благо. Кад буде црквица готова, да мора повратити све ствари, које је мужу украла; ако па то не ће

пристати, да јој не може помоћи. Она сад на то све пристане и почне на себи камен носити, а он је гони канџијом. Кад је била црква готова, рече он њој: „Сад ми дај оне ствари.“ Она му даде, а он отиде, а њу остави са розима, и каже јој, ко је, па се врати к својој сестри.

20. Ко је грјешник, а ко није.

Још ва времја оно, кад је био Бог и свети Петар на земљи, дођу њих два једноч на једно море. Кад су унутра навезли се на својијем хаљинама, долети рој пчела и ухвати се светом Петру око руке, и једна га јако уједе. Он се наљути, па трес онај цели рој у море, а Господ Бог стане га карати: „Шта си то, Петре, урадио?“ „Та видиш ли, Господе, како ме је једна немило ујела?!“ рече свети Петар. Тада Господ Бог рече: „Е, Петре, дакле си ти због једне цијели рој убио!“ Кад је то вијео Господ Бог, мисли он, како ће светог Петра памети научити. Сад се извезу на коњно, па иду тако; кад ал' два чоека иду из дрва, а баш тревили обадва извалити возове. Били су подалеко један од другога. Један, сиромах, дижи и дижи, надме се, да му хоће очи да испадну; кад не може дигнути, а он окрене псовати сто Богова. А онај други све заша', па иде око кола, а дивани: „О, Боже! Молим ти се, помози, да дигнем!“ Онда рече Господ Бог: „Петре, видиш ли ових двају: један ме моли, а други ме псује; коме ћу сад помоћи?“ А свети Петар рече: „Господе, оном, што те моли.“ „Господ Бог рече: „Не, Петре! Ономе другоме морамо помоћи, да више не псује; а онај нека диже, па ће и сам дигнути.“ За тијем отиду даље по свијету проповиједајући, и дођу у једну цркву, у којој је већ давно служба била започела. У цркви је био један момак од дванаест година, а још никад прије није био у цркви. Кад је дошао у цркву, није био грјешан, јер је могао по врху воде ићи као по мосту. Ну сад дођу два ђавола унутра и донесу воловску кожу, те стану писати грјешнике. Кад је канила служба бити готова, повали њима само још за три чоека. Они стану на ухвате зубма сваки за свој крај, те су је онако натезали, кад на једном измакне им се кожа из зуба, а они обадва главами о зид трес. Момак све то гледа — јер он није био грјешан, а ко је био

грјешан, тај није могао вићети. — Кад он виђе, како су врагови лупили о зид, он се насмије, а они онда и њега запишу. Он се врати сад натраг к својијем овцама, а Господ Бог и свети Петар иду за њим. Но што је момак дошао к мору, стане па ће по врху воде ићи, као што је ишао и одонуда; али сад не може, јер је згријешио, што се насмијао у цркви. Сад он баци хаљину своју, па сједе на њу и навезе се на море, све плива и виче: „Одмози, Боже!“ Свети Петар брже за њим, па га упути да не виче: „Одмози, Боже“, већ да рече: „Помози, Боже!“ Док је свети Петар с њим, он тако дивани; како свети Петар оде, а он опет виче: „Одмози, Боже!“ А свети Петар рече: „Ено га на, Господе, опет је заборавио.“ „Е, мој Петре“, рече Господ Бог, „не моле уста, већ срце!“ То рекавши, Господ Бог викне гласом: „Благословен народ мој, који ми се моли и душом и срцем!“

ОПЕТ ЊЕКОЛИКО НАРОДНИХ ИГАРА.

ПРИБРАО ПРОФ. МОЈО МЕДИЋ.

(Наставак.)

Каблове носити.

Двојица сједну на земљу окренувши леђа један другоме, па прекрсте ноге и ухвате се рукама за прсте од ногу. Леђа су им толико раздалеко, да човјек између њих проћи може. То су *каблови* Ко хоће да окуша снагу своју, уврe се међу њих, сваког ухвати једном руком око појаса, и ако је јачан, носи их около као што *стругарица* (дјевојка или жена што иде на стругу) носи варенику кући у стругарским кабловима (стружњацима).

Ићи кадији к руци.

Кад каурин долази пред кадију, мора му прићи к руци и поклонити се пред њим; тијем му чини „проштимање“. На прелу свак воли бити кадијом него ли каурином, али да и кадију скупо стане то господство, и то се догађа. Нађе се враголана, који каурину привежу стан око леђа, па у њ успу луга и улију расола и мćње, те тако накићена приведу пред кадију.

Каурин је потпуђен од онијех, што га приводе да не иде њеколико пута к руци; кадија се на то срди и непрестано га одбија. Кад је и тога доста, приђе му каурин к руци и сагне се, али и кадија у тај тренак клиси као да га помама нађе, јер му је све оно из стапа сукнуло у њедра и у крило.

Вишкупа правити.

Један човјек сједне на столицу и мора бити покоран. Други узме краљечу воде, метне у њу луга (пепела) и крпетину какву, па залуженом крпетином хода около господина бишкупа. Ходајући око њега говори непрестано: „Ко се насмије господину

бишкупу, сједа на његово мјесто“, али каткад махне му крпетином по образу.

Ко се први насмије, сједа на његово мјесто; а он устане, преузме краљечу и крпу те ради исто док се ко други не насмије или он сам. Бишкупу није до смија, он се још љути.

Бишкупа праве само на прелу; а јамачно је ова игра потекла од католика, јер и они то раде без икаква зазора.

Ићи на ћабу.

Ово је иста игра што је Вук *Врчевић* описује под бројем 53.: „*На ћабу*“, само што код нас не опкораче конопац или узицу, него сједну као да се љуљају, прекрстивши ноге на сједалу. Ко је млад и лаган, обдржи се кад мијења штапиће. Овом игром ругају се Турцима, још веле: много их оде на ћабу, а мало их се врати, јер им није право течење.

Вакалица.

Скупи се њих неколико у друштво, па који је вјешт, вури (баци) лопту на кућу или на што друго, а при том викне: „*Вака! вака!* ђорђе (или име ма кога од њих).“ Чим је бацио лопту и зовнуо кога, сви остали бјеже с њиме куд се који упути, само онај звани дотрчи и гледа да ухвати лопту прије него се трци земље. Ако је не ухвати, броји му се да има једно *куче*; и онда је он баци опет и зове по имену кога већ хоће. Је ли је увребао, тад полети за онима, што бјеже и гађа њоме који му је најближи. Погоди ли га, броји се њему једно куче; ако га је промашио, онда је сам себе обдарио с кучетом. Ко има куче, тај вури лопту; и тако иде док један *први* не буде имао *три* кучета.

Сад један одмакне се далеко од свију, а ови воде к њему — *купцу* — тога с три кучета. Кад су пришли близу, пита их купац: „*По што во?*“, а они одговарају: „*Сто ћушака на леђа*“. Сад скину сви шешире и туку га њима док у трку не стигне на оно мјесто, с кога га поведоше ка купцу, на игралиште.

Вук у своме „Рјечнику“ спомиње по имену „*вакавицу*“, а то је исто што и „вакалица“, коју у Земуну овако играју.

Пиљцика.

У овој игри има: *мâшка, пиљцика, рôпа и пôље. Машка* је скоро метар дугачка; с једнога је краја шира попут лопатице, а тај шири крај заоштрен је с једне стране, други крај мора бити обао као свака држалица. *Пиљцика* је мало дужа од педља, те је с оба краја зашиљена. *Роша* је рупа у пријечнику десетак пута дужа од пиљцике или клиса. *Поље* је оно мјесто около роше, које заузму играчи при игрању.

Најприје се играчи подијеле на двоје. Један држи машку, а други му подвикне: „*Дед' подбаци ми машку.*“ Онај држећи машку усправ баци је у вис, а овај је дочекује својом десном руком. Дочекао је при дну, у сриједи или при врху, не смије руке помакнути ни горе ни доље. Сад онај обухвати својом руком машку поврх његове, и тако се „шакају“ док не дођу до врха Чија рука буде на врху, па макар му од машке претекло за три прста, тај остаје код роше, а друг му иде у поље. Оста ли му од машке толико колико малијем прстом обухватити може, онда мора машку преко главе да баци. Ако је пала најмање десет корачаја далеко од њега, онда он ипак остане код роше; иначе иде у поље.

Кад су се тако све два и два погодили куда ће који, онда се обје стране погађају која ће прије да почне. Један пљуне на машку, а онда одаберe једна страна, да је њено „*мокро*“ а друга да је њено „*суво*“ (она друга страна машке, с које нема пљуваче). Ова виче: „*Од Бога суво*“, а она „*Од Бога мокро*“. Ако је на видјелу (озго) мокро, онда започињу они који то жељаху; иначе противници њихови.

Једна страна остане код роше, а друга иде у поље. Ма који од оних око роше узме пиљцику у лијеву руку и баци је у вис, а машком (у десној) замахне, дочека пиљцику и одбије је далеко. Они што су у пољу, дочекују пиљцику рукама, па ако је ухвате прије него падне на земљу, мијењају се обје страпе. То бива свагда, одбијао пиљцику ко му драго. Ако је не ухватише, онда онај, ком је најближе пала, одигне је и гађа њоме у ропу. Падне ли пиљцика *сва* у њу, онда онај, што је одбијаше, иде на страну, а други од његове стране преузме машку и пиљцику те ради што и он чињаше Падне ли пиљ-

цика сва или честимице изван роше, онда онај исти прије к њој па је опет одбија, али је сад не одиже лијевом руком, него оном оштром страном од машке удари по шиљастом крају пиљцике, те је тако одигне и одбије. Ако и овај пут они из поља не погоде пиљциком у ропу, онда овај има *бројање*.

Опет пиљцику одигне од земље, али је сад не одбија, него је *подумаша*, т. ј. дочека машком па опет у вис баци, па дочекује, па баци . . ., али не стоји на мјесту, него иде од роше за пиљциком. Кад год удари пиљцика по машци, броји по један *подумашај*. Ако му је пала, онда на исти начин подумаша још једном. И кад му је опет пала, онда је опет сјеченицом (оштрцем) од машке одигне и одбије. Од тог мјеста гђе сад пиљцика паде па до роше броји колико има корачаја, али му сваки корак носи *десет* јединица. Који је све ово постигао, почиње опет изнова, и ради тако док му пиљцику не убаце у рошу. Кад су и овијем начином сви од роше потиснути, онда се мијењају за мјеста с оном страном из поља.

Сваки играч жели, да пиљцику одбије што даље од роше, јер из даљине мучније је погодити у њу.

Ову игру напомиње *Вук* у свом „*Рјечнику*“ само по имену.

Миришке, стојдан.

Кад су усукали мараму, онда један играч стане на страну и зажмири; а ови други дотле сакривају мараму. Кад су је сакрили, прогледа онај и иде да је тражи. Они други вичу му: „*Миришке, миришке*, . . .“ докле год не буде близу сакривене мараме, тобоже да мирише не ће ли је наћи; а кад буде код ње, вичу: „*Стојдан, стојдан* . . .“ Сад он чепрка рукама; и кад виђеше да је нађе, бјеше на све стране, а он их вија док кога не удари њоме. Сад овај мора жмирети, а остали му мараму сакривају. И тако се та игра продужује.

С у в а ч а.

Дјеца у Земуну зову сувачом исту игру, што је код нас зову „*Мљети*“ под бр. П. („*Летопис*“, књ. 140., стр. 65).

У околним селима играју се суваче у *сватовима* са свијем друкчије. Двојица унесу у собу клупу и на њој човјека, који је по њој легао потрбушке, а покривен је чаршавом. У руке су

му уклепали клип какав или варјачу. Ово је *сувача*. Један се сав набијелио брашном и иде уза сувачу; то је *сувачар*.

Сувачар узме брашна у руку па идући од свата до свата, говори: „*Јесте ради брашна да самељете, за једну минуту мјеров?*“ Сваки сват принесе нос к руци његовој, а он их у тај мах заспе брашном, јер они хоће прије свега да виде како меље та сувача. Послије овога огледања заповједају свати да меље сувача. Сад сувачар опкорачи сувачу и окреће се на њезиној задњици часом напријед часом натраг. Тада сувача удара оним дрвцем оздо по клупи, а у кујини „жрна“ један „жрналом“ као да доиста млин меље.

Сувачар чешће пита: „*Хоћете ли још мало да иде сувача?*“ — па кад престане, онда узме тањир пун брашна и иде редом од једнога чељадета до другога говорећи: „*Ко ће да буде сувачар?*“ Нико неће да своје халине забрашњава и раће плати откупа двије крајцаре, које пристану сувачару.

Шибљике.

Сва дјеца ухвате се у коло, ходају и пјевају док им грло подноси:

„Шибљике, шибљике,
Шибљи, велим ја,
Пољубим те ја.
И ја тебе и тебе
И ту (име кога) до тебе.

Ао, (име истога), шибљико,
Шибљи, велим ја,
Пољубим те ја“, и т. д.

(Наставиће се.)

КЊИЖЕВНОСТ.

О МЕХАНИЗМУ *у школској настави. Предавање дра В. Бакића професора, држано 6. априла 1880. год. у учитељском збору у Београду. (Прештампано из „Школског Листа“)*

Наша педагошка књижевност још је у повоју. А ја држим, да је такој књижевности баш у том добу понајнужнија отворена савесна критика. Тако јој се много лакше и сигурније крчи пут, којим ће да пође на сусрет здравом, једром и бујнијем напретку.

Дело, о коме хоћу да говорим, није опсежно. Оно је једно од мањих предавања. Али у њему се говори о предмету, који одсудно утиче на цео будући душевни живот народног подмлатка. С тога је сасма оправдано, ако се таком предавању обрати озбиљна пажња свију, којих се оно тиче.

Врло је важно и похвално гледиште, са кога предавач посматра и расправља ово питање.

Крајња цел школског делања је та, да нам подмладак спреман уведе у живот. Па и писац не расправља своју тему са уског, ситничарског, грошићарског становишта, као што то тако често бива. Његов поглед у главном обухвата цео школски рад као органичку целину и то са најважније тачке — са гледишта општег образовања.

Даље, у том предавању доста је лепих, здравих мисли. Последице неупутног школског рада и његовог распореда изнете су већином са свим природно, истинито и убедљиво. Види се, да писац не иде у коло сувопарних теоретичара, који обично шарају по ваздуху.

Поред тога ту су додирнути и сви наставни предмети школски, а у намери, да се покаже колико се где механизмом може да греши и шкоди. А тиме нам се даде прилика, да се у неколико упознамо и са становиштем, које предавач према

појединим школским предметима заузима. Морам рећи, да су ту изложени назори у главном тачни, стручно оправдани, и ја се у толико са истима слажем.

Ето, у томе су садржани главнији утисци, којих сам потпуно свестан био, кад сам прочитао речено предавање. И ја према томе смем отворено рећи, да је учитељство свакако у добитку, што је оно штампано. То је моје уверење.

Али нема човека, који је непогрешив. На то је онда случај и са његовим производима. Према томе са свим је неразложно тражити од људи, да створе нешто савршено, нешто вечито за сва времена.

Та је околност и изазвала потребу строге, ал' поштене критике. Она по правилу с великим успехом усавршује и унапређује све, што утиче на живот људи и народа. А то она може да чини у два правца.

Прво је, што све добре стране неког дела, све његове врлине и истине репродуцира у што бољој светлости. А тако обраћа општу пажњу тим драгоценим моментима, те их истиче као узор ради подражавања и уважавања.

С друге стране така критика износи на видик и погрешна, изврнута, нетачна, или неистинита учења. А онда се стара, да разлогом што темељитије опровргне или исправи такова схватања, те да њихова места попуни истином и разбором.

То је дакле пут да сваки аутор стане премишљати о својим и критичаревим назорима, да их упоређује и оцењује, те онда или на своме становишту још боље да се учврсти, или да га замени бољим, темељитијим.

То је, по моме мишљењу, један од најзначајнијих позива сваке разложне, савесне критике.

Мило ми је, што се у томе моји назори са предавачем подударају. На завршетку свог предавања вели он: „Но свакојако бих желео, да овде у јавном збору чујем ваш суд о покренутом питању; јер може бити, да ћете ме ви, као искуснији стручњаци уверити, да не стоји ово, што сам овде изнео, — што би била за мене утеха, а никако *увреда,* као што то неки сматра. Само неразуман човек може сматрати за увреду *очевидну истину,* која је може бити непријатна за њега; а паметан и образован човек не ће то тако узети, него ће му то бити

*

повод и побуда за *поправљање и усавршавање.* — У сваком случају *разбистриће се појмови* у нас оваквим *озбиљним узајамним обавештавањем,* — а то је *добитак* и за *школу*“ (стр. 21).

Ја несам био на збору. Али по што је ово предавање и штампано, па и прештампано, то се логички може овака изјава да прошири и на сваког стручњака, који год предавање прочита. Из тога дакле изводим ја право, да и сам искажем своје мњење о овој књижици.

Да, моји назори не морају бити оправдани. Али и тада могу бити у добитку и читачи и предавач, а ја још понајвише.

Оволико рекох у напред.

У самој књижици уступљено је нешто јаче од две стране уводу. Остали простор — ван последње стране — заузима само предавање „о механизму у школској настави“. Завршним пак одељчићем писац изводи своје слушаче из предавања.

Да рекнем коју о уводу.

У њему се пре свега говори о предавању у опште. Напомиње се: како на слушаче утиче предавање, које је дуже и потеже. И тај је посао писац обавио најсавеснije. Опадање пажње код публике услед таковых предавања предочено нам је најтачније, са свим на минуте. Тако видимо, да је општа пажња у свој крепости само првих десет минута. Сад слушачи већ почињу погледати на страну. А пошавши одатле даље за предавачем, па верујући његовом огромном искуству, чисто и сами гледамо шта се све са слушачима догађа сваких десет минута.

Maximum је 70 минута. Тада „они, који се нису преко ноћ испавали, почну и спавати.“

Али писац је са свим праведан. Он примећује „да има много и таких слушалаца, који заврше само зевањем и разговором.“

Сви ћемо помислити, да је писац том приликом имао на уму поглавито рђава предавања. Та иначе би се бар неколицина нашла, која би пажљиво истрајала до краја. Оно и јесте да тако изгледа. Али даље пишчево извађање доводи нас некако у искушење — у немио положај.

Пре свега он је требао и овде да буде праведан, те —

и ако не на минуте — ваљало му је да нам предочи расположај и пажљивих, истрајних слушача.

Али много је значајније ово. Писац за своје рођено предавање вели, како му је обим удесио, да се бар зевањем заврши. А то према саопштеној поступности наступа у *нормалном стању* тачно после 50 минута. Наравно о томе нема никакве сумње; јер писац изрично тврди: да се у томе не ће преварити.

Па на што нас наводи овака исповест?

Хоћемо ли да почнемо овако: Предавач је свестан тога, да му је предавање сувопарно, несхватљиво, те да није ни кадро, да изазове живо интересовање. Та ето он се сам задовољава ако бар зевањем награђен буде.

Али овакови закључак био би по све неприродан. Човек, који о себи и своме раду тако ниско суди, не ће бар доћи на ту мисао, да се истиче пред јавним мњењем. Моје је дакле тврдо уверење, да предавач ово своје предавање не убраја у рђава.

Но има још један пут. Њиме би дошли до закључка, да предавач своје слушаче врло траљаво оцењује. Доиста велика је смелост изаћи пред стручњаке, који су позвани, да баш у том питању најмеродавнију реч воде, те им у брк рећи: како он од њих при овако важном школском питању ништа друго и не очекује, до зевања! Зар не би тиме била у једно изречена тешка оптужба, јадна сведочба о целој њиховој спреми и раду? За то и велим, да писац није на то ни могао нишанити.

Па да шта је онда? -- Ја бих рекао, да је писац своје предавање хтео бар уводом мало да зачини са нешто шале, са којом досетком, хумором. А у томе уверењу утврђују ме и наводи о половини орахове љуске, о уским пантљичицама и т. д. До душе ја против тога не смем војевати, јер је свакако истина, да се такова предавања увек и свуда радије слушају. Само и за то човек мора имати дара. А као што из горњег примера видесмо, писац у том погледу није баш најсретнији.

У другој половини увода наводи се, за што је изабрана та тема. А одмах за тим разлаже се и то, за што ће да се говори баш о томе: „Како не треба да се ради у школској настави.“ Разлог је пак у овоме: „Ја полазим од *постојећег*

стања наших школа, а ово је стање — на жалост — већином неповољно.“

Добро је споменути, да предавач том приликом није помишљао на жалосно стање само оних школа у Србији. Он има у виду школе и целог Српства, а то је врло племенито. Па у чему се огледа то жалосно стање српске школе?

„У Црној Гори смета ратно стање и сиромаштво, у Далмацији талијанштина и хрваштина, у Хрватској и Славонији — великохрваштина и католицизам, у Српској Војводини и Мађарској смета насилна мађаризација, у Босни и Херцеговини смета сад немштина и хрваштина ... у Старој Србији смета турски фанатизам и грчки фанариотизам“. (Стр. 4.)

Не мислим да побијам ове наводе. Само ваља имати на уму, да све ове наведене сметње носе на себи чисто политички карактер. А ми знамо, да се политичко ровење по школама не потискује педагогијом, и да се оно врло слабо обазире на законе, цели и средства, која се у основној школи неговати и поштовати морају.

Истина, и политика и механизам јако сметају свакој школи и њеном успеху. Али они не стоје ни у каквом ближем односу једно према другом, нити је овде покушано, да нам се таки однос бар у неколико предочи.

Механизам је чисто школско питање. Оно се дакле најнепосредније тиче учитељске спреме и његова рада. За то се и чудим, како је предавач у једном трену — са свим ненадно — могао да изврши тај голијатски скок.

За Србију се вели само ово: „А у кнежевини Србији долазе сметње поглавито од неудесног *уређења школа* и од *нестручности* многих школских раденика.“

Како је ово природан, са свим сходан аргуменат, којим се указује на прави извор штетног механизма. Но оваких је узрока и више; те да су наведени, много би лепше и прикладније пристајали уз ово предавање, од свију оних политичких насртаја на српску школу.

Ја сам овим исцрпео све, што је у уводу главнијег. А тиме сам дошао до следећег уверења: Са малим, врло незнатним изнимком могао је цео овај увод лепо изостати, а да се у предавању не осети никаква празнина.

Долазим сад на главну ствар — на само предавање.

Овде се одмах првим речима тумачи смисао механизма. Но ја ћу за сад да пређем преко тога. Уочио сам нешто, о чему желим одмах с почетка да кажем своје мишљење — да се више не враћам.

Тиче се то важног питања — школске наставе. Загледајмо дакле, како писац жели, да растумачи: шта је школска настава. Ево његових речи: Школска настава „значи давање неког знања ученицима, значи усавршавање ученика поглавито у знању, или друкчије — значи настављање дечијег искуства по извесном плану, на вештачки начин и вештачким средствима, или још друкчије — значи занимљив разговор између учитеља и ученика (у школи), којим ови последњи допуњују своје искуство и усавршују своје знање.“ (Стр. 5.)

Ово не наведох за то, да таково тврђење обарам. Усвајам га и сам, јер није погрешно. Али недостаје му то, што је непотпуно.

Савремена основна школа уважена је данас у свима круговима много више, него пре неколико деценија. То је већ очевидно сваком.

Ја не ћу да рећам све оне пробитачне, целисходне новине, којима се значај и углед данашње школе све боље диже и учвршћује. Овде ћу споменути само једну, али понајважнију. Та је пак, што данашња школа својим средствима истрајно ради на томе, да народни подмладак и образује. По томе онда така школа не сме бити училиште, него и *васпиталиште*. Ово гледиште данас у опште преовлађује у круговима модерних педагога. А тога је уверења и учитељство баш и у Србији. Доказ је томе питање, које је претресало учитељско веће у Београду 20. марта о. г., које овако гласи: „Шта треба изоставити из наставног програма у основној школи, те да учитељима остане више времена *на васпитање ученика?*“

У овоме је дакле доста јасно обележена цел и значај школске наставе. Она мора ићи на то, да душевне спаге својих питомаца *свестрано* развије. Настава дакле није крајња цел, да ученике усавршава у знању, него да тим знањем хармонички развија целокупни душевни живот питомаца, како би се ови што боље приближили цели рационалног васпитања.

Тим поводом је и заснована у педагошкој струци тако звана *васпитна настава,* те се свом збиљом и прегло, да се њена начела у самој школи практички изведу. У такове пак наставе је крајња цел: морално одгојење питомаца.

Говорити дакле о настави у *данашњој* основној школи, а не схватити је у овом заокруженом значењу, зове се изневерити њено најважније начело.

Саопштио сам дакле, како предавач себи замишља данашњу школску наставу, а рекао сам, у ком је смислу савремена педагогија схваћа и обрађује. Читачи ће дакле и сами уочити велику, начелну разлику између оба гледишта. На којој је страни више разлога, каже се и само.

Сад могу одмах прећи на главну ствар.

Предавач — као што рекох — почиње своје предавање непосредно тумачењем механизма. Али не ћу ваздан да увијам, да обилазим. Казаћу одмах, да читач — слушач, који о школском механизму ништа не зна, не ће ни помоћу овог предавања до чиста, одређена појма доспети. Допустите, да то и докажем.

„*Механизам* значи унутарњи састав неке *механичке* справе“ — вели писац. Као што се види, из ове дефиниције несмо се готово ничем научили. Та коме хоћемо да протумачимо: шта је „*механизам*“, томе свакако ваља рећи: шта је и „*механички*“. И обратно; ко већ зна, шта је „*механички*“, сигурно ће знати, шта је и „*механизам*“.

Истина, у даљем току ова је изрека боље протумачена. Али горња изрека, онака каква је, баш је за то и могла изостати, или је ваљало јаснијом, разговетнијом заменити.

Него ми свакако морамо знати, шта је механизам. Предавач нам га тумачи овако: Снагом, покретом машине постиза се извесни успех. Али ова се не креће сама; њу мора човек да покрене и њом да управља. Но између овог машинског, механичког и разумног логичког рада велика је разлика. Тамо је машина мртва, без осећања и свести, а овде је и воље и свести и осећања са самосталним кретањем. „Заборавити на ту разлику у настави и поступати с ученицима као с каквим машинама... зове се *механизам у настави.*“ (Стр. 6.) Тако се завршује ово тумачење, а ја га усвајам.

Није дакле у томе она тачка, на коју желим надовезати своје примедбе. Ово је само исходиште, које ће ме одвести, куд сам наумио.

Већ из наведених завршних речи лепо се види, где управо лежи механизам, где га тражити ваља. „Поступати с ученицима као с каквом машином“ — те речи казују нам са свим разговетно, да право гнездо и најјачу снагу механизма ваља тражити у начину учитељева предавања. Но предавач нас у том мишљењу још боље укрепљује овим речима: „Где год учитељ ради с ученицима тако, да није у стању да *развије* њихову *свест* и *самостално мишљење*, да пробуди у њих извесно *осећање* и *трајно расположење* и да им покрене *вољу на сталан и самосталан рад* — ту влада *механизам у настави*.“

Дакле механизам је у *настави*, у учитељевом раду. Ту истину ваља добро да запамтимо.

Сад да прочитамо у књизи став одмах иза горњих речи. Ево га: „Механизма тога има у сваком *наставном предмету*.“

Ми смо сад у забуни. Мало час бесмо са свим на чисто. Лепо нам је доказано, да механизма може бити у учитељевом *предавању*. А ето сад, одмах после тога, читамо, да га има у сваком наставном предмету. Па што је још чудније, у току предавања нигде нам се изрично не каже, које је истина: обоје, или једно од двога. Покушаћемо дакле, да сами одговоримо на то.

Узмимо примера ради школу, у којој преовлађује механизам. Деца што год уче и науче, бива без „самосталног мишљења“, без „осећања“ и „трајног расположења“. Она су дакле сушта машина.

Али ми знамо, да ни једна машина не отпочиње рад и кретање својом властитом побудом и снагом. Али тако ни деца у поменутој школи не долазе до извесног механичког знања без туђег, вањског утицаја. Дакле и у једном и у другом случају претпоставља се нека спага, и то жива, самостална, самосвесна снага, која и овде и онде непосредно утиче. А ту снагу у школи свакако да представља учитељ. Мртав машиниста за машину је готова ништица, чињеница без икаква значаја. То је очевидно. Али је тако исто и наставни предмет сам по себи, без учитељевог утицања мртво, ништаво слово.

Према томе је са свим наравно, да наставни механизам ваља поглавито тражити у учитељевом раду, у начину његова предавања, а никако у самом предмету, у књизи, која је по себи без икаква живота.

Али ја чисто предвиђам, шта ће на ово да ми се приговори. Рећи ће се: Може и сам наставни предмет да проузрокује механизам. Ако овај није написан, удешен, или распоређен према данашњим наставним начелима; ако је у њему градива, које не одговара ни схваћању, ни потреби дотичних ученика, ето да ће и у настави да буде механизма.

Ја се овде сећам изреке, која је у учитељским круговима поодавна позната. „Више вреди рђава књига у рукама добра учитеља, него најбоља у рукама невештака, невеже“. А то је толико, да ће спреман, реван и умешан учитељ и поред најлошијег учебника и ручних књига моћи корисно послужити образовању својих ученика.

Али мимо тога, ту може да буде и других сметња. Наука основу прописују више школске власти. Деси ли се дакле, да су у тој основи наставни предмети распоређени без обзира на оправдане педагошке захтеве и на стање душевног развијтка дечијег, то онда и тиме јачају и шире се крила механизму.

Доиста, оваки приговори нису празни. Али пре свега такови случајеви данас се по правилу не могу озбиљно узимати у обзир. Ето, наступило је и код Срба време, кад се сва важнија питања школска почињу решавати утицајем позваних стручњака. Нема дакле бојазни, да се у том погледу таке потенциране педагошко-наставне бесмислице и противности могу узаконьивати. Осим тога може се данас и тај повољан факт забележити, да и код нас почињу писати учебнике и ручне књиге за школу стручно образовани људи. Биће дакле разлога, кад се каже: Питање о механизму, који би потицао непосредно кривицом наставних предмета као такових, почело се са добрим успехом скидати са дневног реда.

А друго, све кад би оваке сметње по нашим школама и постојале, зар их је тако тешко отклонити? — Да се дотичној власти у темељитој образложби предочи убитачност таких учебника, науковних основа и др. био би у томе први посао. И отуда би могао паступити један од ова два случаја: Власт би

уважила ове разлоге, те учинила своје; — или: она би остала при старом. У првом случају школа би подмлађеним полетом пошла у напред; — у другом: учитељство не би било одговорно за заглупљивање народног подмлатка.

Али механизам, коме је учитељева неспремност, или можда несавесност крива, много је теже лечити. Ту је нужна поука, подстицање, буђење племенита частољубља, стручан савестан надзор и т. д. Тој дакле цели ваљало је и ово предавање у превази да послужи. А — као што се види — то баш није случај. Јер оно је више удешено, да истражује узроке механизму у наставним предметима, него у учитељевој методи — у његовом знању, вештини и раду. Ово је дакле са свим обрнут поступак.

После овог набрајају се наставни предмети основне школе. А ту нам се у главном показује: шта се и како се учи сваки тај предмет.

Овде би могли с правом очекивати, да нам се згодним примерима још боље разјасни права суштина механизма; да се потпуно ослободимо сваке могуће сумње о једној или другој страни овог питања. Али томе оправданом очекивању није се довољно изашло на сусрет. Шта више имаде места, где нам се стечени појмови о механизму још више бркају и замршују. Да потврдим ове речи примером — за љубав простора само једним.

Застаћемо код историје. Казаћу прво у кратко, шта се све ту наводи.

Вели се: И у историји је механизма још понајвише. А узрок је, што се ту не може ништа *гледањем* научити. Ту ученицима долазе ратови као дечија игра; пропаст војске, или државе ни мало их не узбуђује; према мукама и патњама најзаслужнијих људи немају никаква саосећаја и т. д. На послетку с правом се тврди, да такова историја не може бити учитељка народу, нити ће деци да послужи као углед за живот и карактер. А за што? — рећи ћу касније.

Пре свега очевидни је факт, да се сваки наставни предмет путем непосредног гледања не да предавати. А у ту врсту предмета долази наука вере, граматика, приповетке у опште, па дакле и историја.

По предавачевим речима изгледа, да у свима таким предметима — у настави мора бити механизма; а то не стоји. Та кад би то било истина, зар би основна школа могла у тим предметима показати буди каква повољна успеха. Са свим је природно, да би их она морала из свога делокруга истиснути. Међу тим ми видимо са свим обратни случај.

Него, да би се овакови предмети могли са успехом предавати, главно је, да се претходно постарамо за дечију предспрему. А ова се поглавито састоји у образовању јасних, одређених представа, и појмова, који ће да послуже као најпоузданији темељ потребном разумевању. Наравно да ти појмови и представе свакако воде своје порекло, исходиште из спољњег, чулног света. Али психолошким законима поткрепљени, признаћемо, да процес непосредног, чулног гледања није свагда потребан, па да се дође до извесних појмова.

Из речи пишчевих излази дакле, да је у историји много механизма *за то*, што се ту не може ништа *показати*, да би ученици могли сами *видети* и да би *гледањем* нешто научили. Ја оваково мишљење не могу никако усвојити. Јер као што је свуда, тако исто и при историчкој настави ваља прави узрок тражити поглавито у невештини, у незнању и неудесној методи дотичних учитеља.

С друге стране, што деца у биткама гледају неку игру; што их пропаст војске и државе не узбуђује и т. д. ту не мора лежати сва кривица у механизму. Главни узрок тог погрешног дечијег схваћања ваља поглавито тражити у томе, што се по таким школама на историју не гледи као на васпитно, образовно средство, те да се са тог гледишта и предаје. Него ту је историја главна сврха, да деци пуни мозак „да усаврше своје знање“. А то је баш онаково схваћање, које се са данашњом потребом основне наставе никако измирити не може.

Али уз ово само још једну примедбицу.

Предавач изводи из горње поставке овакови закључак: Да садржина за децу буде са свим разумљива, „за то (при историчној настави) треба много спреме и много вештине“. Ово је баш на овом месту речено без сумње за то, што се историја не да гледањем учити.

Али расмотримо са тог истог гледишта још који предмет·

Ево да одаберем баш онај, који стоји у апсолутној противности са историјом. А то је зорна, очигледна обука.

Данас у школској настави нема предмета, који је већма, строжије упућен на непосредно гледање, на посматрање, него што је очигледна обука. Та ето већ и само име упућује нас да о томе не сумњамо.

Па каква се конзеквенција отуда може извести?

При зорној обуци може, а и мора се деци показати све, ту ученици баш могу сами све видети и гледањем научити. Дакле: садржина ће деци да буде са свим разумљива. А кад је тако, онда се — по горњој доследности — за таки рад не иште ни много спреме, ни много вештине. Но шта ће на то искусни практички школски раденици да кажу!

Зорна обука у данашњој школи игра најзначајнију улогу. Она је сувременој настави знатним делом подигла праву вредност, ускрснувши је из ледене укочености, самртничке немоћи и стагнације. Она има силног удела у свима школским предметима, а све је задахнула новим и свежим животом. Оволико ће признати сваки сувремени школник.

Па сме ли се онда о таковом наставном предмету рећи, да се за њега не иште много спреме и вештине, ма да се ту ученицима може све показати; макар што ту ученици могу све видети и гледањем научити? То не сме ни предавач тврдити.

Ово је дакле и опет један доказ, да механизам не треба искључиво тражити у нарави наставног предмета, него у првом реду свагда и свуда у наставној методи.

Ја бих могао још некоја места навести, где се појам о механизму нетачно тумачи. Али на што? Истина се не осветљује само количином, него поглавито темељитошћу разлога. Ако сам дакле у томе овде успео, доста је и оволико и за мене, а и за друге.

Него у неколико се мора и оправдати таково пишчево разлагање о механизму. Мени, до душе, није познат наставни програм прекосавских српских школа. Па ипак је нужно, да му овде посветим неколико речи. А то ћу и учинити — наравно, у колико је то могуће на основу самог предавања.

Морам одмах рећи, да ми се исти наставни програм јавља у мутној, врло неповољној слици. Не могу чисто да верујем,

да се у Србији у тако важним питањима може толико да греши. Ослањајући се дакле на предавачеве речи, сво шта се и како се у тамошњим школама по неки предмети изучавају.

Сва је прилика, да се природопис, земљопис, историја и др. уче једно поред другог, заокружени и одељени као засебни самостални предмети. А то је врло осетљива мана.

Данашња основна настава не сме да рачуна на то: хоће ли деца у школи изучити зоологију, физику, историју, или земљопис као предмет, као неку дисциплину. Њена је сврха, да из свију грана наука одабере само најкорисније и да то деци даде у оном облику, како ће то најбоље да одговара схваћању и развијтку њиховом. А сврха тога је: да ученици тако обогате не само мишљење здравим, пробитачним појмовима за живот, него још више, да им се облагороде срца племенитим, хуманим осећајима. Из овога пак изводи се двоје: Основна школа нема са науком, као таковом никаква посла. Друго: У основној школи ни један наставни предмет не сме се предавати према научној системи и редоставу.

Данас у свакој ваљаној школи читанка је главни представник основне наставе. У њојзи мора да буде у главном сабрано све, што је деци из свију дотичних предмета најнужније да знају.

Али то као да није случај у прекосавским српским школама. Ето из предавања дознајемо, да се н. пр. природопис изучава по царствима, да се царство животиња подељује на 12 класа; а тако се предузимају и остала два царства. Шта више, баш се изрично каже, да је то тако установљено званичним распоредом предмета од 1871. године.

После тог дознајемо, да се у III. разреду учи *цела* српска историја, а у IV. разреду *цела* општа историја. Па што је најзначајније, изриком се вели, да се историја тамо учи „без икакве припреме“ и т. д.

Нема дакле сумње, да нам овакови примери веома жалосно илуструју наставни програм у школама српске краљевине. И ако је то стање доиста таково, онда готово да се не чудим, што је предавач под теретом таквих прилика пао у погрешку, да узроке механизму налази више у наставним предметима, него тамо, где би требало.

Па ипак, поред свега тога, предавач је логиком самих чињеница требао да дође и на овакову мисао: Збору ваља поднети предлог за одлуку, којим би се затражила темељита ревизија постојећег наставног програма. Тиме пак добило би предавање два главна дела. У првом би се протумачила и основно расправила суштина механизма, који се слаби и уништује образовањем и вештином учитеља. А у другом објаснио би се уплив чињеница̂, које тек посредно утичу на ово питање. Успешно пак решење тог де́ла постигло би се увађањем целисходних учебника и ручних књига у школу, увађањем наставног програма, који би потпуно одговарао данашњим школским захтевима, и т. д.

Но ја ћу већ да завршим. Додајем само, да ми ово несу све примедбе — замерке. Ја их према оваком распореду не могу исцрпети. А право да кажем, то ми није баш најугодније, — бојим се, да ми се овоме не ће поверовати.

Међу тим, ја се тешим својом савешћу, да несам од оних оцењива́ча, који једва чекају ма и длачицу да нађу, те онда одмах да је у виду примедбе изнесу на вашар, као неки страшно значајан недостатак. Мој правац у том погледу прилично је већ познат. Надам се, дакле, да га ни у овој оцени изневерио несам.

М. Нешковић.

ГЛАСНИК
ИЗ СРПСКОГ И СЛОВЕНСКОГ СВЕТА.

СВЕЧАНА ПРОСЛАВА 75-ГОДИШЊИЦЕ
СРПСКЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У СОМБОРУ.

На Иван-дан год. 1887. после свечане службе божије прослављена је у Сомбору 75-годишња слава од постанка српске учитељске школе и 30-годишња слава препорођаја српских народних школа према развитку здраве педагогије и према садашњим просветним потребама народа нашег.

Осведочена је истина, да су добре народне школе највећа потреба и најдрагоценије благо свакоме народу. Само саваљаном народном школом даје се постићи свеопште васпитање и образовање младежи и раширити по свима слојевима народа права хришћанска и човечанска просвета, која је основа благостању и свестраном напретку народном.

Истину ових речи увиђали су још наши блажене успомене предци, кад су пре 200 година, очистивши ову земљу од Турака, одмах на првом сабору народном у Крушедолу 1706. године тражили, да им се допусти подизање малих и већих школа и оснивање књигопечатње. Па премда су овим светим и узвишеним намерама њиховим, по нетрпељивости онога времена, на путу стајале силне препреке, ипак су предци наши, следећи примерима и саветима својих митрополита мудрог Исајија Ђаковића, Мојсеја Петровића, Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића, подизали у већим општинама својима славено-српске православне вероисповедне школе, које 1780. године добише стално своје уређење, и под управом Теодора Јанковића-Миријевског, Аврама пл. Мразовића и Стевана Вујановског организоваше се и напредоваше лепо у духу православне вере и према

ондашњим потребама народним, ма да је као сињи терет лежало на срцу народном то, што су школе наше стајале под старатељством иноверних и иноплемених окружних врховних школских надзорника.

На основу осведочене потребе и у смислу учестаних представака од стране најобразованијих световних људи у нашем народу, блажене успомене цар и краљ Франц I. установи врховну управу православних српских, романских и грчких народних школа у Угарској и у здруженим јој земљама и за врховног школског управитеља наименује Стевана Уроша Несторовића, на којега предлог кр. дворским решењем од 12. јулија 1812. године буде наређено, да се за образовање учитеља народних код „слѣдбеника православне вере“ у овим земљама имају основати три учитељске школе, и то за Србе у Ст. Андрији, негдашњој престоници српског патријарха Арсенија Чарнојевића, за Романе у Ст. Араду и за Грке у Пешти.

За прве наставнике у српској учитељској школи именована су била два сомборска сина: Косма Јосић, многозаслужни учитељ пештански, и Паво Атанацковић, млади свештеник сомборски. Трећи професор био је Василије Булић, свршени медик, родом из Ст. Врбаса. За катихету беше позван прослављени песник српски Лукијан Мушицки, тадашњи а. е. митрополитски протопресвитер, ал' који се позива тог није могао примити, по што је већ тада био професором у богословском училишту у Карловцима.

У Сент-Андрији дакле 3. новембра 1812. године, после свечаног призива св. духа, отворе се двери педагогијуму српском у прекрасном школском здању код благовештенске цркве.

У прво време постајала су три петмесечна течаја у овом заводу. На скоро за тим у августу 1813. професор Атанацковић именован буде за катихету и учитеља појања; а за професора педагогије, методике и отачаствене повеснице именован буде даровити професор карловачке гимназије Димитрије Исајловић, ког 2. новембра исте године у звање то свечано уведе велезаслужни за школу нашу муж др. филозофије Јован Берић, тајник врховне управе школске, који се такође у младости у сомборској нормалној школи учио и у њој као народни учитељ започео своју педагошку радњу.

Године 1814. око укрса држани су први испити кандидата учитељских, који су школу свршавали, у присутности самог врховног управитеља Несторовића и многих отмених родољуба српских из Сент-Андрије, Будима и Пеште.

1815. године уведен је двогодишњи течај школски, и пошто се увидило, да Сент-Андрија, због удаљености своје од средишта народа српског, није згодно место за учитељску школу, то, на писмену молбу православне српске црквене општине сомборске од 11. нов. 1815. и по предлогу врховне школске управе, кр. дворска канцеларија угарска 11. јулија 1816. бр. 16,404. дозволи и нареди, да се педагогијум српски препесе у Сомбор.

И тако 1816. године 3. новембра, на дан прославе св. ђурђевског храма сомборског, са великом свечаношћу уведен буде педагогијум српски у просторије оног старог школског здања, на којега је месту српска црквена општина сомборска године 1863. о свом трошку подигла и Спаситељу поклонила оно здање, у ком се и данас налази српска учитељска школа.

Тада се збору професорском у место Косме Јосића, — који је на звању свом дао оставку, и у Пешти остао, — придружи професор гимназије карловачке Јован Живковић, који је предавао славенски језик, српску стилистику и немачки језик.

На скоро после сеобе у Сомбор приступило се к оснивању „Народне књижнице“ при српској учитељској школи, која је до 1853. около 400 понајвише подарених књига имала разног садржаја, а данас се у њој налази преко 4000 примерака књига, међу којима има много педагошких и научних дела.

Ревност првих наставника педагогијума српског у вршењу њихових тешких дужности били је велика, знање у дотичним наукама темељно и обилато, а љубав к просвети народа српског и к својим ученицима жарка и пламенита. Камо среће да је њихово велико пожртвовање и заузимање око унапређења овог завода нашло достојна одзива код старешина цркве и народа нашег! Камо среће, да се сав наш народ, а особито интелигентна и имућнија класа његова, својски заузимала за овако красно и опште корисно училиште! Тада би овај завод јамачно још већу корист могао народу нашем у оно време приносити, и народ би наш с њиме и са њега много напреднији постао,

него што је. Али и уз слабачку припомоћ и уз непрестано омаловажавање и стављање многих препрека са оне стране, од куда би требало да је баш сунце сијало педагогијуму српском, завод је овај ипак и у самом првом периоду опстанка свог достојно послужио просвети народној, јер су у њему од 1814—1826. године оспособљени за учитељство 176 српских младића, који су понајвише као честити и ваљани учитељи дуго служили роду свом, а неки се међу њима и као свештеници, званичници, достојанственици и списатељи одликовали у отачбини нашој и у садашњој краљевини Србији.

Међу првим питомцима, који су још 1814. године у Сент-Андрији учитељску школу свршили, записани су као најотличнији: Атанацковић Живко, Јовановић Никола (негдашњи отлични парох у Срб. С. Петру, украшен златним крстом за заслуге), Исајловић Георгије, Илић Самујило, потоњи архимандрит хоповски Севастијан, Лонгиновић Сава (бивши по том око 1848. председник окружног суда у Србији), Лаза Зубан, потоњи државни саветник у Србији, Ђорђе Исајловић, Јефтимије Стојадиновић и Тимотеј Бранковић, потоњи парох сенћански.

Из другог кола свршених приправника Сент-Андрејских од 1815 отликовали су се у животу Јован Милошевић, заслужни учитељ новосадски и трудољубиви списатељ српски, и Живко Пекаровић, многозаслужни учитељ бајски, који је радио такођер и на књижевном пољу.

Међу питомцима, који су 1819. учитељску школу свршили, читамо имена славних негда учитеља сентомашких Константина Поповића и Павла Грегоровића и филолога и списатеља српског Адама Драгосављевића.

Од питомаца између 1820.—1826. године спомепућемо овде само неколике најзнатније у школи српској ревносне сад већ покојне трудбенике: Арона Илијћа, примерног учитеља мартоношког (свршио 1822.); Јована Фарановића (од 1822.) не давно преминулог учитеља у Модошу; Василија Бороцког, најпре учитеља и ђакона, а за тим јеромонаха беочинског (1823.), Теодора Оцића, проту будимског, Драгутина Грујића, проту мухачког, и Јована Бољарића (1825.) отличног учитеља и свештеника и трудољубивог писца српског. Најславнији је међу питомцима ове учитељске школе из овога времена (1822.)

Преузвишени господин Арсеније Стојковић, епископ будимски, којега је Господ удостојио, да у дубокој старости својој доживи седамдесетпетгодишњу славу педагогијума српског, и којему, као најстаријем јеромонаху православне српске цркве и најстаријем живом педагогу српском, желимо од срца, да га Господ на славу и дику учитељске школе и на понос целог народа српског поживи још на многа, премногa лета!

Није ми познато, да ли се још ко налази у животу од оних људи, који су по гласу званичног списа, што се чува у архиви заводској, у првом периоду опстанка овога завода, т. ј. од 1814.—1826. науке овде свршили, али за извесно знам за једног још живог ветерана учитељског, који је по гласу своје сведоџбе 1822. године други приправнички течај у Сомбору свршио и после службовања од шездесет и четир године у учитељском звању, не давно у стање мира постављен, а то је Вукашин Павловић, заслужни учитељ у суседној српској општини у селу Станишићу.

Несторовић врховни управитељ српских народних школа умре 28. јулија 1825. и после смрти његове за пуних 16 година место се ово није попунило стално. Смрт његова и смрт двојице професора овога завода Булића и Живковића, као и друге немиле прилике, учинише, да је педагогијум српски од године 1826. почео опадати и венути. Катихета Павао Атанацковић године 1829. ступи у монашки чин као Платон јеромонах Крушедола. Професор Димитрије Исајловић 1829. на позив Милоша Обреновића оде у Србију, где је око уређивања тамошњих школа и других просветних завода стекао себи великих заслуга, а новонаименовани професор мед. др. Стеван Прерадовић, после кратког службовања, пресели се у вечност 1830. године.

У ово најнезгодније време по српски педагогијум, сачувао је од коначне пропасти овај просветни завод други катихета његов Аврам Максимовић, заслужни парох сомборски, који је као једини професор са два привремена заменика Мојсијем Игњатовићем, учитељем реалне школе новосадске, и Гавром Максимовићем, учитељем сомборским, придржао у животу учитељску школу и наставу у њој, док нису наступили за њу бољи дани.

Ти бољи дани за српску учнтељску школу наступили су на измаку 1831. грађанске године, када је 28. новембра у присутности овдашњих одличних грађана за професора педагогије и методике, рачуна и отачаственe повеснице уведен Тривун Атанацковић, и када је 16. децембра исте године предавања из славенског језика и српске стилистике, из немачког језика и свеопштег земљописа започео други, новоименовани професор Василије Лазић, а последњега дана исте године у место већ одавна пред тим преминулог првог месног управитеља Василија Атанацковића, месну управу завода примио велики судац сл. и кр. града Сомбора Јован Михајловић.

Овом професорском збору придодат је годнне 1834. као први самостални професор мађарског језика Ника Михајловић, адвокат сомборски, који је после 53-годишњег службовања у јавним вишим званијама и највишим државним достојанствима предраго отаџбине наше, као најстарији велезаслужни професор учествовао у прослави на радост и славу завода.

Овај обновљени професорски збор, делајући савесно у српској учитељској школи за десетину година, довео је све у бољи ред и учинио, да су се младићи из Бачке, Барање, Баната, Срема и Славоније и из других крајева отачаства нашег опет почели прикупљатп у овај завод, да се у њему спремају за отправљање велеважног учитељског звања.

На свршетку 1840. године преласком професора Лазића у Србију на звање митрополитског тајника заузме упражњену катедру Јован Берић, млађи, родом из Сомбора.

Године 1841. прими врховну управу свију српских и романских народних и учитељсхих школа Евђеније Ђурковић.

Глас о сталном попунењу управе школске примљен је био у народу нашем с великом радошћу, јер се тим отворише изгледи, да ће се за времена Несторовићевог започета радња просветна продужити с бољом срећом и већим напретком у овом заводу и у српским народним школама.

Од године 1842. постављено је за правило, да се у ову учитељску школу примају само они младићи, који су IV. гимназијски разред свршили.

Године 1842. 9. јуна умре управитељ учитељске школе, Јован Михајловић, и на његово место ступи за месног упра-

вителља те школе 24. јула окружни управитељ народних школа и сенатор сомборски Ђорђе Петровић. На свршетку исте школске године дају оставке на професорском звању професори Тривун Атанацковић и Ника Михајловић, и предавање њихових предмета прими Јован Чокор, бивши до тог времена професор мађарског језика у гимназији новосадској. На скоро за тим, по смрти професора Берића, прими његову катедру Јован Грочански, који је само годину дана служио.

Кад се 13. јула 1845. у вечност пресели отлични свештеник, економ и многозаслужни вероучитељ заводски Аврам Максимовић, прими катедру ту парох сомборски Јован Теодоровић, а на место Грочанскога постане професором Јован Турјак, пре тога почасни подбележник сл. и кр. града Столног Београда.

Две године за тим трајале су немиле распре и трвења у учитељској школи, која су непријатни уплив имала на образовање младежи. На послетку управа заводска год. 1847. буде поверена привремено професору Јовану Чокору, за катихету постављен би Урош Стојшић, парох сомборски, а за другог професора дође Теодор Живковић, свршени богослов, садашњи епископ горњо-карловачки Теофан.

Због покрета од године 1848. прекинута су у мају исте године предавања и настава је тек после свршетка грађанског рата у новембру 1849. отпочета, и том приликом у место професора Теодора Живковића, — који је дао оставку, — прими предавање Лазар Бајић, учитељ цртања у школи сомборској.

Земаљска школска власт војводине српске године 1852. преда управу ове школе покојном проти сомборском, Василију Ковачићу, а пошто у октобру 1853. професор Јован Чокор даде оставку и ступи у монашки чин под именом Јулијана, уведен је садашњи управитељ овога завода Н. Ђ. Вукићевић за привременог професора 19. новембра исте године, који је уз остале њему додељене наставне предмете из рођене своје побуде почео први предавати у овом заводу српску граматику, која се дотле није учила.

Грозни грађански рат од године 1848 9. и неке немиле прилике у самом заводу пре и после тога много су шкодиле учитељској школи и довеле су биле њу скоро до пропасти, али се она од године 1854. трудом својих наставника почела мало

по мало опорављати и узвишеном свом задатку све боље и боље одговарати.

Година 1857. има бити златним писменима забележена у повесници српских народних школа, а на посе у летописима српске учитељске школе сомборске.

Те године у пролеће постао је ц. и кр. школским саветником и врховним надзорником српских народних школа у војводини Српској и тамишком Банату најуваженији педагог српски и отац нове школе српске многозаслужни др. Ђорђе Натошевић, који се млађаном снагом и нечувеном дотле у нас енергијом својски постарао, да занемарене српске народне школе у овој држави доведе у добар ред; да учитељство српско подигне и на просветни рад јуначки осоколи и да нов рационални метод, — за који се у нас није знало, — уведе у српске народне школе.

Да оствари ове дивне замисли, и да изведе своју племениту намеру, држао је он у лето године 1857. предавања о новом наставном методу и о рационалном држању школе на учитељским зборовима у Великој Кикинди, Темишвару, Вршцу, Новом Саду и особито у Сомбору у српској народној основној школи у присутности многих учитеља, свештеника, школских управитеља, старешина и професора учитељске школе.

Та силна и духовита предавања пробудила су из дуготрајног мртвила српско учитељство, преобразила су школу српску, и учинила нову епоху у просветном животу народа српског.

Од тога часа наступио је нов живот и у српској учитељској школи сомборској, преображена је према потреби и духу времена настава у њој и школа је ова добила нов, светли, препорођени облик.

После смрти Василија Ковачића, проте, 8. септембра 1857. буде предана привремена управа учитељске школе катихети Урошу Стојшићу, а на скоро за тим у почетку 1857/8. школске године поверено је предавање педагогије, дидактике и методике уз остале предмете млађем професору Н. Ђ. Вукићевићу, који је већ и прошле године на часовима српскога језика држао ванредна предавања о новом методу за наставу у писању и читању и држао после школе у приправничком заводу прве покушаје у тој настави са неколицином ученика првог разреда

сомборске српске школе, а пред питомцима учитељске школе и за њихову потребу.

Године 1858. почеше приправници редовно полазити основне разреде српских народних школа сомборских и у њима држати покушаје у обучавању мале деце под надзором и по упутствима свога професора методике.

Те исте године предана је по наредби ц. и кр. највише школске власти у Темишвару управа свију српских народних школа сомборских Н. Ђ. Вукићевићу, професору методике у учитељској школи, и тиме су ступиле српске народне школе сомборске као приправничке вежбаонице у најтешњу свезу са учитељском школом.

На свршетку 1858. школске године од 19. јунија до 1. августа 1858. држан је у Сомбору први практички шестнедељни учитељски течај, на коме је више од 150 учитеља присуствовало из разних крајева српских, а по највише из некадањег војводства српског.

Најстарији међу тим учитељима био је Сава Кнежевић, учитељ у Ђиру (у темишварској жупанији), који је био слушао норму још 1809. године код Григорија Обрадовића, директора окружног у Тамишвару.

Било је на том течају до 20. учитеља, који су пре 1830. свршили учитељску школу, а остали су сви били из онога кола, које је од 1830—1858. свршило учитељску школу.

На овом шестнедељном течају сви су учитељи најуредније слушали предавања о новом методу и о држању школе, која је по писменим упутствима главног школског референта држао професор методике у великој дворани поглаварствене општинске куће сл. и кр. града Сомбора, на оном месту, где су се у почетку прошлог столећа дизали бели двори кнез-Јанка грофа Бранковића, обркапетана сомборске милиције и заповедника шанца сомборског, који беше синовац последњем деспоту српском Ђурђу Бранковићу.

Предавања су држана сваки дан од 7—10 часова пре и од $4^1/_2$—$7^1/_2$ после подне, а пре свакога разлегала се са висина градске велике дворане сложно одпојана црквена која химна н. пр. „Преславная“, „Царю Небесный“ или „Трикратнимъ вопрошеніемъ“ и т. д. Свако јутро пре предавања при-

суствоваху сви учитељи у св. Ђурђевској цркви на јутрењу и св. литургији, а свако после подне пре предавања пили су они на вечерње.

И благослов божији очевидно је почивао на труду честитих учитеља, јер одмах у годинама за тим могао се опазити напредак у свима струкама наставе, као и у целом држању школе и у васпитању и образовању младежи српске. Следеће две године попављани су четирнедељни учитељски течајеви у заводу, на којима су присуствовали они учитељи, који то прве године, ма из ког узрока, нису могли учинити.

У течају 1861. и 1862. г. по настојавању намесничког саветника дра Тодора Мандића и по ревносном заузимању велезаслужног школског саветника дра Ђорђа Натошевића установи племенити велико-кикиндски дистрикт српски закладу од 12,000 фор. на поболшање професорске плате у заводу. На ту исту цел, а под условом, да завод овај и на даље у Сомбору остане, определи православна српска црквена општина сомборска годишњи прилог од 315 фор. Око тог времена завешта покојни Кузман Рацковић, адвокат у Великој Кикинди, овом заводу 1.000 форината; политична општина велико-кикиндска обвеже се овој школи прилагати сваке године 50 фор., а падејска по 16 фор. 40 нов.

Године 1862. октобра 22. преустројена је учитељска школа према захтевима суврсмене педагогије и приликама оног времена. Управа је завода поверена била окружном проти сомборском Ђорђу Бранковићу, садашњем епископу темишварском. За духовне предмете и наставу у српском и славенском језику именован је професором покојни Димитрије Поповић, парох сомборски, један од најизврснијих зналаца језика српског и црквеног појања нашег.

Учитељска школа сомборска у ово злáтно своје доба стекла је већ била себи поверење и заслужено уважење код свију правих родољуба, и из свију крајева Српства, па чак и из Србије, Босне, Црне Горе, Старе Србије и из Албаније долазили су младићи у Сомбор, да се у тој школи спремају за учитељско звање.

Честита општина сомборска, желећи да овај завод у средини њеној за свагда остане, на старом темељу учитељске школе подигла је садашње здање, у које се учитељска школа наша 6.

октобра 1863. уселила, и које је здање ондашњим потребама завода потпуно одговарало.

Некадашњи први професор педагогије и многогодишњи катихета завода епископ бачки *Платон Атанацковић*, уверивши се о напретку овог завода, основао је закладу „Платонеум“ за препитавање сиромашних приправника са завештањем, које сада већ преко 20.000 форината главнице износи, и из које сада 16 сиромашних а добрих питомаца овога завода уживају месечне стипендије.

На дан св. Саве просветитеља српског године 1867. прослављена је скромном свечаношћу црквеном и школском педесетогодишњица учитељске ове школе, управо педесетогодишњица пресељења њеног у Сомбор, којом је приликом Н. ђ. Вукићевић професор педагошких наука, у подужој беседи разложио потанко црте из прошлости ове школе.

Исте 1867. г. 1. фебруара епископ Платон Атанацковић знаменито је умножио Платонеумску закладу са потраживањима својима, која је имао примати из протопресвитерата сомборског, новосадског и сегединског од општина и свештенства у име конвенције и сидоксије, и која је потраживања на скоро за тим ревносни прота сомборски Ђорђе Бранковић, од места до места путујући, скупио и обезбедио, те тако главницу Платонеумске закладе на садашње стање узвисио.

На жалост није се дало оснивателју Платонеума да доживи раширење и процветање своје задужбине. Он је на Цвети 1867. земаљски живот са вечним променио, оставивши после себе „Платонеум“, тај живи споменик доброчинства свог у сомборској учитељској школи и у Српству.

Нека је слава и вечна усиомена неумрлом оснивателју Платонеума владици Платону!!

Дај Боже, да се на овог славног мецената угледају и други имућни синови народа српског, те да оснивају потпоре за приправнике и приправнице, што се у овом заводу спремају за звање најтеже и најплеменитије, за звање учитеља и учитељица млађаног нараштаја српског!!

У почетку школске 1867. године заведена је трећа катедра за помоћног наставника рачуна, геометрије, мађарског и немачког језика, физике и економије, на коју је пристављен

био Александар Костић, дипломисани мерник и професор реалке сомборске, који је неколико година у овом заводу ревносно послужио

Међу ученицима 1868-9. год. особито се отликовао Вук (Војислав) Бакић из Перне у Хрватској, који је у овај завод као свршени и испитани ученик горњокарловачке више реалке ступио и по том као народни питомац на свеучилишту у Липисци педагошке науке и филозофију слушао и отуда се као доктор филозофије вратио, те сада ревносно дела као професор педагогије у првој учитељској школи краљевине Србије.

Српски народни сабор од године 1871. узео је у смислу земаљског закона у своје руке вероисповедне српске народне школе, и ову учитељску школу ставио је под непосредну власт српског народног црквено-школског савета у Карловцима.

У смислу закључка саборског и превишње уредбе за српске народне школе од године 1872. течај је у овој учитељској школи на три године распрострањен и она је добила најновије своје устројство, према захтевима сувремене педагогије и просветним потребама и одношајима данашњега напредног времена.

Том приликом заведене су у овој учитељској школи четири редовне професорске катедре и нужна помоћничка учитељска места, као и место учитељице ручнога рада и кућарства. Ради пристојног издржавања ове школе одређена је нужна свота из српског народног клирикалног фонда и установљене су стипендије из истог фонда за добре ученике ове школе, а набављена је прекрасна физикална збирка, на коју је издано из народних фондова 1.200 форината.

За преустројство ове учитељске школе и за садашње устројство српских вероисповедних школа у земљама круне угарске захвалити се има свесним и родољубивим преставницима народа српског на сабору од 1871. године, а у првој линији опет дру Ђорђу Натошевићу, српско-народном главном школском референту, том осведоченом и највећем пријатељу просвете народне и неуморном раденику на пољу књижевности школске, педагошке и народне — и Стевану В. Поповићу, садашњем српском народном епархијском школском референту, који је, младачком снагом на поменутом сабору де-

лајући, много допринео садашњем устројству српскога школства и који нам је основао дечију књижевност српску. Нека је с тога хвала и признање овим врсним људима!

Како су још 1867. године и Српкиње почеле приватно учити науке у овој учитељској школи, и како се на њиховом првом испиту осведочило, да ће оне моћи у наукама напредовати, то је и српски народни сабор од године 1871. одобрио и дозволио, да и женске могу науке у овој учитељској школи слушати и уз то и поуку у кућарству и у ручном раду женском ту добијати, па и у хармонијском појању и свирци на гласовиру вежбати се. Од тога времена уз мушке учитељске приправнике и женске се у овом заводу јавно и са добрим успехом уче, и оспособљавају за учитељице српске у свима крајевима, где се српска реч говори.

По образцу ове учитељске школе заведене су за тим учитељске школе српске најпре у Пакрацу, за тим у Карловцу, од којих последња и данас српству у оним крајевима чини велике услуге, спремајући ваљане учитеље и учитељице за наше народне школе у Тројединој Краљевини, у Босни и Херцеговини. Такође су основане веома корисне српске више девојачке школе у Новом Саду, Панчеву и у Сомбору, у којима се младе Српкиње васпитавају и обучавају у духу православне вере и миле народности наше.

И премда су немиле околности — које су без српске кривице наскоро за тим настале — скоро све наше школе у пређашњој Војеној Крајини, у Срему, Славонији и у Хрватској, на жалост, у комуналне школе преобратиле и испод управе наших аутономних црквено-школских власти одузеле; и премда се чини, као да је на много места међу Србима самим, па и међу неким учитељима љубав к вероисповедним православним српским народним школама охладнила: ипак држим, да су ове неприлике само привремене, и да ће здрава и чиста свест српска одржати победу над свима тим препрекама, те да ће се опет повратити у све слојеве народа нашег, а особито међу учитеље наше народне, љубав к вероисповедној српској народној школи, том најважнијем фактору за васпитање и образовање народа нашег у духу православне вере и миле наше народности српске.

У том духу и на таквом освећеном темељу делали су блажене успомене оснивателји и организатори српских народних школа прошлога и овог столећа. У том је духу преустројио српску народну школу пре тридесет година неуморни организатор школства српског и најбољи пријатељ народне школе наше др. *Ђорђе Натошевић*. У том духу је од постанка свога свагда делала и дела и данас прва српска учитељска школа, у којој се до сада изобразило 1038 учитеља и 204 учитељица српских. У том само духу жели сваки свестан Србин да дела и напредује вероисповедна школа српска! У том сам духу и правцу од почетка службовања свога у овој школи, од ране младости своје, по могућству слабих сила својих до данас свагда савесно делао, и сада већ у старости својој приликом ове свечаности седамдесетпетгодишње прославе српске учитељске школе наше и приликом тридесетпетгодишњице обновљења српских народних школа, подижем слабачки глас свој и препоручујем млађему нараштају српском једини савет: „У духу свете православне вере и према начелима хришћанске и човекољубне педагогије одржимо и унапређујмо српску народну школу и распростиримо праву просвету народну, која је извор благостању и напредовању народа нашег!“

Нека у том духу напредује и од сада српска народна школа! Нека у том духу дела и у напредак ова у милом отачаству нашем и у народу нашем најстарија учитељска школа са још бољим и срећнијим успехом, ширећи вековима праву хришћанску просвету по свима пределима, у којима народ српски живи!

Никола Ђ. Вукићевић.

Ч И Т У Љ А.

† НИКАНОР ГРУЈИЋ.

8. (20.) априла о. г. преминуо је у Пакрацу у 77. години живота свога *Никанор Грујић*, православни владика пакрачки, знаменити књижевник и велики говорник, „шљеме наше дично“.

Смрћу његовом угасио се један од најсветлијих духова народа српскога.

У њему изгубисмо дичног поглавара цркве наше, прослављеног народног песника и књижевника, великодушног оца своме свештенству, узоритог родољуба, ванредног говорника, моћног заштитника свему, што је лепо и узвишено, човека у потпуном, у најплеменитијем смислу те речи.

Никанор Грујић родио се у селу *Лишови*, у барањској жупанији, 1. (13.) децембра 1810. од оца свештеника *Прокопија* и матере *Агрипине*. На крштењу добио је име *Милутин*. Памтио је и у дубокој старости својој све, што се око њега збивало у раној му младости, кад му је било две до три године. Основну школу свршио је у месту свога рођења, а први му је учитељ био Сава Јанковић. Упамтио је, да је први пут писао на прописи године 1818. Свршивши год. 1822. основну школу српску, полазио је немачку школу у истом месту. Ту је научио немачки читати и писати; али говорити није могао да научи, јер су тада сва немачка деца знала српски. За то га одведе отац у најближе немачко село Марок, где је ишао у школу и и за шест месеца прилично научио немачки.

Из Марока одведу га у калвинско село Харшањ, које лежи на подножју високог брда Харшања. За десет месеца научио је читати, писати и говорити мађарски. По том се вратио кући,

где је провео две године, понављајући до сад учене предмете и користећи се поукама оца свога, који, истина, није био учио великих школа, но само неко време „норму“, коју је предавао директор Аврам Мразовић барањским учитељима у Кишфалуби, али је читао много, а што је читао, тако је запамтио, да је знао казати на ком месту и на којој страни шта стоји. Милутин је слушао од оца свога приче о истинским догађајима, које је доживео и никада није чуо из уста свога оца, да је когод бољи од Србина. Ако му је отац приповедао о латинским школама: Србин је био у њима најбољи ђак; где су се хрвали Срби и Мађари: Србин је оборио Мађара; где су подизали Срби, Мађари и Немци какав тежак камен: Србин га је подигао, а други нису могли.

Слушајући од оца свога конкретне догађаје, Милутин се радовао сам у себи, што је и он Србин, само му је свакад било жао, што он није онакав, као што је био у којој приповеци онај, за кога је обично додао отац његов на крају сваке приповетке са свим озбиљно: „Али то је био рацика!“

Кад је једном дошао у кућу оца његова мохачки парох Јован Живковић, отпоје пред њим Милутин неколико ирмоса. Чувши Живковић како он лепо уме да поји, запита оца његова, шта је наумио са својим сином. Кад му овај одговори, да ће га дати на занат, Живковић га стане одвраћати и наговори га, да пошље Милутина у Мохач, где му је био старији брат Драгутин српски учитељ, да тамо иде у гимназију. То је било год. 1826.

Свршивши с одличним успехом и као први еминент три гимназијска разреда, ишао је у Мохачу у четврти разред само до ускрса 1830. О ускрсу добије врућицу и није могао да доврши другога семестра, него је одлежао у кревету целу годину и тек године 1831. после ускрса отиде у Печу и ту довршти четврти разред.

Године 1833. свршио је Грујић поезију, коју му је предавао цистерцита Сарторис.

Свршивши поезију, написао је „Vale“, латинску оду, коју су дали штампати његови другови школски, а он ју је декламовао кад се прочитала квалификација, и добио је за њу преко 100 фор. сребра. Те јесени путовао је Грујић по Бачкој и по горњим пределима до Будима.

Године 1834. свршио је Грујић у Печују прву годину филозофије.

У ђачком животу његовом најзнатнија је та година 1834., јер је тада осветлао образ себи, учитељима својима, а највише народу своме, кога је жарко љубио до последњега часа мученичкога живота свога.

Те године слављена је у Печују лепа светковина. Печујски грађани желећи показати благодарност своју бискупу Игњатију барону Сепешију, који је са 200.000 основао лицеј за философски и правни факултет, свечаним начином, одреде, да се за 19. април речене године спреме три награде, које ће се дати опим лицејским ученицима, који најбоље искажу захвалност печујских грађана бискупу. Награда прва била је златан сат, друга сребрн сат, а трећа награда књиге Плинија млађег с преводом Адама Шефера. Између шеснаест говорника, Грујић је говорио најбоље, и одушевљење слушалаца било је тако велико, да су у глас повикали: „Прва награда нека се да Грујићу, а са осталима чините шта хоћете.“ Тако се и збило. Грујић добије прву награду. А мимо то дао му је сенатор варошки, Шпис, дванаест дуката, дванаест дивотно повезаних књига „Аурора“, дванаест књига хартије и дванаест пера. Због сјајног успеха, који је показао на овој панегиричкој концертацији, веома га је заволео бискуп Сепеши. Кад му је Грујић год. 1835. написао сотерион у латинским дистицима и предао га штампана сам собом, Сепеши му захвали љубазно и још му рече: „Да нисте оне вере, које сте, и од које вас ја не одвраћам, ја бих знао, шта бих с вама учинио.“ А сутра дан асигновао му је 100 фор. у име штампарских трошкова.

После свршених годишњих испита дође епископ бачки *Стеван Станковић* у походе бискупу Сепешију и Грујић му се том приликом поклони у резиденцији сепешијевој. Станковић прими Грујића врло лепо, похвали му успех у наукама и позове га да дође у богословију у Карловце, кад сврши све науке.

Год. 1836. свршио је Грујић прву годину права, а по том пропутовао Славонију са својим пријатељем Јосифом Остојићем и дошао у Пакрац епископу Храниславу, а одатле отиду у манастир Ораховицу, где је саставио песму, у којој се спомињу

брегови, извор воде Искрице и кула, која се одзива на сваку реч и на сваки глас. Уједно је Грујић обишао сва околна места.

За то неколико недеља, које је провео у Славонији, саставио је Грујић преко тридесет веселих љубавних песама, од којих су многе ушле и у песмарице српске и хрватске.

Кад се вратио у Печу, новине донесу глас, да је умрьо митрополит Стратимировић. Тај глас ожалостио је све српске ђаке у Печују, и Грујић састави песму на смрт стратимировићеву, коју су певали српски ђаци кад год су се где састали.

Права слушао је Грујић 1837. У очи пролећа дође глас, да је умрьо горњо-карловачки владика *Лукијан Мушицки*, који је био за српске ђаке идејал правог родољуба, у који су се угледали и чије је име било познато не само у ученом свету, него и у свом народу српском.

У тој жалости начинио је Грујић акростикон, у ком је било почетним, средњим и крајним већим словима изражено: „Мушицког имена Срб воздвиже памјатник признања синовног“.

Пред ускрс пошље пријатељ му Остојић једну грујићеву оду у павловићев „Народни Лист“, коју је певао томе листу. Ода изиђе у листу лицем на ускрс, као први покушај му у српском песништву. После тога пошаље и акростикон, који је саставио у спомен Мушицком, који изађе у истом листу месеца јула. Те године почне писати у Печују у „Народни Лист“, и писао је у њему до год је излазио. Кад је свршио другу годину права, отиде кући, да се спрема за богословију.

На јесен одведе га брат његов Драгутин, парох каћфалски, у богословију. Исте године, пред арханђелов дан, састане се конгрес у Карловцима, на коме је изабран *Станковић* за митрополита. Тада напише и преда Грујић Станковићу две оде: у једној је оневао избор његов, а у другој је прославио његову инсталацију. Године 1840. сврши богословију и на испиту годишњем опрости се с професорима и с ђацима славенским говором и захвали митрополиту Станковићу на милости, коју је показивао према њима.

Тај говор штампан је у „Летопису“ за годину 1840.

Још исте године отиде, по наговору станковићевом, у манастир Кувеждин, где га покалуђери дворски игуман Константин на Петров-дан године 1841. и ту добије име *Никанор,* за спомен печујском владици Никанору (Мелентијевићу).

На велику жалост грујићеву умре митрополит Станковић онај дан, који је био одређен, да ће га рукоположити за ђакона приликом освећења цркве у Јамини.

У Кувеждину провео је Грујић које као искушеник, које као монах две године.

Кад се године 1842. инсталисао у Карловцима *Јосиф Рајачић* за патријарха српскога, отиде Грујић к њему, те му се представи и он га љубазно прими, а на светог Николу га зађакони и постави га професором богословије.

На светог Јована 1843. произведе га Рајачић за протођакона. После ускрса речене године поведе Рајачић собом Грујића у Пожун на сабор. Из Пожуна отиде с митрополитом у Беч, где је положен темељ поверењу Рајачићеву к њему. У Бечу произведе Рајачић Грујића у грчкој цркви 18. маја за архиђакона, а *Каћанског* рукоположи за пресвитера.

Кад је изашла краљевска резолуција, којом се протежу закони о преласку из римске цркве и о смешаним браковима и на српско-православну цркву, било је на Благовести 1846. свечано благодарење за цара Фердинанда. Том приликом саставио је Грујић еклогу, коју су врло добро представљали гимназисте и богослови.

Пошто је умрьо игуман кувеждински, предана му је управа манастира Кувеждина 1. јануара 1848. У том букне буна у Француској и Угарској. За 15. мај распише се скупштина. Али депутације са свију страна навале, да се сазове скупштина за 1. мај, да би се народ могао договорити, шта ће радити на конгресу. Митрополит пристане на то, и сазове скупштину 1. маја 1848. На тој скупштини би извикан *Јосиф Рајачић* за патријарха, а пуковник *Стеван Шупљикац* за војводу српског.

Скупштина одреди границе свој војводини и изабере одбор, који ће у место скупштине управљати народом.

На тој скупштини изговори Никанор Грујић, после протосинђела Каћанског, неколико речи, које су примљене с великим одушевљењем.

После говора Кањанскова извикан је био Рајачић за патријарха, а после говора Грујићева Шупљикац за војводу српског.

Одбор народне скупштине изабере Грујића 3. маја у депутацију да иде на конгрес словенски у Праг. У депутацији били су још Ђорђе Стојаковић, др. Јован Суботић и Павле Стаматовић, а њима се придружи и Славко Петровић-Златојевић.

Септембра 25. 1848. поздравио је Грујић беседом изабраног војводу генерала Шупљикца, кад је дошао из Италије, а 26. септембра исте године произвео је Рајачић Грујића у саборној цркви карловачкој за архимандрита. После тога на три дана пресели се Грујић у манастир Кувеждин.

Кад се године 1850. патријарх Рајачић вратио из Беча, где је учествовао у расправама о војводини српској, прославио је Грујић панегириком спомен 1. маја 1848.

Др. Данило Медаковић штампао је године 1850. тај панегирик и еклогу представљену на Благовести 1846.

Године 1859. био је Грујић мандатар горњо-карловачке епархије. Од године 1855. био је архимандрит манастира Крушедола. Године 1861. посвети га патријарх Рајачић за владику. Те године штампао је Грујић и посветио патријарху Рајачићу своје најзнаменитије дело: „Свети Сава“.

После смрти *С. Крагујевића* прими Грујић администрацију епархије пакрачке дијецезе, и 4. јуна исте године дође у Пакрац, где га народ с великим одушевљењем дочека.

Године 1872. наименован је за администратора српског патријархата. Понесавши са собом из Карловаца 1874. доста немилих успомена, вратио се као тајни саветник његовог ц. и кр. апост. величанства, награђен великим крстом Франц-Јосифова реда, у Пакрац, где се одвојио, тако рећи, од свега света, а особито се повукао са поља политичкога и посветио последње дане живота свога племенитом раду књижевном и бризи за напредак своје цркве и свештенства своје дијецезе. Највеће дело љубави његове спрећу лојалнога му свештенства јесте фонд од 6000 фор., који је основао за удовице свештеничке и нејач њихову у дијецези пакрачкој.

Књижевну радњу љубио је све до смрти своје, и није оставио пера, до год га болест не обори на одар самртни,

*

на жалост књиге српске и на голему тугу свега народа српског.

Од старијих му послова књижевних најзнатнији су: „*Свет-ковање Благовести*“, „*Еклога*“, и „*Свети Сава*“. У млађим го-нама највише је писао у Павловићевом „*Српском Народном Листу*“ и Медаковићевој „*Седмици*“.

Његове песме пуне су нежности и сласти, које речи његове прелевају у срце читаоца, те их никад не заборавља. Алегорија његова „*Српкиња код навијања*“ остаће још дуго без равне јој друге, што се тиче технике и родољубива ду-ха, који се излива у тој песми у свакој врсти њеној. Она је у песништву српском оно, што је Шилерово „Звоно“ у књи-жевности немачкој. Грујићеве су „Алегорије“ историја опога времена, у коме су постале; тога ради може их потпуно ра-зумети само онај, који се уме мислима да пренесе у време, у коме су поникле.

Кад су Њихова Величанства 14. априла 1879. славила 25 годишњицу брачног живота свога, саставио је за ту прилику владика Грујић дивну песму. Ту су песму примила Њихова Величанства најмилостивије и захвалили му се на њој 9. маја те исте године.

Приликом венчања краљевића Рудолфа са Стефанијом, кћерју белгијскога краља, патријарх са епископатом поднео је у име свештенства и народа адресу. Ни тада није могао владика Грујић, ради своје болести, отићи у Беч, него је по-слао сватовску песму краљевским младенцима, која је штам-пана у „Народним Новинама“.

Године 1884., 16. септембра, осветио је владика Грујић архијерејским свештањем нову загребачку цркву и том прили-ком изговорио је беседу, која је била дивно сведочанство го-ворничка му дара и јачине његова памћења.

Од како се вратио у Пакрац са администраторства, на-ставио је Грујић с великом љубављу прекинути књижевни рад, пишући и преводећи корисна дела за омладину нашу, чиме је овековечио име своје и обогатио књижевност српску.

Осим већ поменутих књижевних дела његових, ваља нам навести још ова: „Приметбе Никанора Грујића, архимандри-та кувеждинскога на превод новога завета, који је господин

Вук Стеф. Караџић писао, и у Бечу у штампарији јерменскога манастира печатао 1847., Земун 1852“. Знамените су и две брошуре му: „Народна српска скупштина 1. и 3. маја 1848. у Карловци држана.“ „Прећашња политика дворска и садашња политика мађарске владе од једнога православнога родољуба. Београд. У књигопечатњи књажества српског 1848“. Други део штампан је године 1849.

Најновија дела његова знатне су вредности у нашој књижевности. „Приповетке мојој кћери“ (Contes à ma fille par J. N. Bouilly) — издање и штампа А. Пајевића у Н. Саду — које је владика Грујић превео и којима је предговор написао, тако су повољно оцењење као ретко која књига наша (у „Српској Зори“, „Јавору“, „Књижевној Смотри“, „Српкињи“ и „Хрватској Вили“). Исто тако су похваљени и „Савети мојој кћери“ (Conseils à ma fille, par J. N. Bouilly) штампани у две књиге 1883. (Штампа и издање А. Пајевића у Новом Саду). Године 1883. превео је владика Грујић с француског прекрасну приповетку за одрасле девојке: „Мала Брђанка или поларна звезда“, а изашла је у штампарији Поповића и Косанића у Панчеву.

Што се тиче познавања најфинијих особина језика нашега, Грујићу је, осим Вука и Даничића, мало који књижевник раван. У свима списима његовим језик му се одликује чистоћом и елеганцијом и може служити за углед сваком књижевнику. Из његових дела узимали су примере у своје синтаксе Даничић и Новаковић, па је и професор карловачке гимназије Јован Живановић више приповедака из поменутих књига унео у читанке за долњу гимназију.

Пуна су духовне хране и занимљивости његова дела: „Из живота светих угодника божијих“. (Издање и штампа А. Пајевића, Нови Сад 1885.) I. и II. Исте године изашла је његова књига „Зборник приповедака за одраслије девојке“, у којој је прва приповетка „Човекомрзац достојан поштовања“ од Арнода, а остале од Bouilly-a. (Издање и штампа Косанића и Поповића, Панчево 1885.) У „Српском Забавнику“, што је излазио у Загребу, штампане су две Грујићеве алегорије: „На Тавору“ и „На Врачару“ с потписом „Срб-Милутин“, под којим је именом познат у песништву. А и у „Јавору“ је штампано неколико његових песама. Те исте године изашао је у „Стражилову“ с фран-

цуског преведен чланак његов, који је и на посе штампан под насловом: „Изгубљена земља, излет у Спреску шумадију (Spree Wald)“. Прошле године изашла је (накладом браће Поповића) приповетка „Два пријатеља“ коју је написао А. Р. Ле Саж (превод с француског). И последње дане живота свога, болешћу сломљен, посветио је књижевном раду: написао је своје мемоаре, који ће, кад се обелодане, изазвати дивљење. У рукопису је оставио свршетак знаменитог свог спева „Свети Сава“ и више радова поучног садржаја.

За књижевне заслуге изабрала је „Матица Српска“ Грујића за свога почасног члана; укинута „Матица Словачка“ у Турчанском св. Мартину именовала га је својим чланом пре двадесет и више година; 1. августа 1848. постао је Грујић чланом „Друштва Српске Словесности“, а године 1883. изабрало га је „Српско учено друштво у Београду“ за свога дописног члана.

На опелу му „чинодјејствовао“ је владика Теофан Живковић са 55. свештеника. Кад је владика запојао најпре „Со свјатими упокој“, а после „Вјечнаја памјат“, оросиле се у сваког очи сузама.

На завршетку опела говорио је владика Теофан у спомен владици Никанору и у говору свом узносио је врлине му као ђака, свештеника, професора, владике, администратора митрополије, онда као говорника, књижевника и песника, који је 19. дела написао, и на послетку као родољуба и човека.

Веома је згодно уплео владика Живковић у свој говор песмицу, коју је покојни владика Грујић већ у очи смрти своје, мучећи неисказане муке, написао духу покојне мајке своје, молећи је, да га опет прими у крило, које га је маленог однихало.

Љубав и оданост сина према мајци казује митропосни певац у тој песмици својој толиким пијететом, толиком нежношћу, да је овде доносимо:

„Мука ми је, јао мајко моја!
Да ми је сад лака рука твоја,
Да ме спусти на зелену траву,
А из траве подигне ми главу
И на твоје наслони је крило,
Чини ми се, лакше би ми било!
Мука, мука!... Јао, мајко моја!

Да ми је сад једна речца твоја,
Да упита: Како ти је, сине?
Па сва ова мука да ме мине!...
Мајка лежи у земљи под травом,
Не маше ми ни руком ни главом,
Земља нема ни уста, ни речи,
Ал' из траве дух материн јечи:
„Ако хоћеш, да те мука мине,
А ти ходи к мени, јадни сине!“

Кад је владика Живковић ту песмицу на опелу читао, јецали су, плакали су сви, који су били на опелу.

Никанор Г'рујић био је човек-песник узвишена духа, сјајнога ума, великога срца, достојан, да му се име славом проноси док је српскога света и века!

МАТИЦА СРПСКА.

Изводи из записника књижевног одбора и одељења 1886. и 1887. године.

Састанак књижевног одбора 27. августа (8. септембра) 1886.

124. Потпредседник Светозар Савковић јавља, да је прочитао на оцену му дано дело, коме је наслов: „Свадба на селу, из горњокрајишког живота“, од Б. Б.

У тој својој оцени наводи ово: „Потписани је поверено му дело проучио и слободан је овде о њему пресуду своју изрећи.

Писац „Свадбе на селу“ — то се види из целог списа му — јесте човек, који трезвено мисли, који озбиљно посматра наш народ на селу, те познаје његове добре и рђаве стране, његове врлине и мане.

Начела, која га при томе руководе, јесу начела здравога разума, која мора одобрити сваки, који зна, шта народ један ваља да ради, ако хоће да дође до материјалног и моралног благостања.

Ко је оваким начелима задахнут — а уза то би располагао потребном вештином писања — тај би заиста могао користити роду своме, износећи — помоћу писма и књиге — на видик цео живот народа и величајући при томе светле, а осуђујући тавне стране му.

Писац „Свадбе на селу“ доиста је лепо схватио погдекоју особину крајишког народа на селу. У његовом спису има података за народопис Срба у Горњој Крајини. Само што је изнео и таких ствари, које су давно већ нашем свету познате из Вукових и других збирака наших народних умотворина.

Но писцу „Свадбе на селу“ није била главна намера, да на видик износи народописне црте о Србима у Горњој Крајини, он није хтео да делу своме даде облик народописне расправе, но му је дао облик приповетке, у којој се — на једном истинитом догађају — труди да докаже, да свадба, или правије рећи раскошност при свадби, наш народ у Горњој Крајини упропашћује.

Но тиме, што је делу своме у место народописне расправе дао облик приповетке, учинио је погрешку, са које се цело дело као сасвим промашено сматрати мора.

Нећемо овим да речемо, да се у приповетци не могу доносити ствари, које у народопис засецају, нећемо да речемо, да би писац „Свадбе

на селу“, да је своме делу дао облик народописне расправе, много више — него ли овако — успеха постигао — он у опште као да не располаже рутином књижевничком — али да нема вештине у писању приповетке, о томе се може уверити сваки, који проучи „Свадбу на селу“.

Васцело приповедање у овој приповетци је сувише трезвено, прозајично и сухопарно. Нема ту ни бар мало заплета, који би учинио, да се радозналост читаоца у запетости одржи. Мотивација догађаја је такође недовољна. Прекомерни трошкови око једне свадбе треба да буду узроком пропасти целе једне крајишничке задруге. Ми признајемо, да је свадба, какву је Петар Живић, старешина исте задруге у селу Понерићу, држао, женећи свог јединца, много, врло много коштала, али ипак, ипак је невероватно, да је она у понор пропасти могла бацити задругу, којој су чланови узори вредноће и штедљивости, којој ни старешина — осим при женидби свога сина — иначе ни каква неразумна дела учинио није. Невероватност ову као да и сам писац увиђа, јер наводи још и друге узроке пропасти задруге Живићеве, превиђајући, да су ово случајни догађаји — Dii ex machina — који ни како не стоје у узрочној, у неопходној свези са свадбом. Или зар задруга Петра Живића, ма да је најразумније, најскромније женила старешинина јединца Мила, није ипак могла имати душмана, који ће о њеној пропасти радити? Зар није и иначе могло бити завидљивих, пизмених људи, који ће је крађом и паљевином — као што је заиста и било! — пропасти њеној одводити? Зар природне непогоде — н. пр. град, туча — нису такође посве случајни догађаји, који ни у каквој свези не стоје са свадбом Живићевом?

Језик у „Свадби на селу“ је пун провинцијализама, тако, да су многе речи и изрази неразумљиви за онога, који се није бавио међу Србима у Горњој Крајини.

Завршујући ову своју оцену, потписани поверено му дело не може ни како славној „Матици Српској“ за награду препоручити.“

Према тој оцени не прима се речено дело.

125. Члан Аркадије Варађанин јавља, да је прочитао по ново спис М. Симеона Кончара под насловом: „Јован Хајнрих Песталоци“, који је писац, по свом казивању, прерадио.

У тој својој оцени наводи ово: „Ја видим само измене неке у поретку појединих одломака тога списа, а у ствари самој не видим никакве промене. Језик је исти, ако још није погоршан, а и ствар није ничим боље расветљена, јер је скученија; у првом спису било је 119 написаних страна, а у овом је, као што се вели „прерађеном“, 110 страна исписано, те је тако понешто морало изостати, или је писац збијеније писао овај „прерађен“ спис, ал' у самој ствари не видим никакве промене између овог „прерађеног“ и оног пређашњег списа. Чак видим у овом „прерађеном“ спису, да ни оне, у пређашњој мојој оцени, наведене примедбе нису ничим измењене, тек што је у место речи „пошто“ у „прерађеном“ метнута реч „јер“, у место речи „неослабљено“ речено је сад „живо удиоништвовање“ и т. д. Ако се дакле у тим појединим речма сматра, да је

ствар прерађена, онда је друго; ал' ја у прерађеном спису тражим измену саме ствари, оне унутарње његове вредности, а то видим, да је и по садржини и по начину казивања остала она иста безвредна, бескорисна и нејасна ствар, која је била и у првом оваком спису, те по томе не могу ни сад препоручити, да се овај спис награди или за штампу прими."

На основу те оцене не прима се споменути спис.

126. Члан др. Милан Јовановић-Батут јавља, да је прочитао на оцену му дату приповетку из црногорског живота под насловом: „Осветила сам се", од В. М. О.

У тој својој оцени казује ово: „Приповетка „Осветила сам се" почетнички је и слаб посао. По склопу не може се урачунати ни у уметничку ни у народну приповетку, него се нагиње час на једно час на друго. Од уметничке појевиће недостаје јој техника, правилност и самосвесна тенденција, а од народне: ватра, живахност и лепота у извађању својих објеката, и она висока драж, што је у кратком, непосредном цртању, а честим и брзим променама у догађајима. Хладним, сентименталним и развученим сликама, честим и дугим рефлексијама води нас писац кроз прве дане једног сирочета до тренутка, кад ће се крвницима свога оца осветити. Лепота јој је оружје, мржња јој је путевођа, ал' би ипак све то омахнуло, да није случаја. Па и тај случај је тако стар и тако често у литератури употребљен, да не би имао никакве драже, све да је и најлепше изведен.

И по специјалној врсти својој не одговара ова приповетка захтевима. Може бити да је из црногорског живота, али се у њој врло непотпуно огледа тај у неким приликама доиста несравњен и интересантан живот. Гдегде је шта више и тако фалзификован, да га зналац не може познати. И прилике и људи као да нису никли на оним крпевима у слободи и јунаштву. Саме кукавице, а причају као бабе о невољи и јунаштву.

И језик и фигуре нису с оних крајева, него неки учмали калеми. Као да их је писао који књижевник из друге десетине овога века, те навалице избегавао оно, чему се ми сад дивимо: чистом народном језику и народној фигури. Тек гдегде страшљиво провири чист начин причања онога краја, те нас за мало занесе.

С тога ја ову приповетку не могу препоручити за награду."

На основу те оцене не прима се споменута приповетка.

Састанак књижевног одбора 22. новембра (4. децембра) 1886.

172. Члан Милан Андрић подноси своје мишљење на „Шест народних приповедака", од М. Симеона Кончара.

У том свом мишљењу наводи ово: „Враћајући те приповетке, част ми је изјавити, да их не могу препоручити за „Летопис".

Вредност умотвора се у опште мери по садржини, језгри, и по спољашности, одећи њиховој, у којој су приказане. Садржина показује нам стваралачки дух, а спољашност ону вештину, са којом је ауктор

производ своје душе заодео. Песничка замисао ваља да је и одевена у песничко рухо, јер само тако може умотвор имати потпуне вредности.

Наше су народне песме и приповетке баш за то и стекле толико уважења, што је у њима многа лепа замисао и изражена лепо. Али народ своје умотворе не ставља сам на хартију. Његови песнички производи иду од уста до уста, док не наиђу на писмена слушаоца, да их прибележи.

Па да је сваки писмен слушалац дорастао томе послу! — Али као год што преводилац каквог песничкога дела ваља да је и сам песник, и уз то још да потпуно зна онај језик, са кога преводи, као и онај, на који преводи, — тако исто и онај, који списује народне песме и приповетке, ваља да је и сам песник, и да скроз и скроз зна народни језик. Без ових услова нека се нико не лаћа скупљања народних песама и приповедака, јер ће му посао, и покрај најлепше жеље и покрај најбоље намере, бити сакат. Или ће разлупати језгру, или ће подерати, па закрпити одећу народнога умотвора.

У доказ томе, да г. М. С. Кончар није рођен за скупљача народних приповедака, и да није проучио српски народни језик, нека послужи ово неколико израка, које ћу овде одмах из прве, понајвеће, а и понајлепше приповетке исписати. Он вели н. пр.: „На том пољу омркну и били би скапали, да нјесу пред собом опазили свјетло. Одмах управе свјетлу“, — „Замоле старца за конак“, — „Како се рече, тако и учинише“, — „него имаш вољу за свирати“, — ако главу радо носиш“, — „имаш вољу за пупити“; — па онда: „исповићети“, — „да их исповиди“ итд. — Уз то се скупљач не држи увек ни наречја једнога.

Кад је одећа такова, онда о унутрашњој вредности ових приповедака ваљда не морам ни говорити.

Као што рекох, — не могу их препоручити за „Летопис“.

Према том мишљењу, не примају се споменуте приповетке.

Састанак књижевног одбора 17. (29.) јануара 1887.

9. Члан Миша Димитријевић јавља, да је прочитао позоришну игру у 3 чина, с певањем, под насловом: „Два јунака неједнака“, од непознатог писца.

У својој оцени наводи ово: „Позоришна игра под насловом: „Два јунака неједнака“ слаб је дилетантски посао, који се не може за награду препоручити. Непознати писац хтео је да на позорницу изнесе једну слику из нашег друштвеног живота. Материјал, који је он одабрао, вредан је драматске обраде. Шта више фабула, која овој позоришној игри за основ служи, више је комичне нарави, него озбиљне, и из ње би вешто перо врло лако лепу шаљиву игру истесати могло. Па и у овој обради, као што нам ју непознати писац износи, личи његово дело више шаљивој него позоришној игри. Ово свакојако иде поменутоме делу у прилог, и без сумње би му уздигло цену, кад би и остала нужна својства драматског састава ту била.

Али што пре свега одузима драж и лепоту овоме делу, то је земљиште, на коме се особе ове позоришне игре крећу, а које ни најмање не одговара конкретним околностима нашег друштвеног живота. Радња се у овој драми збива већином по салонима, ма да особе у њој нису ни по ступњу свога образовања, ни по своме друштвеном положају, а ни по тону конверзације салонске особе. Уопште салонски живот није слика нашег друштвеног живота. Но ово би била још понајмања мана, јер би се она једним потезом пера могла уклонити. Али исто је тако и односај појединих особа делимице неприродан. Главну улогу у овој драми игра камериjер једног умировљеног капетана. Камериjер не може овде бити типична слика, јер српски живот не зна за установу камериjера. Но све кад би овуману још и кроз прсте прогледали, не би се могли измирити са том идејом, да је тај камериjер између свију особа најчитанији, управо литерарно образован човек, и у својим тежњама најплеменитија особа. Допуштајући, да може и овако што да се деси у животу, не можемо ипак никако допустити, да се то изнесе као слика живота, јер изузетак, и то без сумње редак изузетак, не може се нигда сматрати као правило. Овај неприродан карактер вуче за собом и неприродне односаје према појединим особама. А ти неприродни односаји провлаче се кроз цело дело и утичу одвратно на читаоца и гледаоца.

Општа је пак мана целога дела разнучена радња. И ако разговори теку лако и складно, ипак их је толико нагомилано, да радњу претрпавају, те читаоца и гледаоца море и на послетку га остављају без сваког интереса. Тако је прва појава у другом чину, која нам заиста износи неку слику ђачког живота, и која има у себи и комичних ситуација, и поред свега тога сувише дугачка.

Има још нечега, што се писцу јако замерити мора, а то су многе баналне фразе и изрази. Све и кад се радња ове драме не би по салонима развијала. и онда би оваки изрази неумесни били, — овако су пак још неумеснији.

Имаде погрешака и у језику. Али што од свега највећма показује невешту почетничку руку, то је до ала бога рђава интерпункција.

По свему судећи, писац је почетник, али такав почетник, којег не смемо један пут за свагда одбити. И ако је овај посао слаб и непотпун, он у многоме показује, да његов творац није без дара. У тој драми има осим других врлина и једна, која се безусловно похвалити мора, а то је лака поворничка дикција.

Према свему овоме добро би било, да писац не остане при овом покушају, већ да перо своје и по други и по трећи пут огроба. Добра воља и озбиљан труд, спарени са његовим даром, неће без сумње остати без успеха.“

Увима се на знање док и други оцењивач, Ј. Грчић, не каже своје мишљење о споменутој драми.

19. Члан Андрија М. Матић јавља, да је прочитао расправу В. Вујића под насловом: „Стара и нова психологија.“

У својој оцени казује ово: „Свакој психологији је задатак, да нас обавести о душевном животу човечијем, да нам опише душевне појаве и дозна за законе, које владају појаве душевног света у човеку. У том своме пословању није психологија поступала увек подједнако: сваки пут је полазила са друкчијих предпоставака, па је према томе сваки пут долазила и до друкчијих резултата.

Стара је психологија држала, да ће са дрским хипотезама моћи све протумачити у душевном животу човечијем; новија је пак скромнија, те много шта, што је стара психологија узимала да спада у круг научног испитивања, просто држи, да нам је немогуће протумачити.

Није овде место, да о томе коју више зборим; само ћу толико споменути, да се нова психологија строго држи оних метода, за које је природна наука дознала, да су основане, те се нада, да ће само помоћу тих метода моћи доћи до онако великих успеха, до каквих су дошле природне науке.

У овој расправи је разлика између старе и нове психологије врло лепо, а према тешкоћи саме ствари, и доста разумљиво изведена и приказана.

Ништа немам примећивати, до то, да је г. В. Вујић савесно употребио све изворе, до којих је могао доћи и где је шта нашао, наговестио је у нотама испод текста.

Послови ове врсте су врло тешки послови: ту треба много тражити, па много читати, за тим сравњивати и дотеривати; и ја сам уверен, да је г. В. Вујић морао више година имати посла на овој расправи. Јер није лако изнаћи оволике изворе научне, па их прочитати, за тим све то прекувати у својој глави и онда дати целини прикладну и своју, дакле оригиналну, форму, не угледајући се ни на какав туђ образац, него се држећи једино своје замисли, како би ваљало изнети пред читалачку публику ствар, о којој је реч. За то с мирном савешћу смем препоручити, да се ова расправа проф. В. Вујића награди са 40 фор. по штампаном табаку.“

На основу те оцене прима се поменута расправа за „Летопис“ и писцу се одређује у име награде 35 фор. по штампаном табаку.

Састанак књижевног одбора 28. фебруара (12) марта 1887

39. Члан др. Милан Јовановић-Батут подноси оцену на расправу проф. М. Медића под насловом: „Додатак природописно и медицинској номенклатури“.

У својој оцени наводи ово: „Госп. проф. М. Медић јесте, истина, још млад књижевник, али је већ у први мах показао толико воље и спреме за предмете, које је обрађивао, да је одмах у очи упао. Његови природописни чланци и критике, његови прилози за лексикографију, етнографију и научну терминологију нису свакидањи појави у нашој књизи. Из сваког рада његовог провирује самосталност и стручно знање, а што је још необичније, свугде се истиче познавање народа и народних умотворина у

згодној апликацији. Ја бих рекао, да је то оно, што у његовим саставима показује озбиљна радника и што улева поверења.

И последњим радом оправдао је г. Медић свој дојакошњи глас. „Додатак природописној и медицинској номенклатури“ је и опет драгоцен прилог нашој лексикографији и научној терминологији. У њему је прибран велики део нова и лепа материјала, који ће многоме добро доћи, и који ће јамачно наћи свог сталног места. Поред тога је писац критички пропратио један део већ скупљене сировине, па је и тиме нешто учинио. Ја се нарочито радујем особитој пажњи, коју је г. Медић поклонио некоме делу моје „Грађе за медицинску терминологију“, а радоваћу се још више, ако одржи реч, те ми буде сатрудник у томе послу. Његове примедбе и допуне не ће јамачно никоме бити на одмет, а ја га толико ценим, да ћу их увек озбиљно узимати. Да му посао те врсте још боље омилим и раширим, сетићу га поред оних радова, што их он у уводу спомиње, и на радове Л. Зоре, И. Дежмана, Л. Докића, А. Кузманића, А. Шварца, Ђ. Поповића, М. Немечића, на најпосле и на техничку и мрнарску номенклатуру од писаца, којима сам ја — на жалост — имена заборавио, а које би ваљало проучити. Свугде ће ту вешто перо Медићево наћи нове хране, а за нашу књигу нових прилога.

Него баш за то, што поштујем писца, и што препоручујем и овај посао његов, нисам рад, да се у њему подкраде која погрешка. С тога ћу рећи и оно, што мислим, да у овој расправи није на свом месту. Озбиљност пишчева јамчи ми, да не ћу глухоме говорити.

Неки приговори у уводу те расправе тичу се моје „Грађе за медицинску терминологију“, а рекао бих, да нису са свим основани. Истина је, да сам могао још више од Вука — па баш и сва његова тумачења — у своју „Грађу“ примити, али је питање, куда би ме то одвело, и шта би се тиме добило? За што да се у „Грађи“ понављају сталнаи, утврђена тумачења из речника, ако им немамо што додати или их у чему-год поправити? Лексикограф, који их буде требао, наћи ће их тамо, а ја као скупљач морао сам се ограничити на најнепознатије и на оно, што је по речницима неправилно, непотпуно или са свим погрешно. Ако сам уз које од Вукових тумачења станио други извор, то нисам чинио, да умалим заслуге Вукове, него само за то, да именом кога стручњака потврдим оно, што — може бити — у речнику не би имало толике цене.

И то писац нема право, што мисли, да сам Пејичића заборавио или омаловажио. Пејичића, Стејића, Вука, Маринковића и многе друге писце те врсте ја добро познајем и штујем рад њихов, али што вреди сво штовање, кад у њиховим списима није материјала за скупљача медицинске терминологије? Кад г. Медић мисли, да га има, што ми није показао бар једну реч из Пејичићева „Руководитеља к повраћању изгубљеног здравља“, која није позната а била би згодна — кад је већ додатак писао? Та ја сам и њега и свакога молио, „да не превиди, што сам ја превидио, да не пропусти, што се мени није дало, да протумачи, што ја нисам умео, да надовеже, где сам ја стао, и да нађе и друге путе, које ја нисам могао...

па томе је била и сада прилика, а биће увек. То би више вредило, него празни прекори.

Што се тиче самога текста, имао бих ово рећи:

Тумачења су доста разговетна, прецизна и лепим примерима потврђена. У Зоологији и Ботаници употребљује писац научне латинске термине, а у медицини испомаже се већином немачким или српским тумачењем. Штета само, што немачки термини не стоје на висини научној, или што бар уз њих нема латинских, да их допуне. Хвале је вредан начин, где се уз једну реч нижу и друге, те се тако комплетирају.

Од мањих омашака — а без тога нема оваких радова — најглавније су ове:

Курјачја болест не ће значити исто, што у науци значи trismus (der Kinnbackenkrampf, die Mundsperre) него ће пре бити или Genickstarre, opisthotonus или баш сам Starrkrampf, tetanus. За курјака веле, да му је шија укочена те не може главе обрнути, па ваљда је отуда та реч. Што скупљач говори баш о вилицама, то још не доказује, да је то trismus, јер се и у тетанусу вилице склапају.

Ја у Срему нисам чуо реч вија, али сам чуо у том истом сравнењу веја, и рекао бих, да је то име некој (суптилној) птици: „Изгледа као веја“, т. ј. слаб, мршав.

Поред речи виталац стоји у Вуку: „Обје џигерице и црijева и махрамица, das Eingeweide, viscera, а И. Дежман преводи ту реч чак са das Baucheingeweide, intestina, а А. Шварц Krummdarm, intestinum ileum. Дежмановo тумачење нисам могао никако примити, јер је са свим погрешно, а и од Шварца и Вука сам̃ одступио, те преводим то die Brusteingeweide, viscera thoracis. Писац, поводећи се за Вуком, мени то замера (и баш начином, који не приличи озбиљном раду), а ја држим, да нема право. Ево зашто. — Кад се говече закоље, те почне удити, пресеку му гркљан ниже гљоте, прободу га ножем, да га могу прстима или клином закачити, иалубе све, што о гркљану виси — дакле оба крила плућа, а уз њих и срце, (што се у науци зове die Brusteingeweide, viscera thoracis —) и то је управо виталац. Откуда баш виталац, ја не знам, али бих рекао, да је од наличности са витлом. И основа је те речи у витао (Дан. о.). Око виталца обвију се касније, кад се очисте, и црева (као повесмо око витла) и махрамица, а надовеже се и црна џигерица, али то може бити само код мање марве. Ово се дакле само додаје, а није му прави саставни део. За то сам ја одступио од Вука, те за виталац кажем die Brusteingeweide, viscera thoracis, за дроб, das Eingeweide, viscus, а за дробове die Eingeweide, viscera; обично die Baucheingeweide, viscera abdominis И то смем рећи, да нисам то извео тек по науци, него да сам то тако чуо и у народу. Наравно, да народ свугде не разликује тако оштро, па да гдекад зове и оно виталац, што Вук вели. И витао нема другог имена, било повесмо на њему или не.

Витиљ је у „Грађи“ са свим добро протумачен. Haarseil, Charpiewicke је све, што хирурзи под витиљем разуму. То поклапа и тумачење Вуково.

По тумачењу Медићеву рекао бих да је витица der Afterschnürer, sphincter ani. У народу се за то каже и прстен, а има где веле и петља, као што сам ја у „Грађи“ навео. Медић хоће да то генералише за све сфинктере, а ја нисам за то. За генерализање пристаје много боље реч петља.

Јесте истина, да се Панчић није одлучно изразио, да ли је власац исто што и strongylus filaria, али по свему изгледа, да је на то мислио. На друго није ни могао, јер у душњацима оваца и нема другог ентозоа. За што онда на празно трошити речи и простор?

Код речи гњат као да писац није са свим начисто. Гњат је, како већина народа говори, део тела између чичка (Sprunggelenk) и колена, дакле der Unterschenkel, али има крајева, где то није тако прецизирано. Неки спомињу то у значењу Schenkel, те разликују доњи, први или добри гњат, Unterschenkel, и горњи гњат Oberschenkel, али то је већ ређе. Обично је гњат der Unterschenkel, а стегно der Oberschenkel. За то сам ја предложио (према Панчићу, Даничићу и др.) да се то тумачење у анатомији усвоји. Дебело месо је regio glutea, а оно што Медић тако зове бут је или бутина.

Грижа и научни термин dyspepsia neonatorum нису индентички појмови, и не поклапају се, па сам ја за то рекао, да ми то тумачење није поуздано. Грижа може бити само симптом диспепсије, али није суштина те болести За невољу могу се замењивати, али стручњак зна, да може бити dyspepsia и без гриже. Грижа одговара више појму enteralgia.

Домуз је у Хрватској једна врста прострела (anthrax) у коња, али која, не знам рећи. Ја сам то тумачење нашао потврђено у „Лијечничком вјеснику“ од стручњака, на кога се смем поуздати у разликовању сточних болести. Г. Медић није ми тако поуздан у томе, и ја бих његова тумачења Melanosen oder schwarze Knoten већ с тога оставио in susspenso, што тиме није ништа добивено. То није научна диагноза.

Живац није само der Stirnzapfen (за рог у говечета), него има и шире значење. Живац је управо matrix у том смислу, и то за све рожане делове тела. То је дакле матица нокта, рога, папка, копите, канце, кљуна и т. д. У томе значењу употребљује се та реч и за човека, а у томе истоме значењу употребљују је и ковачи, кад коње поткивају.

Код речи дебела жила нисам на чисто, а не верујем, да је и писац. Не знам, куда ћу са немачким изразом die Kopfarterie. Шта то хоће да значи у анатомији?

Реч жличица није морала ући у тај додатак, јер скупљач нема за њу никакве допуне. Што је он рекао има већ и у „Грађи“.

Не верујем да има у нашем народу реч зеитинача. Ја мислим да ће то бити зеитињача.

Лопатари је правилнији дериват, ал' ја га нисам чуо. Ја знам за лопаре (уши) и за лопаре (широке предње зубе): „Зуби ко лопари, могао би корита дубити.“ (Срем.)

Liquor Hoffmanni не пише се два i на крају.

Рекао бих, да ће секаћи бити исто што и секутићи или секотићи (Schneidezähne, dentes incisivi), а то није исто, што и подочњаци (Eckzähne, dentes angul. et canini.)

Крмача се не окоти, него опраси, па и за првопраскињу не сме се друкче рећи.

Из тумачења Медићева ја још не знам, шта је то црна крв. Нема ни физиолошке ни патолошке основе. Оно у фигури разумем, али оно опет слабо вреди за медицинску терминологију.

Ја бих рекао, да облик рједини није правилан ни по једном наречју. Ако се и говори, погрешка је.

Медић се повео за Вуком, па је превео ландра са membrana adipis, а тога израза и нема у хистологији. Та и Вук каже, да се у ландри сало суши, а то не би могао рећи, да је ландра саставни део сала. Вук има право, што вели за употребу ландре, али је погрешио у преводу. Ландра је das (grosse) Netz, mesenterium, и у то, или у кулен, улевају лој те га суше.

Ледерка није српска реч, него је начињена по немачком der Lederapfel, die Lederbirne.

И код рече лубина завео је Вук Медића. Лубина не може никако бити der Rumf, truncus, него означује неку шупљину, нешто, што је улубљено, eingedrückt, одлубљено, abgeschält, те има места у себи за друго што. То показује основ те речи луб, cortex, die Rinde, die Schale, а показују и други деривати, као н. пр. лубура (Gefäss von Baumrinde, Mastdarm), лушина, die Schale, die Schote, squama, лубања, der Schädel, die Gehirnschale, cranium. Но томе и по значењу у народу не може бити сумње, да лубина значи у опште неку (ма и привидну) шупљину cavum, cavitas. У даљем значењу употребљује се та реч у народу за cavum abdominis, die Bauchhöhle, cavum pectoris, die Brusthöhle, cranium, die Gehirnschale, али нигде за truncus, der Rumpf. И сам пример Медићев: „Прво гледај лубину, понда спремај ужину“ — не потврђује тумачење Вуково. Та ту је очевидно, да се мисли на трбух, cavum abdominis, die Bauchhöhle, а не на цео труп, truncus, der Rumpf.

И реч матрун могла је са свим изостати. М. Медић није ништа више о њој рекао, него што је већ у „Грађи“.

Код речи устобоља (добра или блага и зла) латинско тумачење је са свим погрешно, јер то никако није lues. Осим тога је ортографија тога тумачења чудна. Све је писано великим словом, а место oris стоји orit.

Додани рецепти немају никакве вредности, па би се могли са свим изоставити, тим пре, што су погрешно преписани.

Према овоме ја сам тога мњења, да се тај чланак, ако га писац по овим примедбама поправи, прими и награди.“

Према тој оцени позваће се писац, да своју расправу онако поправи, као што то захтева оцењивач.

40. Члан др. Милан Јовановић-Батут јавља, да је прочитао

„Записе из рукописних и штампаних старинских књига“, што их је Марко Драговић на Цетињу сабрао и преписао.

У својој оцени казује ово: „И најситнији споменик из прошлости једнога народа може имати своје вредности. То се већ давно увидело, и културни народи купе сваковрсни материјал те врсте, гдегод га нађу.

Ми то за дуго или нисмо могли, или нисмо хтели, или нисмо умели. Споменици наше прошлости растурени су на све стране, а већина њихова је у туђинским рукама. Колико је томе крива судбина наша, исто толико и нехат наш. Тек новији нараштаји ударили су другим путем, и отимају се и ту за неку самосталност, те прибирају, што се још да прибрати.

И овај посао Марка Драговића је леп пример те новије струје. У њему је прибран један део оних споменика из наше прошлости, на које се до сада слабо пазило, и који су се обично или губили, или муком пролазили. Да је и то била велика погрешка, ево доказа.

У старинским писаним и штампаним књигама има обично осим текста, било на корицама, било са стране, горе и доле уз текст и иначе на празним местима свакојаких бележака. Писмени преци наши уписиваху тако оно, што им се важно учинило, и то беху њима дневници и кронике.

Наравно да и у тим белешкама има битне разлике. Гдекоје фиксирају предмет мале вредности (н. пр. рођење ког незнатног човека), а гдекоје опет говоре о догађајима, који су захватали у живот читавога народа. То је зависило од места, где је шта бележено, од времена, кад је што уписано, а најпосле и од особе, која је таке белешке водила. Ако је н. пр. писац био савременик, па још и учесник у коме важнијем факту; ако је био особа, која је знала пресудити и верно описати: онда је та белешка добила характер поуздане хронике.

На том нивоу стоје и ови записи. Исписани из црквених књига, а бележени од калуђера из онога времена, кад се све то догађало, и оних крајева, који су тада били поприште наше историјске борбе, одговарају свима захтевима хронике. Калуђери онога времена и оних крајева били су кад само учесници, кад баш и вође наше народне борбе, а већ по том положају и учености својој надмашали су све друге хроничаре. Они су могли знати, а умели су и процењивати, шта се у народу збива.

Већ по томе је предмет ових записа од неке научне вредности.

По стварној садржини нису сви једнаки. Неки говоре о доста незнатним стварима (н. пр. о томе, чија је књига; ко ју је писао или преписао; кад је који владика или игуман произведен; кад је умрьо; колико је књига, мошти или других ствари у ком манастиру и т. д.), али и ту ће бити материјала, из кога ће учен човек моћи црпети. Већина тих бележака фиксира знаменитије догађаје из 15—18. века, па у томе лежи сва вредност њихова као научан материјал. Да то посведочим, навешћу неколико примера. Прибележена је н. пр.

Погибија Турака на Нишу 1697. год.

Побуна раје на Рустан-пашу 1729. год.

Прелаз Дробњака у ужичку нахију 1720. год.

Продирања аустријске војске до Пећи 1690. год

Смрт Маре, кћери Деспотове у Јежеву 1479. год.

Смрт српског патријарха Тир-аџи Калиџика на Влашком 15. августа 1710. год.

Молитва за краља Стефана Уроша и т. д

Осим тога преписан је својеручни запис Арсенија IV. (Арсеније Јовановић Шакабент) о његову доласку у манастир Пиву први пут 1727., а други пут 1734. год.

Поред преписа описао је Драговић и књиге, где је те записе налазио, и тиме је дао материјала за књижевног хисторичара. Наравно да верност преписа и описа мора бити ствар савести и књижевне репутације, и да то иде на рачун самога скупљача. Ја о томе не могу имати суда.

Према овоме ја сам тога мишљења, да се тај посао г. Драговића у Летопису штампа као грађа за нашу историју. Учен историк одабраће што је за одабирање, а други скупљачи наћи ће нових путева, којима им ваља ићи. Тиме ће се много добити. Кад то буде штампано, сетиће се ваљда когод, да фиксира и друге споменике те врсте. Ја сам с болом у души гледао и читао таке споменике (н. пр. записе на зиду олтара и ризнице у манастиру Пиви и Морачи; урезотипе у сребрне и златне утвари, ливене натписе на звонима свију наших манастира; тако зване грчке споменике у Горњој Пиви и Бањанима итд.) а све у бојазни, да ће то или пропасти или у туђе руке прећи. Зуб времена ништа не штеди, и никога не чека, а „ко пре девојци онога девојка“. Не смемо оклевати, јер смо се већ толико пута одоцнили...

На основу те оцене примају се споменути „Записи“ за „Летопис“ и писцу се одређује у име награде 25 фор. а. вр.

41. Члан Милан Андрић јавља о „Песмама и загонеткама“ Негована Ранитовића ово: „Нека је у похвалу речено овде ратару Неговану Ранитовићу, што доколицу своју — као што у песмама овим каже, — писањем и читањем проводи. Камо лепе среће, да се наши ратари сви, који су вешти књизи, угледају у томе на Негована Ранитовића, те би онда јамачно мање зла и невоље било у нашем народу, а племенита душа великога добротвора народнога, Пере Кочићевића, пливала би у радости, видећи, да је Перо имао коме оставити ону лепу задужбину своју.

Песме и загонетке Негована Ранитовића писане су с великом вољом, али нису достигле ону вредност, која се иште од овакова посла, да се може на јавност изнети С тога их не могу препоручити, да се приме у „Летопис“ Матице Српске.“

Према тој оцени не примају се споменуте „Песме и загонетке“.

42. Члан Јован Грчић јавља, да је на ново прегледао трагедију Н. В. Ђорића под насловом „Кринка“.

У својој оцени наводи ово: „Летос је г. Никола В. Ђорић поднео био на расписану награду своју „Кринку“ и ја сам по налогу сл. књи-

*

жевног одбора прегледао то дело и поднео о њему неповољно мњење. Нарочито сам замерио насловној јунакињи, да је песник није доста снажну приказао. На то је г. Ђорић, узевши у обзир моје примедбе на карактер „Кричин“, дело своје прерадио и наново за награду поднео. Сл. књижевни одбор и опет је мени поверио, да „Кринку“ прегледим и о њој у преради своје мњење поднесем. Ја сам овим слободан поверењу сл. одбора одазвати се, те ми је част реферовати ово:

Г. Ђорић јесте у смислу моје генералне примедбе учинио неке, не додуше баш битне, али ипак важне промене, управо допуне у карактеру насловне јунакиње. „Кринка“ је сад енергичнија, јача, снажније утиче у радњу, али тек опет није средиште радњи, него њен рад допуњује акцију Бранивојеву, управо Стеванову, и старога Гребострека. А то је, по мом мишљењу, велик недостатак. Ја не могу тако да нађем права трагикума у „Кринци“, те ми њена смрт не долази као одмазда. Као трагедији дакле не могу „Кринци“ никако се поклонити, али јој као драмском спеву са одиста чисто песничких лепота њених с драгом душом одајем сваку хвалу, те држим, да би „Кринка“ и овака, каква је, могла само украсити наш „Летопис“. Мој би према томе предлог био, да се „Кринци“ даде места у „Летопису“, а писцу да се досуди уобичајена награда по табаку штампаном, која би овом приликом износила до 150 фор. а. вр.“

На основу те оцене прима се споменута трагедија за „Летопис“ и писцу се одређује у име награде 150 фор. а. вр.

43. Члан Јован Грчић подноси своју оцену на позоришну игру у 3 чина, с певањем, под насловом: „Два јунака неједнака“, од непознатог писца.

У тој својој оцени наводи ово: „Не могу порећи, да непознати тај писац нема здрава, свежа хумора — на три је места тај хумор и прездрав, јер је, најблажије да се изразимо, неотесан — али је његова вештина у обрађивању ове врсте писмености са свим још у повоју. Цело је некако плитко замишљено, а плитко и изведено, те не заслужује ни веће пажње, а камо ли какве награде.“

Према тој оцени и према оцени Мише Димитријевића не прима се споменута позоришна игра, која је стигла на расписану награду.

Састанак књижевног одбора 22. априла (4 маја) 1887.

50. Члан др. Милан Јовановић-Батут подноси своју оцену на спев Милорада П. Шапчанина под насловом: „Монах“.

У тој својој оцени казује ово: „Милорад П. Шапчанин броји се у наше најбоље сувремене песнике, а то место и заслужује. Његови песнички производи показују чисте, здраве и једре замисли, особиту нежност и обилатост осећаја, меко и живо срце, племениту душу с идеалним погледима, бистро око и проницавајући, гдегде баш и дивинациони дух. Форма им је одабрана и показује поред уметничке отмености још и неку умиљату простоту, наравну свежину, а тиме и неодољив чар. Увео, да-

кле, садржину или облик, свугде осећаш дах песничке нарави; питомину велике душе.

Али иза тог општег жига сваког правог песничког производа, бистру оку не ће умаћи, да појезија Милорада П. Шапчанина није сва из једнога кова. Овде и онде изгледа као да песник није у свом правом елементу, а на другом месту бих опет рекао, да је за то створен. Није, дакле, друге, него је Милорад П. Шапчанин одређен дар или особита нарав песничка, па и по предмету и по обради има својих граница.

Да видимо је ли то тако, и шта управо најбоље одговара песничкој нарави његовој.

Ко је пратио Милорада П. Шапчанина од његових првенчади до данас, морао је осетити, да му је епска жица најјача, најзвучнија. У лирици му се не може много замерити: и она показује пулзацију правог песничког дара; и она се формом такмачи с најбољим лирским производима наше литературе, али ипак има у њој нешто, што је мирно и хладно, те изгледа, да није из праве осећајне сфере. Његови покушаји на драмском пољу наговешћују исто тако леп песнички дар, али у исти мах показују, да је тај дар запливао елементом, који не одговара његовој правој нарави. И тек кад се дотакне своје праве жице, кад уђе у епску струју, видимо Милорада П. Шапчанина, како слободно размахује крили, и како се диже у необичне висине.

А где је томе узрок? Откуда та искључивост за једну врсту? Да то није песнички манир или вештачка рутина? Да то није случајно расположење?

Ја бих рекао, да је то баш карактеристична особина песникова. И у појезији као и у науци има — да се послужим психофизичким изразом — тако званих полуактивних психичких конституција. И ту има нарави, које су најјаче онда, кад изађу из себе и ступе у трансакцију. И ту има светила, која су својом унутарњом агрегацијом као неки кондензатори за прибране зраке. И ту има посматрача и сабирача.

Така полуактивна песничка конституција је и М. П. Шапчанин. Није да не живи својим засебним унутарњим животом; не може се рећи, да је тај његов унутарњи живот обичне врсте: али је песник таке нарави, да пулзације тога живота ретко кад истакне као чист индивидуалитет, него увек у некој трансакцији. Његови осећаји ретко су спонтани, непосредни, него оживе са посматрањем и прате нешто, што је изван њега — баве се догађајима. Па и од тих догађаја не прими он само оно, што је управо дело или радња са својим каузалитетом, и што би се и опет могло у радњу претворити, него обухвата све, штогод се мирном посматрачу понуди, а песничкој нарави допадне. За то је његова лирика тако рефлексивна и тиха, а за то му је и радња у драми тако спора и испресецана.

Али је то уједно и узрок, за што је М. П. Шапчанин у епици најјачи. Његова душа, његов унутарњи живот игра ту само полуактивну улогу као оно алем-камен у светлости. Не да загледати у суштину своје

унутарње агрегације — не истиче свој индивидуалитет — не може да елиминира ни један зрачак, који је на њега пао, али их све ламањем и одбијањем у својој необичној унутарњости преруши и оплемени тако, да од просте светлости постане сјај, преливање и ватра. Обични и необични догађаји са својим узроцима и последицама, које бисмо ми у најбољем случају умели верно испричати, као што огледало верно слику врати, потресу душу епског песника особитим животом — али не да се она сама јави и самотворно дела, него да исте те догађаје преломљене, пречишћене, распоређене и оплемењене изнесе у сјају, боји и ватри идеалне нарави. То је сва активна снага епскога песника, томе се ми дивимо, а то је и најјача страна Шапчаниновог песничког дара.

И још има нешто, што је јака страна Шапчанинова и што његовој епици даје оно чаробно, неодољиво дејство. Епски елементи у лирици већином сметају и врло их је тешко згодно сместити; епски елементи у драми потиру што је главно — радњу, али лирски и драмски елементи у епици улевају живота и топлине у тихо развијање догађаја и хладно посматрање. Где их епски песник, као Шапчанин, зна добро одмерити и згодно употребити; где се по каткад посматрање живље заталаса и бујним осећајем постане; где опис и цртање оживи пластиком и радњом: ту су ти елементи као оно била на телу, што живот показују. За то и јесте епика Шапчанинова као оно свеж венац једра зеленила, у коме је овде и онде по гдекоји цветак, пун живота и мириса. За то је Шапчанин као приповедач тако питом, сладак и мио; за то су нам његове особе и карактери пластични и живи, и не изгледају као слике, него као створови од крви и меса.

Та иста снага Шапчанинове поезије истиче се најлепше у његовом спеву „Невеста Љутице Богдана“. Ту је песник показао и природан дар и уметничку спрему за лаку, живљу или лирску епику у толикој мери, да се може упоредити с најбољим песницима те врсте. Невеста Љутице Богдана сећа нас својом једрином, простотом и композицијом на Шефла („Der Trompeter von Säkkingen“; Eckehard), својом нежношћу и питомином на Тењера („Fridjof's Sage“) и Тенисна („Enoch Arden“), а својом пластиком и живахношћу на Арања („Отма Мурањ-града“) и Гетеа („Herman und Dorothea“). Кад се још узме, да је то дело и по предмету и по обради одсјај наше славне прошлости; да су и особе и прилике наши народни идеали; да је, дакле, песник и тиме погодио најосетљивију жицу срца нашега: онда се не треба чудити, откуда толико неодољиве снаге у томе спеву. Упоређујући „Невесту“ са другим производима Шапчанинове музе мора се одмах признати, да је песник баш у тој специјалној врсти нашао своје право поље: да је најснажнији у епској песми, у појетској приповеци или новели.

Колико је то основано, показује и најновији спев Шапчанинов. И за „Монаха“ можемо, с малим изменама, рећи све оно, што рекосмо за „Невесту Љутице Богдана“. И то је епски спев истога жанра и исте лепоте и дражи. Њиме се још боље потврђује, да је Милорад П. Шапчанин

баш у тој врсти песништва на свом правом месту. Ево, да га у главним потезима проучимо, па ћемо се уверити, да је тако.

Предмет овоме спеву је млад калуђер са историјом своје несретне љубави. Недељко и Гојко су браћа и синови властеоски. Недељко је дивота од човека, честита и племенита душа, а Гојкова нарав иште само силе, славе и уживања. Док је Недељко украј својих родитеља учио књигу, уживао у лепоти природе и племенитим, витешким забавама свога времена; док је најпосле осетио највећи чар узајамне љубави са лепом Анђелијом, кћерком богата властелина Прибака, те је већ и од родитеља измолио: дотле је Гојко у престоници тражио блеска и власти, а учио се разврату и интригама. Плод те нарави и науке беше несрећа за Недељка и његову љубав. Кад је дошло време, да се Недељко и Анђелија већ узму, ишчаури му се брат Гојко као највећи непријатељ. У неситој страсти, да искључи брата из наслества и да отме богату наследницу Анђелију за се, потплати Гојко учитеља Недељкова, притворицу калуђера Тихона, да целу ту ствар поквари. Тихон, у притворној побожности, не да свога ученика свету, и прети родитељима недељковим, ако га отму цркви. Да још боље успе, показује писмо матере Анђелијне, где она ишће Гојка за зета. На таку подлу подвалу брата и учитеља преври крв заљубљена Недељка, и он, занесен страшћу и љутином, у сред породичког савета кидише оружјем на брата и на учитеља. Строги стари властелин, отац му, не може то да опрости, него га баци у тамницу, а Гојка ожени с Анђелијом. После две године тамновања тражи Недељко као Никанор утехе у самостану, али је ни ту не налази. Слика његове несретне љубави лебди му пред очима и не да му се ни Богу помолити. У том очајном стању проводи своју младост, сећајући се Анђелије, која уз разврата Гојка још јаче осећа величину своје горке судбине. Тако им трају дани, и једва после неколико година сијне им за један тренут зрачак среће — час, кад се и опет виде. Никанор долази у престоницу као првосвештеник, и ту у цркви види се и опет с Анђелијом. Он је венчан црквом, она је жена другога, па обоје свлађују навале срца свога, и тек тихим болом мењају погледе. Како ће ту рану до гроба носити?...

Према овоме је основна замисао целоме делу борба племените страсти човечје са уређењем у свету — са примљеном дужности. У такој борби има, наравно, свакада толико идеалних погледа, да се и сама намеће за појетску обраду ма које врсте. И баш у томе истоме оквиру тако је згодна, да су је већ више њих обрађивали. Гете н. пр. обрађује је у облику новеле (епизода из „Wilhelm Meisters Lerhjahre“), Шефел у форми појетског романа „Екехард“, а и у нашој литератури има трага томе („Ђурђеви стубови“). Основна мисао је дакле доиста за појетску обраду.

Друго је питање, како је песник ту борбу схватио, како ју је решио, и чиме је своје идеалне смерове показао. Гете се није упуштао у тако просте прилике; он је љубавну страст распирио не само између калуђера и девојке, него између брата и сестре, па му је тиме морална директива већ у напред дана. Шефел, истина не потенцира ту борбу сход-

ством, него само сталешком разликом, па и опет допушта, да му главни борци у полу падну. Шапчанин нема никаких других препона до завета „пред олтаром“, па опет износи своје јунаке из те борбе као чисте и неокаљане, као победитеље своје страсти, као носиоце виших снага, као представнике чисте етике у човеку. Та узвишена резигнација, то мученичко самопрегоревање, то тихо дрхтање саме унутарњости није, истина, обичан акорд, којим се страст свршава, али је за то опет природан узор свакој племенитој души. У саучешћу и поштовању таких карактера признајемо ми светињу дужности, о коју се ни најплеменитија страст наша не сме огрешити. Недељко и Анђелија падају у тој борби као жртве, али им је пад тако узвишен, да је уједно најлепши тријумф бољих начела и најјачи швигар неваљалству.

Наравно да и предмет и замисао добију тек онда праву животворну снагу своју, кад их песник и у обради задахне лепотом и идеалношћу. Без тога нема уметности, без тога је сваки предмет гола продукција или репродукција, а свака замисао хладан резонма. Треће је дакле питање, како стоји „Монах“ са песничко-уметничке стране у склопу и даљем детаљу.

Ако ћемо судити по предмету и замисли, морамо признати, да је за целину и прави успех најзгодније, што је песник изабрао лирско-епску обраду.

Ако и не узмемо на ум, да је та врста природи Шапчаниновој најудеснија, морамо рећи, да и други уметници у такој прилици не би смели друкчије урадити. Јесте истина, да се тако жива и очајна борба, као што је ова, може по гдекада заоштрити до драмских сукоба, али је инак свега тога мало за трајну и непрекидну радњу, особито кад се узме у обзир, и по простору и по времену, широка основа самога предмета, и схватање главне замисли. У тишини епског посматрања и цртања, у нежном сентименталитету лирских излива даје се таки предмет живље и савршеније исцрпсти, а замисао са тако мирним и благим завршетком јаче изразити. За то је Шапчанин и као уметник имао потпуно право, што је за „Монаха“ одабрао облик лирско-епске нарави.

Што се композиције тиче, и ту је песник уједно и уметник и техничар. У дванаест песама разастире пред нас читав низ својих догађаја са свима каузалитетима тако основано, природно, лако и умиљато, да нас собом води куд хоће. Одмах првим песмама уведе нас у сред догађаја — у страшну борбу љубавника и калуђера. Та борба заоштри се до очајања и преступа, коме строги закони монашки не опраштају. Испаштање младога калуђера даје песнику прилике, да нам покаже мрак у души његовој, и да га нагони на исповест пред игуманом. Исповест је историја његове несретне љубави и тако је потпуна, да очајник предаје духовнику и своје љубавне песме из времена тамновања, не би ли се тиме опростио својих мисли и мука. Песме дођу у руке некој скитници калуђеру, а по њему и ономе, коме су певане — Анђелији. Анђелија је и донде сузама гасила пламен љубавне страсти украј свога развратног

мужа, а кад дозна за Недељкову патњу, суве је не оставише. Тако горко пате годинама, док их врлина не прекали, и из страсне љубави не учини немо порицање себе... Цела композиција се завршује као каква симфонија — тихим, изумирућим акордом у молу.

И поједини детаљи не заостају иза целине, него је сваки на свом месту и у својој најбољој светлости. Цртање природе и прилика је живо и заношљиво, а карактери су конзеквентно спроведени, пластични типови. У Никанору и Анђелији видимо изнајпре персонификацију чисте ал' несретне љубави, па онда својом душевном величином прекаљене, мирне патнике. Игуман Калиник је строга аскетична нарав средовечна калуђера; Тихон подмукли лисац под плаштом светиње; Дуја представник занесења фанатика, а Аверкије лепо погођена комична фигура безбрижне скитнице и распопа. Он је са својим лаким погледима на овај и онај свет тако пријатна појава, да нас у збиљи целе композиције чисто, разгали. Гдекоја места су тако жива и пластична, да су доиста од драмског ефекта, а штафажа тако брижљиво изведена, да од ње главни моменти још боље одударају. Ако се још дода, да је све то верно изведено у стилу средовечне романтике и са особитим познавањем наших тадашњих прилика, па најпосле и са доследном апликацијом на наш данашњи карактер, онда можемо појмити, за што је дејство тога спева тако снажно и трајно.

Снажном дејству сваког песничког производа припомаже врло много и одабрана песничка дикција. Што се тога тиче, ми смо код Шапчанина навикли на спољашњу лепоту његових састава, и он је сваком приликом показао, да заодева своју децу брижно и с таким укусом, да му је ретко наћи равна. По томе не би морало ни бити речи о томе, али изгледа, да му је мезимче и у томе погледу било љубимче, и да је све учинио, што му је као отац учинити могао.

И доиста „Монах“ је и са те стране пун лепоте и драж. Језик му је чист, биран, лак и умиљат, а слог једар и јасан, китњаст и звучан, појетичан и пун естетичких и риторичких фигура. Где је песнику, ради јачег утиска, требало и апликације те врсте, ту се помагао старијим облицима и туђим речима, које су баш за таке прилике карактеристичне. И у томе је тражио верност и доследност, да и спољашњом формом означи и кајнезнатније обележје онога времена и оних људи, које нам представља.

Исто се то може рећи и о стиху његовом, и ако с те стране сравнимо „Монаха“ са „Невестом“, морамо рећи, да је „Монах“ савршенији. Шапчанинов стих је свугде лак, течан и правилан и одговара садржини, али у „Монаху“ се може сравнити са речитом музиком. Сад дрхти као танак сетан глас пастирске фруле, сад се разлеже као потмула ломњава буре из далека. Ако ће да означи збиљу и величанство, тече свечано и достојанствено као свети Гангес широким пољанама, а где га страст притисне, жубори као горски поток међу стене стиснут. Звучност и хармонију диже му још и неусиљен снажан срок и згодна подела на строфе.

По овим главним цртама судећи, може се рећи, да би се и замашније погрешке у томе делу изгубиле, да их и има. Ја таких нисам могао наћи, и нити бих томе спеву знао што додати ни одузети, нити бих хтео ради какве ситнице по здравој жици песничке душе даље пилити, а све у бојазни, да не изгуби свој садашњи звук. Ако сам и нашао коју омању омашку у просодији и језику, ја ћу је наговестити самоме писцу, па ће је он ласно при штампању поправити. И то ћу га замолити, да испод текста у „Фуснотама“ за ширу публику растумачи неке старе и стране речи, које сад нису обичне.

Завршујући своју оцену, радујем се, што је „Невеста Љутице Богдана“ добила рођена брата, и што је и опет један диван цвет у перивоју наше лепе литературе поникао. Тај цвет ће наш „Летопис“ само накитити и миомиром напунити. За награду предлажем 100—150 фор.“

На основу ове оцене прима се споменути спев за „Летопис“ и писцу Милораду П. Шапчанину одређује се у име награде 150 фор. а. вр.

ност без народне потпоре не може се развијати с успехом: ульудно позивамо наш читалачки свет на претплату на „Летопис“.

Претплатна је цена за све четири свеске „Летописа“ за год. 1888. само **2 фор** а. вр. Дућанска је цена свакој свесци 70 нов. а. вр.

Претплатни новци шаљу се у напред „**Благајници Матице Српске**“ у Нови Сад, која ће сваком претплатнику уредно и тачно шиљати „Летописе“ поштом.

Умољавамо све врле родољубе српске, а нарочито **све поверенике матичине**, да се приме скупљања претплате.

До одзива стоји, хоће ли моћи „Матица“ развити око „Летописа“ живљу радњу, или ће се опет морати вратити на стару меру.

Сви **чланови матичини** добијају на поклон „Летопис“, који им се шиље поштом бесплатно.

„Матица“ је чинила и чини и сада све што може, да би се ширила просвета и подигла књижевност наша: сада је на народу нашем, да делом потпомогне „Матицу“ у том племенитом и узвишеном задатку њеном.

Матица Српска.

150
40
1 40
3 90

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
ФКск II 4

Летопис и остала издања „Матице Српске“

могу се добити:

У **Панчеву**: **У књижари Браће Јовановића, као главног комисионара матичиних књига.**

У **Београду**: У књижари В. Валожића.

У **Загребу**: У књижари Југословенске академије Лав. Хартмана (Кугли и Дајч), у свеучилишној књижари Албрехта и Фидлера, и у књижари Мучњака и Сенфтлебена.

У **Задру**: У књижари Г. Водицке.

У **Новом Саду**: У књижари Браће М. Поповића, у књижари А. Хергера, у књижари Луке Јоцића и друга, и у благајници „Матице Српске“.

У **Прагу**: У књижари дра Грегра и Ф. Датла.

У **Сомбору**: У књижари Мил. Каракашевића.

У **В. Кикинди**: У књижари Јована Радака.

У **В. Бечкереку**: У књижари Ј. Грчића.

У **Земуну**: У књижари Ј. Карамата.

Цена је овој књизи 70 нов. а. вр.